

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

راهنمای معلم

مطالعات اجتماعی

پایه هشتم

دوره اول متوسطه

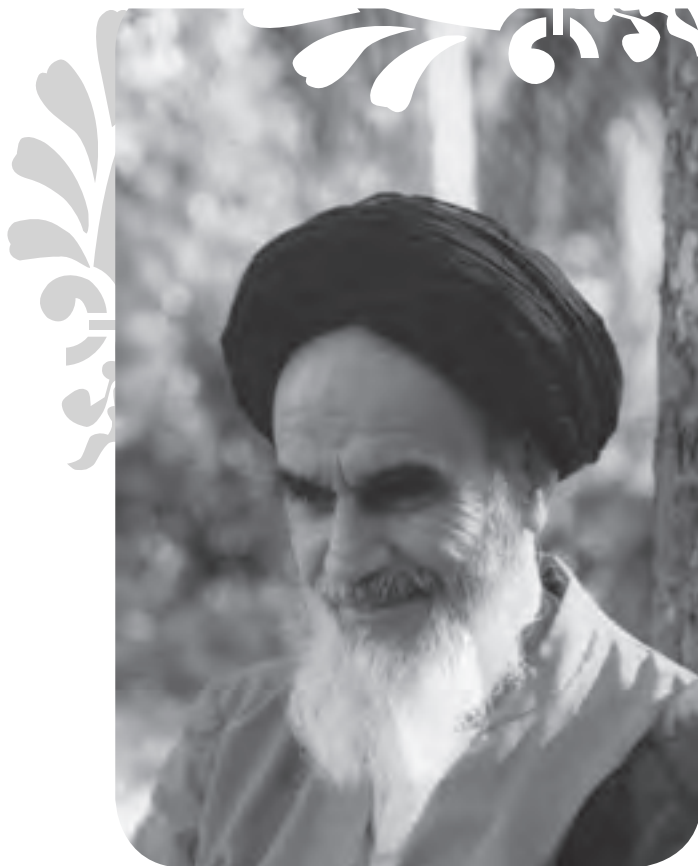
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	راهنمای معلم مطالعات اجتماعی - پایه هشتم دوره اول متوسطه - ۸۶/۱
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	ناهید فلاحیان، عباس پرتوی مقدم (اعضای گروه تألیف)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (مدیر هنری) - سمیه قنبری (صفحه‌آرا) - سیده فاطمه محسنی، علی نجمی، علی مظاهری نظری فر، فریبا سیر، احمد رضا امینی، حمید ثابت کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
وبگاه :	www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروبخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ اول ۱۳۹۵

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز، ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۶۸۶-۶ - ISBN 978-964-05-2686-6

در علم و تقوا کوشش کنید که علم به هیچ کس انحصار ندارد.
علم مال همه است. تقوا مال همه است و کوشش برای رسیدن
به علم و تقوا وظیفه همه ماست و همه شماست.
امام خمینی (رحمة الله عليه)

فهرست مطالب

۱	بخش اول : کلیات
۱	مقدمه
۲	۱-۱- تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی
۲	۱-۲- ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی
۳	۱-۳- عناصر و مؤلفه‌های برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی
۱۵	۱-۴- معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟
۱۷	۱-۵- بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی
۱۹	۱-۶- ساختار و محتوای کتاب درسی
۲۱	۱-۷- ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش
۲۵	۱-۸- ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی
۲۷	۱-۹- ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی
۲۸	۱-۱۰- ارزشیابی مستمر
۳۸	۱-۱۱- ارزشیابی پایانی
۵۷	بخش دوم : راهنمای تدریس فصول کتاب درسی
۵۸	فصل اول : تعاون
۵۹	درس ۱ : تعاون (۱)
	درس ۲ : تعاون (۲)
۶۴	

۷۰	فصل دوم : نقش دولت در اداره کشور
۷۱	درس ۳ : ساختار و تشکیلات دولت
۷۵	درس ۴ : وظایف دولت
۸۰	فصل سوم : نوجوانان و قانون
۸۱	درس ۵ : آسیب‌های اجتماعی و پیشگیری از آنها
۸۷	درس ۶ : قوه قضائیه
۹۵	فصل چهارم : عصر ارتباطات
۹۶	درس ۷ : ارتباط و رسانه
۱۰۱	درس ۸ : رسانه‌ها در زندگی ما
۱۰۷	فصل پنجم : از حرا تا نینوا
۱۰۸	درس ۹ : ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان
۱۱۳	درس ۱۰ : از رحلت پیامبر تا قیام کربلا (نینوا)
۱۲۰	درس ۱۱ : ورود اسلام به ایران
۱۲۵	فصل ششم : عصری تازه در تاریخ ایران
۱۲۶	درس ۱۲ : عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی
۱۳۷	فصل هفتم : از غزنویان تا هجوم چنگیزخان
۱۳۸	درس ۱۳ : غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان
۱۴۳	درس ۱۴ : میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

۱۴۸	فصل هشتم : عصر مغول و تیموری
۱۴۹	درس ۱۵ : هجوم چنگیز و تیمور به ایران
۱۵۳	درس ۱۶ : پیروزی فرهنگ بر شمشیر
۱۵۹	فصل نهم : آسیا، پهناورترین قاره
۱۶۰	درس ۱۷ : ویژگی های طبیعی آسیا
۱۶۶	درس ۱۸ : ویژگی های انسانی و اقتصادی آسیا
۱۷۲	فصل دهم : منطقه جنوب غربی آسیا و جایگاه ایران در آن
۱۷۴	درس ۱۹ : ویژگی های منطقه جنوب غربی آسیا
۱۷۸	درس ۲۰ : ایران و منطقه جنوب غربی آسیا
۱۹۱	فصل یازدهم : اروپا و آفریقا، دو چهره متفاوت
۱۹۲	درس ۲۱ : ویژگی های طبیعی و انسانی اروپا
۱۹۶	درس ۲۲ : ویژگی های طبیعی و انسانی آفریقا
۲۰۳	فصل دوازدهم : بر جدید
۲۰۴	درس ۲۳ : قاره آمریکا
۲۰۹	درس ۲۴ : قاره استرالیا و اقیانوسیه

علوم تجربی یکی از یازده حوزه یادگیری در برنامه درسی ملی است. براساس جهت گیری های این برنامه، علوم تجربی کوشش انسان برای درک واقعیت های آفرینش و کشف فعل خداوند تعریف شده است؛ به همین دلیل شناخت و استفاده مسئولانه از طبیعت به مثابه بخشی از خلقت الهی با هدف تکریم، آبادانی و آموختن از آن برای ایفای نقش سازنده در ارتقای سطح زندگی فردی، خانوادگی، ملی و جهانی از ضرورت های علوم تجربی است. به همین منظور باید همه جانبه نگری، رویکرد تلفیقی، تفکر، آگاهی، توانایی، ایجاد ارتباط بین آموزه های علمی و زندگی واقعی و به عبارتی کسب علم مفید، سودمند و هدف دار، که بتواند انسان هایی مسئولیت پذیر، متفکر و خلاق پرورش دهد در سازماندهی محتوا و آموزش مورد توجه قرار گیرد. برای حرکت در جهت تحقق این اهداف و همسوسازی این حوزه با برنامه درسی ملی، توجه همکاران گرامی به این موارد جلب می شود:

- کلاس علوم را به فضایی شاد و پرجنب و جوش تبدیل کنید که در آن مشاهده، تجربه، آزمایش، گفت و گو، تفکر، اظهار نظر و همکاری گروهی جریان دارد.

- درس علوم به آسانی می تواند بین چهار عرصه خود، خلق، خلقت و خالق متعال ارتباطی منسجم، منطقی و معنادار به وجود آورد.

- پیش از تدریس هر فصل، همیشه به منابع یادگیری یعنی کتاب راهنمای معلم و دیگر رسانه های آموزشی معلمان مانند فیلم و نرم افزار مراجعه کنید.

- هر فصل علوم درباره یک زمینه یادگیری از زندگی واقعی دانش آموزان باید شکل گیرد و فرصتی را برای تلفیق علوم با زندگی روزمره فراهم کند. این

- فرصت را به پرسش و پاسخ‌های حافظه‌مدار تبدیل نکنید.
- محیط یادگیری علوم را گوناگون کنید؛ گاهی کلاس را به بیرون ببرید و گاهی اوقات موقعیت‌های یادگیری بیرون از کلاس را در کلاس ایجاد کنید.
- آموزش را با پدیده‌های محسوس و ملموس آغاز کنید.
- به جای تمرکز بر افزایش کمیت اطلاعات، بر افزایش کیفیت یادگیری متمرکز شوید و به دانش‌آموزان فرصت دهید تا نظر خود را بیان کنند.
- دانش‌آموزان را در جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل شواهد راهنمایی و تشویق کنید.
- از کار گروهی در آموزش و تحقیق استفاده کنید.
- دانستن را از یافتن جدا نسازید (علم و عمل همراه باهم).
- به جای تمرکز صرف بر اصطلاحات بر علم و فرایند علمی متمرکز شوید.
- به بخش‌های تاریخی علوم بپردازید و تلاش‌های انسان‌ها در گسترش علوم را ارج بگذارید.
- به روش یادگیری به اندازه نتیجه یادگیری اهمیت دهید.
- روحیه پرسش‌گری صحیح را تقویت کنید و با تقویت روحیه اعتماد به نفس، اضطراب دانش‌آموزان را کاهش دهید.
- آموزش علوم را در مدرسه محدود نکنید و آنها را به سایر محیط‌های اجتماعی گسترش دهید.
- در ارزشیابی علوم، زمان خاصی وجود ندارد. همه لحظه‌های کلاس علوم، زمان مناسب مشاهده رفتار و عملکرد دانش‌آموز و سوق دادن او به

سمت یادگیری بهتر است (ارزشیابی در خدمت یادگیری).

- برای ارزیابی میزان موفقیت دانش آموزان در فرایند یادگیری، می توانید از کتاب کار و ارزشیابی علوم هفتم، چاپ انتشارات مدرسه استفاده کنید.
- مطالبی که با عنوان «آیا می دانید» و «بیشتر بدانید» آمده است و محتوای دانشی جدول ها صرفاً جنبه آگاهی بخشی دارند، و نباید در ارزشیابی ها مورد پرسش قرار گیرند.

بخش

کلیات

مقدمه

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در دهه اخیر به موازات لزوم پاسخگویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس، تربیت اجتماعی و ضرورت برون‌رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی، از جمله برنامه درسی ملی، برنامه جدیدی نیز برای این حوزه یادگیری تدوین شده است. در این برنامه، لزوم تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس تأکید شده و موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم شده است.

۱.۱. تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند.

از آنجا که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند – در روند زمانی – استوار است، می‌توان ادعا کرد که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس‌اند.

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری بین رشته‌ای است که از مفاهیم رشته‌های علمی چون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و همچنین آموزش‌های مدنی، مطالعات شهروندی و زیست محیطی، دین و اخلاق بهره می‌گیرد.

۱.۲. ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی

مفاهیم رشته‌های علمی که به آنها اشاره شد، به همراه ارزش‌های کلیدی و مهارت‌های کاوشگری، سعی در رساندن دانش‌آموزان به مقصد غایی این حوزه؛ یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان‌های شایسته و مؤمن و پرورش شهروندان مطلوب به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه را دارد. به عبارت دیگر این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق آموزش برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز؛ افراد را به گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند.

توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها و پژوهش‌های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان‌های مختلف، تدوین‌کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور زیر در سرفصل‌ها و محتوای این برنامه جدید سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱ تقویت عزت و هویت ایرانی، اسلامی

۲ ترویج و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی

۳ شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها

۴ شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت‌های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباط مؤثر در سطح جهانی

۵ پیشگیری از بروز بحران‌های تربیتی و آسیب‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کج‌روی‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای به‌هنجار

۶ گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس

به‌طور کلی می‌توان گفت که سه مؤلفه تقویت هویت ملی، اخلاق محوری در نظام اجتماعی و مهارت‌های زندگی از موارد مهمی است که برنامه مطالعات اجتماعی آنها را در اهداف، محتوا و روش‌ها پیگیری می‌کند.

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی جایگاه ویژه‌ای در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دارد. حوزه آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه درسی ملی به عنوان یکی از حوزه‌های یازده‌گانه، به رسمیت شناخته شده است. آموزش آداب و مهارت‌های زندگی اگرچه در کل برنامه‌های درسی دنبال می‌شود، اما با درس مطالعات اجتماعی پیوند نزدیک‌تری دارد و بخش قابل توجهی از آداب و مهارت‌های زندگی را می‌توان در چارچوب و بستر این درس به دانش‌آموزان ارائه داد. لذا در رویکرد جدید سعی بر آن است که محتوای آموزش هرچه بیشتر با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و به‌جای تأکید بر محفوظات و دانستنی‌های پراکنده و زیاد، مطالب مفید و کاربردی آموزش داده شود.

۳-۱-۱. عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با مطالعات اجتماعی، از حوزه‌های موضوعی^۱ استفاده شده است که به جای رشته‌های علمی، فضای بازتری را برای تلفیق به‌وجود می‌آورند.

۱- منظور از حوزه‌های موضوعی، اندیشه‌های اساسی و محوری در هر رشته علمی است که موضوعات مختلف حول و حوش

آن اندیشه، ساماندهی می‌شود.

براساس نیازهای علمی برنامه، پنج حوزه موضوعی انتخاب شده و برای هر یک از حوزه‌های موضوعی نیز سه مفهوم کلیدی در نظر گرفته شده است. محتوای موضوعی و علمی برنامه در قالب این حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی ساماندهی می‌شوند. به علاوه، هر یک از این حوزه‌ها، مفاهیم و موضوعات یک یا چند رشته علمی و فراتر از آن را پوشش می‌دهد.

۱ زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۲ مکان و فضا ← جغرافیا

۳ فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین و اخلاق و ...

۴ نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی و ...

۵ منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست محیطی، دین، اخلاق و ...

۱- زمان، تداوم و تغییر: این راهبرد از حوزه تاریخ بهره می‌گیرد و با استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تداوم پدیده‌ها در روند زمان تأکید دارد. به موازات سیر زمان، بخشی از حال به گذشته و بخشی از آینده به حال می‌پیوندد. همپای حرکت طولانی و ممتد زمان، تحولات و رویدادهای فراوانی در صحنه گیتی رخ داده و می‌دهد. در این حرکت، آنچه بیش از همه خودنمایی می‌کند، تغییرات است؛ اما در ورای این تغییرات، واقعیتی به نام «تداوم» نهفته است. به عبارت دیگر علی‌رغم تغییر هر آنچه در محیط طبیعی و محیط پیرامون جامعه وجود دارد و همچنین تغییر شرایط و ملزومات زندگی اجتماعی انسان، چیزهایی هم باقی می‌ماند و تداوم می‌یابد. با شناختن و حفظ چیزهای ارزشمند انسان‌های پیشین می‌توان به تبیین هویت دیروز، امروز و فردای انسان پرداخت؛ چرا که بسیاری از دستاوردهای تمدن و فرهنگ فعلی بشر، میراث تلاش و تجربه نسل‌های پیشین است. دانش‌آموزان از طریق این راهبرد با مفهوم تغییرات و تداوم در محیط‌ها و مکان‌ها، منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ‌ها و نظام‌های اجتماعی آشنا می‌شوند. همچنین پندآموزی و عبرت گرفتن از رویدادها و حوادث تاریخی گذشته، فهم چرایی و چگونگی تحولات زندگی اجتماعی در هر دوره و ترسیم دورنمای زندگی آینده، تلاش برای کشف واقعیت‌ها، بی‌بردن به ضعف‌ها و کاستی‌ها یا پیشرفت‌ها در هر دوره و سرانجام علاقه‌مندی به شناخت و حفظ میراث فرهنگی کشور و آشنایی با زندگی و خدمات شخصیت‌ها و مفاخر در دوره‌های زمانی از طریق حوزه «زمان، تداوم و تغییر» دنبال می‌شود.

۲- مکان و فضا: این راهبرد بیشتر از حوزه جغرافیا بهره می برد و بر درک تعامل متقابل انسان و محیط، فرایندهای طبیعی در محیطهای زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده ها و اهمیت مکان ها و فضاها تأکید دارد. مکان، بستر و جایگاه وقوع پدیده ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی های مختلف بررسی می شود. سیستم های فضایی به مجموعه های هماهنگ و مرتبط در قالب مکان گفته می شود. هر محیط جغرافیایی خاص، یک سیستم فضایی را به نمایش می گذارد. شناخت ویژگی های محل زندگی، درک و مقایسه تفاوت ها و تشابهات مکان ها، تنوع محیطی، نحوه تعامل انسان و محیط در روند زمان، مسائل و مشکلات توسعه نواحی و کشورها (ملل محروم و کشورهای توسعه یافته) قابلیت ها و امکانات محیطی و جغرافیایی کشور و همچنین حفاظت از محیط و مکان از اهم مباحث این راهبرد است.

۳- فرهنگ و هویت: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم شناسی، جامعه شناسی و تاریخ می گیرد. فرهنگ مفهومی عام است که از آن برای توصیف جنبه های نهادی و آموخته در جوامع انسانی استفاده می شود. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت ها، ارزش ها و نقاط مشترک آنها را به یکدیگر پیوند می دهد و وحدت اجتماعی ویژه ای به وجود می آورد.

منظور از جامعه، گروه ها و نظام های اجتماعی اند که در سرزمین مشخصی به عنوان کشور زندگی می کنند، فرهنگ مشترک دارند؛ تابع اقتدار سیاسی واحدی هستند و از استقلال نسبی برخوردارند. میراث فرهنگی عبارت است از چیزهایی که هر نسل برای نسل دیگر به ارث می گذارد. فنون و دانستنی ها، ساخت ها، نهادها و برخی از ارزش ها و واقعیاتی اند که در نسل ها دوام می یابند. میراث فرهنگی از طریق انتقال ارادی آداب و سنن به نسل های بعد می رسد یا در فرهنگ زمان حال تجلی می یابد.

هویت عبارت است از احساس مثبتی که فرد نسبت به ویژگی های خود دارد، ویژگی هایی که وی خود را با آن تعریف می کند. شناخت ویژگی های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه های تمدن و فرهنگ اسلامی، ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آنها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام های اجتماعی در دوره های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج گذاری به دستاوردها و پیشرفت های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه است.

۴- **نظام اجتماعی:** این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که به یکدیگر پیوسته‌اند و یک واحد را تشکیل می‌دهند؛ به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر مؤثر است. **نظام اجتماعی** مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آنها با یکدیگر به طور متقابل به سوی کانونی مشترک (هدف مشترک) یا کانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از «نقش‌های» اجتماعی متقابل به هم پیوسته که در جهت هدفی مشخص به هم پیوسته‌اند و به صورت یک واحد یکپارچه درآمده‌اند، گفته می‌شود. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در جهت مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است.

۵- **منابع و فعالیت‌های اقتصادی:** این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست‌محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. انسان امروز برای تأمین نیازهای خود و ادامه زندگی به کالاها و خدمات گوناگونی نیاز دارد. این کالاها و خدمات با استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط فراهم می‌شود. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف منجر می‌شود. منابع در دسترس انسان محدودند و اهمیت هر یک از آنها برحسب شرایط فرهنگی و فناوریانه در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با «بحران منابع» روبه‌روست. با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازماندهی فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون پول دوران‌های اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. برخورد عقلایی و مبتنی بر تفکر و خلاقیت با انواع منابع (اعم از سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی و ...) که منجر به حداکثر استفاده بهینه از منابع می‌شود، اهمیت قابل ملاحظه‌ای دارد.

از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز^۱، مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها

۱- بهره‌وری سبز یعنی بهره‌برداری حداکثر از محیط با حداقل خسارت رساندن به آن.

و ابزارهای اقتصادی است.

در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی، یاددهی و یادگیری حول پنج حوزه موضوعی و از طریق دو فرایند «کوشگری» و «توسعه و درونی‌سازی ارزش‌ها» سازمان‌دهی می‌شود و تحقق می‌یابد.

علم

زمان، تداوم و تغییر
(تحول، پیشرفت و تداوم) (مدارک و شواهد)
(علت‌ها و معلول‌ها)

مکان و فضا
(پدیده‌های مکانی و پراکندگی) (رابطه انسان و محیط)
(حفاظت از محیط)

فرهنگ و هویت
(تعلق و هویت) (میراث فرهنگی)
(تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی)

نظام اجتماعی
(حقوق و قوانین) (مسئولیت‌ها و تکالیف)
(نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی)

منابع و فعالیت‌های اقتصادی
(منابع و نظام‌های اقتصادی) (کار و کارآفرینی)
(بهره‌وری)

صلاحیت‌ها و مهارت‌های عقلانی، فکری، اجتماعی
(بررسی و کاوش) (اخلاقیت) (مشارکت) (برقراری ارتباط) (واکنش شخصی و اظهارنظر)

صلاحیت‌ها و شایستگی‌های اخلاقی
(حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری) (تعاون) (عدالت‌جویی) (مسئولیت‌دوستی)

هر یک از حوزه‌های موضوعی پنج‌گانه مذکور، تعداد زیادی از مفاهیم کلیدی رایج در آن حوزه را پوشش می‌دهند. در این برنامه، برای هر یک از حوزه‌ها، سه مفهوم کلیدی و پایه که محتوای علمی برنامه، حول آنها مطرح و بر آنها مبتنی است، انتخاب شد.

۱ زمان، تداوم و تغییر

مفاهیم کلیدی:

۱-۱- تحول، پیشرفت و تداوم

۱-۲- مدارک و شواهد

۱-۳- علت‌ها و معلول‌ها

۲ مکان و فضا

مفاهیم کلیدی:

۲-۱- پدیده‌های مکانی و پراکندگی

۲-۲- رابطه انسان و محیط

۲-۳- حفاظت از محیط و مکان

۳ فرهنگ و هویت

مفاهیم کلیدی:

۳-۱- تعلق و هویت

۳-۲- میراث فرهنگی

۳-۳- تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی

۴ نظام اجتماعی

مفاهیم کلیدی:

۴-۱- حقوق و قوانین

۴-۲- مسئولیت‌ها و تکالیف

۴-۳- نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی

۵ منابع و فعالیت‌های اقتصادی

مفاهیم کلیدی:

۱-۵- منابع و نظام‌های اقتصادی

۲-۵- کار و کارآفرینی

۳-۵- بهره‌وری

تلفیق چگونه صورت می‌گیرد؟

مضمونی مانند عصر مغول و تیموری را در نظر بگیرید.

در ابتدای هر فصل این کتاب شبکه مفهومی آن فصل با توجه به حوزه‌های موضوعی به کار رفته در آن و مصادیق آنها در درس‌ها در قالب جدول آمده است. از شما معلم عزیز درخواست می‌شود حتماً به این جدول توجه کنید. برای مثال در فصل هشتم عصر مغول و تیموری، رویدادها و دلایل حمله مغول‌ها به ایران در موزه موضوعی زمان، تداوم و تغییر جای می‌گیرد. وقتی از قلمرو مکانی و مسیرها حمله مغول‌ها و نقش عوامل محیطی در حمله، صحبت می‌شود. حوزه مکان و فضا مدنظر است و زمانی که درباره شرایط و سبک زندگی بیابانگردی مغول‌ها مطالبی به دانش‌آموزان ارائه شده و بحث حوزه فرهنگ و هویت و مفهوم کلیدی تنوع شیوه‌های زندگی مطرح می‌شود.

با این توضیحات روشن می‌شود که چگونه دروس و مضامین برنامه درسی مطالعات اجتماعی از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزه موضوعی این برنامه درسی بهره می‌گیرد و به این ترتیب «تلفیق» اتفاق می‌افتد. البته باید در نظر داشت که پدیده تلفیق یک طیف یا پیوستار است و همیشه درجاتی از تلفیق از ضعیف تا گسترده و شدید وجود دارد. در تلفیق‌های گسترده، مرزهای رشته‌ها کاملاً در یکدیگر محو و ادغام شده‌اند. باید توجه کرد که در برنامه دوره متوسطه اول، میزان تلفیق نسبت به دوره ابتدایی کمتر است و رشته‌های علمی وضوح دارند. در این دوره یک حوزه موضوعی غالب است و در جاهای مناسب از پیوند و ارتباط با حوزه‌های دیگر استفاده می‌شود.

مهارت‌ها

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی فرایند کاوشگری محیطی و اجتماعی و پرورش مهارت‌ها در

قالب پنج حوزه صورت می‌گیرد. این پنج حوزه عبارت‌اند از:

۱ کاوش و بررسی

۲ مشارکت

۳ برقراری ارتباط

۴ خلاقیت

۵ واکنش شخصی و اظهارنظر

۱- کاوش و بررسی: در این حوزه، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- یکی از افراد نیکوکار روستا، شهر یا استان محل زندگی خود (زن و مرد) را شناسایی و به کلاس معرفی کنید.
- تصویری از یک اثر علمی یا هنری مربوط به قرن‌های سوم تا پنجم هجری پیدا کنید و به کلاس بیاورید.
- کاربرگه شماره ۱۱ بررسی آثار عصر ایلخانی و تیموری را انجام دهید.

۲- مشارکت: در این فرایند، دانش‌آموزان از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در این بخش جای می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- با هم کلاسی‌هایتان یک انجمن نیکوکاری تشکیل دهید و وظایفی را برای اعضا معین کنید و در کارهای خیر مشارکت کنید.
- به‌طور گروهی همفکری کنید و با ترسیم یک جدول، امریکای شمالی و جنوبی را باهم مقایسه کنید.

۳- برقراری ارتباط : برقراری ارتباط عبارت است از مهارت انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و ... . در این حوزه، خواندن، گوش کردن، نگاه کردن، بیان کردن مؤثر، بیان نظرهای مخالف و برقراری ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد.

برقراری ارتباط، همچنین ایجاد ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم و شرح روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده، فهم توالی موضوعات و نمایش داده‌ها را شامل می‌شود. این برقراری ارتباط در قلمرو ارتباط با پدیده‌ها، عناصر و منابع اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

• تصویر شماره ۱ کدام یک از جاذبه‌های گردشگری افریقا را نشان می‌دهد؟ چرا زیتون از محصولات مهم کشور مراکش است؟

• از کاریکاتور ۱ و ۲ چه می‌فهمید؟ (فصل عصر ارتباطات)

• کاربرگ شماره ۱۴ محاسبه مقیاس نقشه را در کلاس انجام دهید.

۴- خلاقیت : در این حوزه، مهارت‌های کاربرد دانش و اطلاعات و مهارت‌ها و الگوها و موقعیت‌های جدید توسعه و بسط آموخته‌ها، پاسخ‌گویی به مسائل و موقعیت‌های غیرمنتظره، طراحی و تولید محصولات یا راهبردهای جدید، ابداع روش‌های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم و پیش‌بینی کردن تقویت می‌شود.

مثال‌هایی از کتاب درسی

• در صورتی که به نقاشی علاقه‌مندید، یکی از بناهای تاریخی مربوط به دوره ایلخانی یا تیموری را نقاشی کنید.

• درباره چگونگی تقویت اراده و تسلط بر تمایلات خود فکر کنید و چند تمرین پیشنهاد بدهید.

۵- واکنش شخصی و اظهارنظر : در این قلمرو دانش‌آموزان برای بازشناسی و بررسی موضوعات بر مبنای استنباط خویش در خود اراده‌ای نشان می‌دهند. مهارت‌های نگرستن، بازشناسی و نقد و بررسی موضوع بر مبنای تلقی خویش، نگرستن به موضوع با استنباط و باورهای خود، بیان احساس خویش، ترجیح دادن و ... در این حوزه قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- به نظر شما فردی که مشکلاتی در زندگی دارد، عاقلانه است که به مواد مخدر پناه ببرد؟ چرا؟
- نامه‌ای به یک نوجوان فلسطینی بنویسید و در نامه خود ابراز همدردی، حمایت و امیدواری به پیروزی را بگنجانید.

شایان ذکر است که برخی از فعالیت‌های طراحی شده برای دانش‌آموزان می‌تواند چند منظوره باشد و دو یا سه یا چند حوزه از حوزه‌های ذکر شده را پوشش دهد؛ بنابراین الزاماً هر یک از فعالیت‌ها تنها به پرورش یکی از مهارت‌ها نمی‌پردازد.

از طریق برنامه درسی مطالعات اجتماعی می‌توان به پرورش و تقویت مهارت‌هایی که اولویت‌ها و صلاحیت‌های مشترک حوزه‌های دیگر یادگیری محسوب می‌شوند، توجه کرد. برخی از این مهارت‌ها عبارت‌اند از: مهارت خواندن، مهارت‌های حسابی و عددی، مهارت‌های IT از طریق به‌کارگیری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، مهارت‌های هنری و ... .

مهارت‌های زندگی

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، پرورش «آداب و مهارت‌های زندگی» جایگاه بسیار خاصی دارد. اگرچه آداب و مهارت‌های زندگی حوزه بسیار گسترده‌ای است که اهداف آموزشی آن از طریق کل حوزه‌ها و دروس مختلف، محقق می‌شود؛ اما درس مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت خود، توان بالقوه و قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مهارت‌های فردی، اجتماعی و شهروندی دارد.

لذا باید همواره بین مطالب و محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند برقرار شود و دانش‌آموزان باید بتوانند از درس مطالعات اجتماعی در جهت ارتقای مهارت‌های زندگی کمک بگیرند. این درس قصد دارد به آنها کمک کند تا در زندگی خود عملکرد مؤثرتر و کارآیی داشته باشند. لذا در فرایندهای تدریس و ارزشیابی، یکی از اهداف مهم این درس؛ یعنی آموزش مهارت‌های زندگی را به‌طور جدی مدنظر قرار دهید. در این چارچوب، حتی آموزش مفاهیم جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی و مدنی نیز در جهت تحقق سواد جغرافیایی و تاریخی و آنچه که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به کار می‌آید، معنا و مفهوم می‌یابد.

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی آموزش اخلاق جایگاه خاصی دارد.

با توجه به آنکه «اخلاق» یکی از پنج عنصر مهم در برنامه درسی ملی است، این برنامه سعی می‌کند در سازماندهی محتوا، به جهت‌گیری‌های اخلاقی و ارزشی به عنوان محور مهم آموزش توجه کند؛ لذا از شما معلمان عزیز نیز انتظار می‌رود که به مقوله «اخلاق و ارزش‌ها» در فرایند یاددهی - یادگیری بهای لازم را بدهید تا این درس به شیوه سنتی فقط به انتقال اطلاعات تاریخی و جغرافیایی و انباشتن ذهن دانش‌آموزان از داده‌ها و دانستنی‌ها نپردازد و تغییر در نگرش‌ها و باورها و مجهز شدن دانش‌آموزان به اخلاق در کانون توجه قرار بگیرد.

همان‌طور که در نمودار (۱) و (۲) دیدید، در این درس، چهار گروه عمده ارزش‌ها مدنظر است: عدالت‌جویی: تمایل به برقراری عدالت در جامعه و ظلم‌ستیزی در سطوح مختلف، محلی، ملی

و جهانی

مسئولیت‌پذیری و حق‌طلبی: شناخت حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی و تمایل به احقاق حق در سطوح مختلف

تعاون: داشتن تمایل و علاقه به همکاری و مشارکت در سطوح مختلف اجتماعی توأم با احسان و رأفت نسبت به هم‌نوعان

میهن‌دوستی: علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن و احساس تعلق و افتخار نسبت به میهن اسلامی

باید توجه کرد که هر گروه از ارزش‌های بالا، تعداد زیادی از ارزش‌های دیگر را در خود جای می‌دهد. برای مثال حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری شامل رعایت حقوق دیگران، دفاع از مظلوم، شهادت به حق، فداکاری، امر به معروف و نهی از منکر، پایبندی به قانون و ... می‌شود. به علاوه بسیاری از مفاهیم در حوزه دانستنی‌ها و مهارت‌های برنامه نیز، عین آموزش ارزش‌هاست و به توسعه آنها می‌انجامد. برای مثال مفاهیمی چون مسئولیت‌پذیری، همدلی در حوادث یا مهارت‌هایی چون مشارکت و برقراری ارتباط از این نوع‌اند.

با توجه به اهمیت و جایگاه اخلاق و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شایسته است شما معلمان عزیز با روش‌های آموزش این مقوله‌ها نیز آشنایی کافی داشته باشید.

۱-۴. معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟

درس مطالعات اجتماعی نقش مهمی در تربیت اجتماعی فراگیران به عهده دارد و در این زمینه صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی می‌یابد. در سند برنامه درسی ملی (بند ۲-۴) تلقی از ویژگی‌های معلم به شرح زیر درج شده است:

- ۱ در مسیر راه انبیاء و ائمه اطهار (ع) اسوه‌ای امین و بصیر برای دانش‌آموزان است.
- ۲ با شناخت و بسط ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان و خلق فرصت‌های تربیتی و آموزشی، زمینه درک و انگیزه اصلاح مداوم موقعیت آنها را فراهم می‌آورد.
- ۳ زمینه‌ساز رشد عقلانی، ایمانی، عملی و اخلاقی دانش‌آموزان است.
- ۴ راهنما و راهبر فرایند یاددهی - یادگیری است.
- ۵ برای خلق فرصت‌های تربیتی و آموزشی مسئولیت تطبیق، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی و تربیتی در سطح کلاس را برعهده دارد.
- ۶ یادگیرنده و پژوهشگر آموزشی و پرورشی است.

معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند معلم درس‌های دیگر باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای مندرج در برنامه درسی ملی را داشته و بر همین مبنا به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس و توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره کلاس تسلط داشته باشد و هم دارای صلاحیت‌های عاطفی مانند علاقه به تعلیم و تربیت دانش‌آموزان باشد. با این حال، معلم مطالعات اجتماعی به دلیل رویکرد و ماهیت این درس، علاوه بر صلاحیت عمومی باید الگوی مؤثر و کارآمدی برای تربیت اجتماعی باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

□ **الگو بودن:** معلم الگوی دانش‌آموزان است و آنچه در شخصیت معلم جلوه دارد، در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانون‌گرا، علاقه‌مند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب تفکر، خلاق و نقاد، با روحیه و با نشاط و پایبند به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی.

معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانون‌گرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی

که نسبت به آینده بی‌اعتماد و ناامید است، همین احساسات را به دانش‌آموزان نیز منتقل می‌کند. معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی دانش‌آموزان باید رفتار و گفتار مناسب و همسویی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس آن جلوگیری شود.

□ برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش: معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان چنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و در روابط او با خانواده و گروه همسالانش نیز متجلی شود.

نخست، معلم باید به کرامت انسانی و ارزش شخصیت هر یک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه آنها دارای استعداد و توان رشدند، معتقد باشد. به‌وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به‌کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت گرایش‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه معلم در همه شرایط، حس مسئولیت‌پذیری و همکاری کردن با دیگران توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه نظرها و اندیشه‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آنها که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به‌گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن به‌خوبی در روابط میان دانش‌آموزان با خانواده، گروه همسالان و ... متجلی شود.

معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی دانش‌آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و برآن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. معلم این درس باید به تفاوت‌های فردی و مشکلات خاص کودکان توجه کند. براین اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه‌ای از اهداف را با توجه به استعدادهای و توان‌های مختلف دانش‌آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه افراد در همه زمینه‌ها بپرهیزد. آموزش شیوه صحیح فکر کردن و تقویت مهارت‌های فرایند تفکر در زمینه مسائل و روابط اجتماعی و تصمیم‌گیری‌ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف در کلاس به‌شیوه‌ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

□ ایجاد رابطه مؤثر بین دانش آموزان : معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه مناسب و مؤثر با دانش آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آنها را با یکدیگر تقویت کند. معلم این درس با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت‌ها و مهارت‌های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه‌ریزی می‌کند و با اتخاذ شیوه‌های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه همسالان را از میان برمی‌دارد و روابط دوستانه، همکاری و مسئولیت‌پذیری را در بین دانش‌آموزان تقویت می‌کند.

□ به روز بودن و مطالعه مستمر : درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سرو کار دارد و این امور به‌طور مداوم تغییر و تحول می‌یابد؛ اخبار و گزارش‌های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه‌ها و نگرش‌ها، تغییرات محیطی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی - اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می‌یابد. معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار شود؛ به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد.

۵-۱- بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی

امروزه در بین صاحب‌نظران آموزش و پرورش توجه خاص به مواد آموزشی مختلف در قالب بسته آموزشی افزایش یافته است و یکی از سیاست‌های متولیان آموزش و پرورش در تولید برنامه‌های جدید درسی نیز توجه به اجزا و عناصر بسته آموزشی است. بسته آموزشی می‌تواند مجموعه‌ای از نرم‌افزارها (راهبردها، تکالیف، آزمون‌ها و ...) و سخت‌افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، منابع و ...) باشد که با توجه به اهداف یاددهی - یادگیری برنامه درسی سازماندهی می‌شوند.

برخی از صاحب‌نظران اجزای بسته آموزشی را با توجه به نقش آنها، به دو گروه منابع اصلی و منابع تکمیلی تقسیم‌بندی کرده‌اند. منابع اصلی عبارت‌اند از :

۱- کتاب درسی دانش آموز ۲- کتاب کار دانش آموز ۳- کتاب راهنمای معلم ۴- کتاب ارزشیابی از منابع تکمیلی می‌توان منابع چاپی (کتاب‌های آموزشی و داستانی، مجله‌ها، کارت‌های آموزشی، اطلس‌ها و کتاب‌های مرجع و ...)، منابع ابزاری معلم (ویدئو، DVD، آلبوم‌های عکس و اسلاید، نقشه،

صوتی و ... و منابع رایانه‌ای (سی دی‌های تست و تمرین، وبسایت‌های مربوط به موضوع و ...) را مثال زد.

درس مطالعات اجتماعی با طیف گسترده‌ای از موضوعات محیطی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد، بنابراین معلم و دانش‌آموز در حین تدریس و فرایند کاوشگری دانش‌آموزان به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می‌کنند؛ همچنین اجزا و عناصر بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است.

از منابع اصلی ذکر شده در بسته آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار دانش‌آموز (کاربرگ‌های پایان کتاب) و راهنمای تدریس در اختیار شما قرار گرفته است. همچنین یک نرم‌افزار کار با نقشه‌های جغرافیایی مربوط به بخش جغرافیای کشورها و قاره‌ها همراه این کتاب، تولید شده است که از سال جاری (۱۳۹۵) در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. فعالیت‌های مناسب و جذاب نقشه‌خوانی و بازی و سرگرمی‌های موجود در این نرم‌افزار کمک فراوانی به تقویت مهارت‌های نقشه‌خوانی دانش‌آموزان می‌کند.

نکته اگرچه بخش‌هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش تولیدکننده بسته آموزشی است؛ اما نکته‌ای که باید به آن توجه کرد، این است که شما معلمان گرامی نیز می‌توانید در تولید و تکمیل اجزا و عناصر بسته آموزشی و هم در تهیه و فراهم کردن آن به وسیله مدرسه نقش مؤثری ایفا کنید. برای مثال شما ممکن است خودتان آلبوم‌های عکس و اسلاید متناسب با موضوعات درسی را فراهم کنید و در کلاس نمایش بدهید یا مدل‌ها و ماکت‌ها و چارت‌هایی را به کمک دانش‌آموزان بسازید و هنگام تدریس برای نمایش ارتباط پدیده‌ها از آنها استفاده کنید یا از مناظر طبیعی و جغرافیایی یا موزه‌ها و مانند آن فیلم تهیه کنید.

شما می‌توانید اطلس‌ها و نقشه‌های جغرافیایی مورد نیاز خود را در قطع دیواری فهرست کنید و از مسئولان مدرسه بخواهید که آنها را خریداری کنند و در اختیار کلاس قرار دهند یا کتاب‌های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان را بخرند و در کتابخانه مدرسه نگهداری کنند تا دانش‌آموزان در فعالیت‌های کاوشگری بتوانند از آنها استفاده کنند.

ما باید دانش‌آموزان را به اندازه کافی در انجام تحقیقات راهنمایی کنیم و منابع را به آنها معرفی کنیم و در اختیارشان قرار بدهیم. باید حدود و ثغور تحقیق و سؤالات آن برای دانش‌آموز روشن باشد. به همین دلیل شما باید به دانش‌آموزان آموزش دهید که چطور از این منابع استفاده کنند و از

سوی دیگر مدیریت مدرسه را مجاب کنید که وسایل و لوازم را تهیه کنند و در اختیار شما بگذارند. شایان ذکر است که در این کتاب نیز در پایان آموزش هر فصل، مواد و منابعی برای مطالعه بیشتر معلمان یا استفاده دانش‌آموزان معرفی شده است. این منابع را که مرتبط با محتوای آن فصل است، از طریق مدیریت مدرسه تهیه و در جای مناسبی نگهداری کنید.

۱-۶. ساختار و محتوای کتاب درسی

کتاب درسی مطالعات اجتماعی شامل ۱۲ فصل و ۲۴ درس است. به عبارت دیگر هر فصل از دو درس تشکیل شده است و موضوعات آن با یکدیگر مرتبط است.

در آغاز هر فصل از کتاب درسی، یک تصویر مرتبط با موضوع، یک مقدمه و تعدادی سؤال آمده است که خود می‌تواند انگیزه‌ای برای شروع درس باشد.

با توجه به رویکرد کاوشگری کتاب، هدف این است که در شروع کلاس، معلم با طراحی فعالیتی، فضای طرح سؤال و پرسش را در کلاس پدید بیاورد؛ زیرا اگر به راستی در ذهن دانش‌آموز سؤال ایجاد شود، آنگاه زمینه مساعد برای جست‌وجو و یافتن پاسخ و در نتیجه یادگیری مطالب پدید می‌آید. لذا از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که با الهام گرفتن از صفحه آغازین هر فصل، اجازه بدهید که ابتدا پرسش‌های مختلفی، در کلاس مطرح شوند.

□ متن هر درس شامل محتوای نوشتاری و محتوای تصویری است. محتوای تصویری (عکس، نقشه، نمودار، کاریکاتور، نقاشی و ...) همراه با متن نوشتاری، موضوع موردنظر را قابل درک و فهم می‌سازد. لذا محتوای تصویری از محتوای نوشتاری جدا نیست و در فرایند تدریس باید دانش‌آموزان نمودارها، نقشه‌ها و عکس‌ها و ... را مشاهده و بررسی کنند.

□ برای هر فصل، فعالیت‌های نظام‌دار طراحی شده است؛ به طوری که دانش‌آموزان، با انجام هر فعالیت خود را برای یادگیری مطالب مرحله بعد آماده می‌کنند.

بخش عمده‌ای از فعالیت‌های کتاب باید در حین فرایند یاددهی - یادگیری انجام شوند. البته برخی فعالیت‌ها نیز برای خارج از کلاس طراحی شده است و انجام آنها به زمان بیشتری نیاز دارد. اگرچه جمع‌بندی و ارائه آن فعالیت باید در کلاس مدنظر قرار گیرد.

□ کاربرگ‌ها: در پایان کتاب درسی کاربرگ‌های فعالیت (کتاب کار) وجود دارد. در این

کاربرگه‌ها، فعالیت‌های متنوعی طراحی شده است (تکمیل جدول، مصاحبه، نقشه‌خوانی، گفت‌وگو، تکمیل نمودار و ...). این کاربرگه‌ها به عنوان برنامه‌اضافی نیستند؛ بلکه بخشی از محتوای کتاب درسی محسوب می‌شوند و کتاب با آنها تکمیل می‌شود. اغلب کاربرگه‌های فعالیت در فرایند تدریس و در کلاس درس اجرا می‌شوند. البته برخی از آنها نظیر مصاحبه کردن یا تکمیل جدول که انجام آنها به زمان بیشتری نیاز دارند، مخصوص خارج از کلاس‌اند.

- تمرین‌های کاربرگه‌ها طوری طراحی شده‌اند که دانش، شناخت و مهارت‌های دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد و آنها را به تلاش و پویایی وامی‌دارد و به آنها انگیزه می‌بخشد. به عبارت دیگر بخشی از محتوای آموزشی است که به تکمیل، تثبیت یا تعمیق یادگیری کمک می‌کند.
- تمرین‌های کاربرگه‌ها در ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان نیز ابزاری مناسب به‌شمار می‌آیند. پیشنهاد می‌شود آنها در ابتدای سال یک کپی از تمام کاربرگه‌ها تهیه کنند و پس از انجام فعالیت روی کاربرگه کپی شده، آن را به معلم تحویل دهند تا در پوشه کار گذاشته شود.

نکته: متن همهٔ درس‌های کتاب دربردارندهٔ تمامی محتوای موردنظر و مطابق با اهداف درس نیست. همان‌طور که گفته شد، بخشی از محتوا از طریق اجزای دیگر و عناصر بستهٔ آموزشی ارائه می‌شود. به‌علاوه نقش مؤثر معلم به عنوان مدیر یادگیری و تسهیل‌کنندهٔ آن به‌گونه‌ای است که برای تحقق اهداف درس باید محتوای رسمی ارائه شده را بشناسد؛ ابعاد گوناگون آن را تحلیل کند و سپس خود به اصلاح، تکمیل و سازماندهی مجدد آن بپردازد.

به عبارت دیگر شکل نهایی محتوا، آمیزه‌ای از محتوای کتاب درسی و کتاب کار، سایر اجزای عناصر بستهٔ آموزشی (فیلم، اسلاید، بازدید علمی و ...) و اشکال سازماندهی مجدد و انطباق محتوا با شرایط و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی هر منطقه است و معلم با فراهم آوردن امکانات و طراحی فعالیت‌های مناسب این انطباق و تحقق اهداف را میسر می‌سازد.

بر همین مبنا، هم و غم معلمان مبنی بر تدریس مو به موی همهٔ مطالب کتاب و پافشاری برای کامل و بی‌نقص کردن عبارات یا مطالب آن به روال سنتی پسندیده نیست و ناشی از این امر است که معلم تصور می‌کند محتوای کتاب درسی همهٔ محتوای اصلی را تشکیل می‌دهد؛ حال اینکه چنین نیست.

۱-۷. ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش

به تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی توجه کنید.

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی، تربیت اجتماعی و مجهز کردن دانش‌آموزان به مهارت‌های زندگی و به عبارت دیگر کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزشیابی مدنظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود دنبال این نباشیم که فقط دانش‌آموزانی داشته باشیم که ذهن آنها گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌ها باشد و به همه پرسش‌ها به خوبی جواب دهند. اگر در پایان سال مشاهده کردید که آموزش این درس‌ها موجب شده است که دانش‌آموز به دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی‌اش مجهز شود و در رفتار و نگرش‌های وی تغییری رخ داده، آنگاه می‌توانید بگویید که از آموزش این درس خرسندید و به تحقق اهداف برنامه کمک کرده‌اید.

از روش‌ها و ابزار متنوع استفاده کنید

* از آنجا که در درس مطالعات اجتماعی، با موضوعات متنوع و گوناگونی سروکار داریم، لازم است از انواع روش‌ها و وسایل در آموزش استفاده کنیم.

اگر بخواهیم به شیوه بسیار سنتی، کلاس درس را به عرصه سخنرانی معلم تبدیل کنیم و دانش‌آموزان ساکت و خاموش بنشینند یا از آنها بخواهیم جزوه بنویسند و این درس را به محدوده یادداشت کردن سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای روی کتاب تبدیل کنیم، خطایی بزرگ مرتکب شده‌ایم. از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که از روش‌های فعال استفاده کنید و به انجام تک‌تک فعالیت‌ها که هر یک با هدف خاص طراحی شده‌اند، همت گمارید. فراموش نکنید که رویکرد این برنامه درسی، رویکرد کاوشگری است. باید اجازه دهید که مرحله به مرحله دانش‌آموزان از طریق جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آنها به کمک شما، پاسخ سؤال‌ها را پیدا و جمع‌بندی کنند. این فعالیت‌ها باید در حین فرایند تدریس انجام شوند و دانش‌آموزان در فرایند یادگیری حضور فعال داشته باشند.

از فضاهای مختلف برای آموزش این درس کمک بگیریم

«با توجه به اهداف و ماهیت درسی مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن اینکه مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می‌سازد، بدیهی است مؤثرترین فضای آموزشی برای

این درس، محیط‌های واقعی زندگی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به‌طور ملموس و عینی با واقعیات و پدیده‌های محیطی و اجتماعی روبه‌رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط‌های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه، کاملاً ضروری است. مکان‌های اوقات فراغت در محل زندگی دانش‌آموزان مانند بوستان‌ها، فرهنگ‌سراها، موزه‌ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی مانند آتش‌نشانی و دفاتر پست، هلال‌احمر، ایستگاه هواشناسی، مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه‌های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه‌ها، ایستگاه‌های مسافربری و پایانه‌های حمل و نقل عمومی، واقعی‌ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی‌اند.

مهم‌ترین فایده آموزش در محیط‌های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه‌پردازان یادگیری به آنها تأکید کرده‌اند. این موارد عبارت‌اند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه‌های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده‌ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی‌آور و ملالت‌بار کلاس‌های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهده دقیق. به علاوه این شبکه از آموزش یعنی آموزش در محیط‌های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی‌تر شدن محتوای آموزش می‌شود».

* «در کلاس‌های رسمی مدرسه نیز از آنجا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضای کالبدی، نحوه آرایش و چیدن میز و نیمکت‌های کلاس باید به گونه‌ای باشد که امکان کار گروهی دانش‌آموزان را فراهم آورد؛ بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به سادگی و با سرعت، آرایش موردنظر را برای دور هم نشستن گروه‌های دانش‌آموزان در کلاس، ایجاد کرد. فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش‌آموزان داشته باشد و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی‌روح باشد. در این زمینه تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج گزارش‌های کار گروهی، قفسه‌ها و ویترین‌های مناسب برای نگهداری نقشه‌ها، آلبوم‌ها، و مدل‌ها از لوازم آموزش این درس محسوب می‌شوند. نرم‌افزارها، فیلم‌ها و اسلایدها، عکس‌ها، یا ماکت‌ها و مدل‌هایی که دانش‌آموزان آنها را ساخته‌اند، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند.

به‌طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفاده

بهبود و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند.

شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کند و با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند. پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید پراکنج‌اننده باشد و مجموعه عوامل بتواند دانش‌آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند.

آموزش را با شرایط بومی و محلی انطباق دهید

* از شما معلمان عزیز انتظار می‌رود که تدریس هر موضوع را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید. توجه داشته باشید که کتاب و فعالیت‌های آن تنها الگوها و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. برای مثال در آموزش مواردی چون آسیب‌های اجتماعی و اعتیاد و پرخاشگری باید شرایط فرهنگی منطقه را در نظر بگیرید و با طراحی مناسب، آموزش را تمرین کنید. یا در آموزش حفاظت از منابع آب و خاک با توجه به محیط زندگی دانش‌آموزان بر همان موضوعات رایج و غالب در محیط بیشتر تأکید کنید تا از این طریق بین درس و نیازهای واقعی دانش‌آموزان پیوند برقرار شود.

به تفاوت‌های فردی توجه کنید

* علاوه بر طراحی فعالیت‌های مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای خاص مناطق، شما معلم عزیز باید پیش‌زمینه‌های تحصیلی و آموزشی و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را در نظر بگیرید و آموزش خود را با آن منطبق و هماهنگ سازید.

تنوع فعالیت‌ها در این کتاب حاکی از توجه به همین موضوع است. برای مثال ممکن است دانش‌آموز در بیان شفاهی یا نوشتن یک متن کوتاه درباره یک موضوع ضعیف باشد؛ اما در دست کردن یک کارت پستال یا پوستر و نمایش پیام به صورت نقاشی، قوی‌تر باشد. در نتیجه شما باید نقاط قوت او را در نظر بگیرید و اجازه دهید دانش‌آموز، آموخته‌های خود را با روشی که به آن علاقه‌مندتر و مسلط‌تر است، بیان کند. اگرچه بهتر است تلاش کنید که دانش‌آموز بتواند نقاط ضعف خود را نیز برطرف نماید. همان‌طور که در جداول صفحات ۵۱ تا ۵۶ همین کتاب مشاهده می‌کنید،

هریک از فعالیت‌های طراحی شده در این کتاب یکی از هوش‌های چندگانه را تقویت می‌کند.

مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید

* همان‌طور که گفتیم، هدف عمده بعضی از فعالیت‌های این کتاب، آموزش مهارت‌های زندگی و تربیت اجتماعی است و بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها این امر به درستی تحقق نمی‌یابد. البته ناگفته نماند که تضاد میان آموزش‌های مدرسه و خانه نیز آثار نامطلوبی بر دانش‌آموز به جای می‌گذارد. برای مثال وقتی همکاری در کارهای خانه یا رعایت نظم و مقررات در خانه، همدلی با اعضای خانواده، کنترل خشم، استفاده صحیح از رسانه‌ها و داشتن سواد رسانه‌ای، کمک و همیاری در سطح خانه و مدرسه و محله را آموزش می‌دهید، خانواده‌ها قطعاً از این آموزش حمایت می‌کنند یا رعایت برخی از امور مانند حفاظت از آب و خاک، پرهیز از اسراف، جداسازی زباله‌ها برای بازیافت، کمتر مصرف کردن پلاستیک و ... به همراهی خانواده نیاز دارد. شما می‌توانید از طریق تشکیل جلسات (حداقل سه جلسه در طی سال) نوشتن پیام برای آنها و سایر روش‌ها، اهداف درس را برای آنها تبیین کنید و از آنها بخواهید در مواردی که ذکر شده دانش‌آموزان را راهنمایی و با آنها همراهی کنند.

شایان ذکر است که مشارکت خانواده‌ها در ارزشیابی دانش‌آموزان نیز نباید نادیده گرفته شود. در سنجش بخشی از اهداف به ویژه اهداف مهارتی و نگرشی از والدین کمک بگیرید. آنها می‌توانند به شما بگویند که تغییرات و آثار مطلوب در دانش‌آموزان ظهور و بروز کرده یا نه؟

به آموزش مهارت‌های مربوط به عکس‌خوانی، نقشه‌خوانی و خط زمان توجه کنید.

• نقشه در آموزش جغرافیا یک عنصر کلیدی است؛ به‌طور کلی هر آنچه را که بتوانیم بر روی نقشه به نمایش بگذاریم، جغرافیایی است؛ زیرا جغرافیا با پراکندگی یا نحوه توزیع پدیده‌ها در مکان سروکار دارد.

در این پایه نیز مانند سال هفتم دانش‌آموزان با نقشه‌خوانی و علاوه بر آن محاسبه مقیاس کسری یا عددی سروکار دارند و عمدتاً از طریق فعالیت‌های کاربرگ‌ها این مهارت پرورش می‌یابد. البته نباید دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های اضافی کنید.

• عکس‌ها نیز نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. مشاهده و بررسی بعضی از عکس‌های کتاب آن قدر اهمیت دارند که با حذف آنها فرایند تدریس مختل می‌شود. برای مثال وقتی

می‌خواهیم آثار هنری یک دوره را بررسی کنیم، حتماً باید از تصاویر کمک بگیریم. اصولاً بهره‌گیری صحیح از عکس نیز یک مهارت موردنظر در این درس است. در مواردی که عکس‌های کتاب کیفیت لازم را از نظر وضوح و چاپ نداشته باشند، شما می‌توانید خودتان درباره موضوعات مختلف عکس‌هایی تهیه کنید و به کلاس ببرید.

• آشنایی با خط زمان و سیر رویدادها نیز پایه و اساس فهم گذشته و درس تاریخ است و نباید بدون فراهم کردن مقدمات لازم دانش‌آموزان را وارد مباحث تاریخی کنیم. به همین دلیل در این کتاب مفاهیمی چون تغییر در زمان، شواهد و مدارک و خط زمان از طریق فعالیت‌هایی آموزش داده می‌شود.

به‌طور کلی برای درک زمان گذشته ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (از قدیمی‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم که به آن «نظم کروئولوژیکی» می‌گویند.

یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. خطوط زمان ممکن است نظم رویدادها را در یک روز، یک هفته، یک سال، یک دهه، یک قرن یا ... هزاره نشان دهند. در سال ششم دانش‌آموزان با محاسبه قرن و نیمه اول و دوم قرون هجری آشنا شدند.

در پایه هفتم نیز دانش‌آموزان با تقویم میلادی و محاسبات مربوط به قبل از میلاد و بعد از میلاد آشنا شده‌اند.

۱-۱. ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در فرایند آموزش محسوب می‌شود و مانند آینه‌ای می‌تواند پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان را در تحقق اهداف برنامه درسی نشان دهد. ارزشیابی و سنجش به معانی مختلف در کشورهای مختلف به کار می‌رود.

ارزشیابی را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت درباره حدود آموخته‌ها تعریف کرده‌اند. ارزشیابی هر کاری است که قضاوت به همراه داشته باشد، برای مثال وقتی دانش‌آموز در یک آزمون شرکت می‌کند و عملکرد او سنجیده می‌شود، اگر براساس این سنجش قضاوتی انجام شود، در حقیقت ارزشیابی انجام شده است.

سنجش فرایند جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموز و مقایسه عملکرد با معیار معین است. آزمون وسیله‌ای است برای کسب اطلاعات از دانش‌آموز در ارتباط با اهداف آموزشی.

درباره ارزشیابی و سنجش دیدگاه‌های مختلف وجود دارد. ارزشیابی با روش تدریس پیوند نزدیکی دارد.

برای آنکه بدانیم دیدگاه برنامه درسی مطالعات اجتماعی درباره ارزشیابی چیست و در ارزشیابی مناسب از این درس چه انتظاراتی وجود دارد، ابتدا اصول و ویژگی‌های مربوط به ارزشیابی مناسب و موردنظر به اختصار بیان می‌شود:

• ارزشیابی و ثبت و ضبط وضعیت یادگیری دانش‌آموزان تنها برای تعیین برنامه‌ها و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری بعدی انجام می‌شود نه کشف و نمایان ساختن نقایص یادگیری دانش‌آموزان. ارزشیابی شروع کار تلقی می‌شود و نقطه پایان نیست. در واقع با ارزشیابی می‌خواهیم جریان یادگیری را به سمت رفع کمبودها و نواقص هدایت کنیم و ارزشیابی باید راه جبران را باز کند.

• ارزشیابی باید اطلاعات موق و معتبری از دانش‌آموز را درباره تحقق نتایج یادگیری فراهم کند.

• ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت اجتماعی باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد تا با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند. بر همین مبنا در طراحی ارزشیابی‌ها باید سبک‌های یادگیری مختلف و سوابق و زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.

• ارزشیابی باید در تناسب کامل با اهداف، رویکرد و دیدگاه حاکم بر برنامه درسی باشد. همان‌طور که گفته شد، اهداف اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، تربیت فردی و اجتماعی و مجهز شدن به مهارت‌های زندگی، کسب مهارت‌های کاوشگری به منظور یادگیری مستمر و مادام‌العمر و تربیت شهروند مطلوب است. با این دیدگاه بدهی است صرفاً به‌خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات توسط دانش‌آموز، ارزش چندانی ندارد و آنگاه این دانستنی‌ها مطلوب‌اند که پشتوانه‌ای داشته باشند و این پشتوانه همانا عمل و ایمان است. لذا ارزشیابی نباید محدود به اهداف شناختی و دانشی شود.

• ارزشیابی باید با محتوای آموزشی، تجارب و فعالیت‌های یادگیری و روش‌های تدریس هماهنگی و تناسب داشته باشد. به همین دلیل ما حق نداریم چیزی را ارزشیابی کنیم که آن را آموزش نداده‌ایم. برای مثال نمی‌توانیم به دانش‌آموزانی که در مباحثه‌های کلاسی ضعیف‌اند، نمره کمی اختصاص بدهیم؛ در حالی که روش مباحثه کردن را به آنها نیاموخته‌ایم.

• در ارزشیابی باید از ابزار و موقعیت‌های متنوع و مناسب برای جنبه‌های گوناگون یادگیری

استفاده کرد. محدود کردن آن به استفاده از یک ابزار، کار صحیحی نیست.

- ارزشیابی باید وسیله‌ای باشد برای تحریک و تشویق دانش‌آموزان به یادگیری بیشتر.
  - دانش‌آموزان و اولیا باید از محورها، چگونگی و ابزار ارزشیابی درس اطلاع کافی داشته باشند.
- به عبارت دیگر دانش‌آموزان نباید در این درس که به منظور توانمند کردن آنها در زندگی فردی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده است، احساس ناتوانی و شکست کنند. بلکه به عکس انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به‌طور سرزنده و پویا در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی شرکت کنند و از آموختن درس‌ها و انجام فعالیت‌ها لذت ببرند.

۹-۱- ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی

بارم‌بندی ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی در هر نوبت به صورت زیر است:

ارزشیابی مستمر: ۲۰ نمره

ارزشیابی پایانی: ۲۰ نمره

- نمره نهایی دانش‌آموزان در هر نوبت میانگین این دو نمره است.

بارم‌بندی ارزشیابی مستمر نوبت اول و دوم درس مطالعات اجتماعی پایه هشتم

نمره	عناوین
۴	الف) بحث و گفت‌وگو کردن، اظهار نظر کردن، بیان ایده‌ها و افکار، همفکری کردن، استدلال، طرح سؤال، پاسخ به سؤالات، فهرست کردن، پیشنهاد کردن و ...
۵	ب) تحقیق (پرس و جو کردن، مصاحبه کردن، یادداشت‌برداری، گردآوری اطلاعات و مراجعه به منابع، تهیه گزارش بازدید علمی)
۴	ج) درست کردن مدل و ماکت، تکمیل و ترسیم نقشه و نمودار، آوردن نمونه به کلاس، طراحی پوستر، نوشتن متن، شرکت در فعالیت‌های اجتماعی نظیر درخت‌کاری، همکاری با هلال احمر و ...
۵	آزمون‌های کتبی و عملکردی
۱	خودارزیابی
۱	ارزشیابی والدین
۲۰ نمره	جمع

۱۰-۱- ارزشیابی مستمر

منبع ارزشیابی مستمر، فعالیت‌های کتاب، کاربرگ‌ها و فعالیت‌هایی است که معلم به دانش‌آموز پیشنهاد می‌کند.

مثال فعالیت‌های بند الف

درس ۱: چه نمونه‌هایی از همکاری بین همسایه‌ها یا افراد محله خود سراغ دارید؟
درس ۱۹: به نظر شما کشورهای که اقتصاد آنها وابسته به نفت است با چه مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند؟

مثال فعالیت‌های بند ب

درس ۸: با راهنمایی معلم پرسش‌نامه‌ای طراحی کنید و از حداقل بیست نفر از افراد گروه‌های سنی مختلف بپرسید رسانه‌های جمعی چه تأثیری بر افکار و رفتار و سبک زندگی آنها گذاشته‌اند؟
درس ۱۰: درباره یکی از فرزندان، بستگان و یاران امام حسین و نقشی که در واقعه عاشورا ایفا کرده‌اند، تحقیق و مطلبی گردآوری کنید.
درس ۱۸: درباره زندگی و فعالیت‌های تصویر روبه‌رو که یک شخصیت قاره آسیا (گاندی) را نشان می‌دهد، تحقیق کنید و یک یا دو صفحه مطلب بنویسید و بخوابید.

مثال فعالیت‌های بند ج

درس ۲۰: کاربرگ شماره ۱۴ محاسبه مقیاس را در کلاس انجام دهید.
درس ۶: یک داماسنج خشم درست کنید. (طراحی کنید)
درس ۱۲: با توجه به نمودار خط زمان در صفحه ۶۹ و نقشه‌های صفحه ۷۰ و ۷۱ جدول زیر را کامل کنید.

ارزشیابی مستمر: نخستین نکته‌ای که از معلمان عزیز انتظار می‌رود به آن توجه کنند، اهمیت ارزشیابی مستمر است. ارزشیابی مستمر معادل «Formative assessment» است که معنای آن «تکوینی» «سازنده» و «رشد دهنده» است. متأسفانه برخی کلمه مستمر را با مکرر اشتباه گرفته‌اند و ارزشیابی مستمر را همان انجام آزمون‌های کتبی مکرر یا پرسش و پاسخ‌های کلاسی تعبیر کرده‌اند؛

درحالی که مهم ترین ویژگی مستمر، پویایی و گستردگی آن است. خصلتی که متمایزکننده این ارزشیابی از ارزشیابی پایانی است.

اگر ما به کودکان خود مانند گیاهان بیندیشیم، سنجش پایانی به مثابه اندازه گیری و بررسی این گیاهان است؛ این اندازه گیری برای مقایسه یا تجزیه و تحلیل و ارزیابی وضعیت فعلی گیاه مناسب است ولی در رشد گیاه تأثیری ندارد. اما سنجش مستمر، سازنده و رشد دهنده است. فرایند جمع آوری اطلاعات از گیاه با هدف باغبانی کردن آن است؛ کود دادن، آب دادن، هرس کردن، علف های هرز را از آن دور کردن و انجام هرچه که باعث رشد گیاه شود.

منبع: شرمی کلارک ۲۰۰۱

ترجمه: طاهره رستگار، ارزشیابی در خدمت آموزش ۱۳۸۲

ارزشیابی مستمر باید بازخورد مناسبی به معلم بدهد تا بتواند فعالیت های مناسب تری برای دانش آموز طراحی کند. ارزشیابی مستمر نباید به رتبه بندی و دسته بندی دانش آموزان بینجامد یا معلم از طریق آن دانش آموز را به ناتوانی متهم کند، بلکه باید به معلم و دانش آموز بفهماند که دانش آموز در کجا قرار دارد و برای پیشرفت او در یادگیری، چه تمهیداتی باید اندیشیده شود. ارزشیابی مستمر یا سازنده بخشی از فرایند آموزش است که معلم و دانش آموز به طور مرتب با آن درگیرند.

ارزشیابی مستمر چگونه صورت می گیرد؟ ارزشیابی مستمر براساس فعالیت هایی که دانش آموز در کلاس یا خارج از کلاس در طی یک دوره آموزشی انجام می دهد، صورت می گیرد و هدف آن این است که به معلم بفهماند که نقاط قوت و ضعف دانش آموز چیست و برای مراحل بعدی تدریس، چه کارهایی لازم است و چگونه باید به دانش آموز کمک شود تا نقاط ضعف خود را رفع کند. فعالیت هایی که دانش آموزان در درس مطالعات اجتماعی انجام می دهند، متعدد و گوناگون است؛ لذا ارزشیابی مستمر از این درس نیز محورهای مختلف و همچنین شیوه ها و ابزارهای متنوع را می طلبد.

به طور کلی مراحل عمده ارزشیابی مستمر را می توان به شرح زیر در نظر گرفت:

مرحله (۱): اهداف و انتظارات یادگیری هر درس را به خوبی و به طور دقیق مدنظر قرار دهید. توجه و اطلاع کافی از ماهیت اهداف و انتظارات موجب می‌شود تا ارزشیابی با اهداف پیوند برقرار کند و به بیراهه نرود.

مرحله (۲): انواع فعالیت‌های یاددهی - یادگیری را که برای تحقق اهداف و انتظارات طراحی شده‌اند، در نظر بگیرید.

پرس‌وجو و تحقیق، گردآوری اطلاعات، مصاحبه، رسم جدول و نمودار و نقشه، درست کردن ماکت و مدل، پوستر، روزنامه دیواری، کارت پستال، نوشتن متن و نامه و گزارش، برپایی نمایشگاه و ... فعالیت‌های کاربرگه‌های پایان کتاب، می‌توانند جزو فعالیت‌های یاددهی - یادگیری محسوب شوند.

این فعالیت‌ها نیز انواع فعالیت‌های فوق را شامل می‌شوند. فعالیت‌هایی که توسط معلم برای داخل یا خارج از کلاس طراحی می‌شود. «همه این فعالیت‌ها ممکن است به طور گروهی یا فردی طراحی شده باشند».

مرحله (۳): شیوه‌ها و ابزار مناسب را برای دانش‌آموزان، جهت جمع‌آوری اطلاعات درباره انجام فعالیت‌ها طراحی کنید.

دانستید که فعالیت‌های متنوعی به منظور آموزش طراحی می‌شود؛ لذا برای ارزشیابی مستمر از این فعالیت‌ها به شیوه‌ها و ابزار گوناگون نیاز داریم.

ابزارهای ارزشیابی مستمر

از چه ابزارها و شیوه‌هایی استفاده می‌کنیم؟

انواع فهرست مشاهدات (سیاهه‌های ارزیابی) که معلم طراحی و تکمیل می‌کند.

برگه‌های خودارزیابی که آنها را دانش‌آموزان پر می‌کنند.

برگه‌های ارزیابی که خانواده‌ها آنها را تکمیل می‌کنند.

آزمون‌های کتبی و شفاهی و پرسش‌های کلاسی که معلم آنها را طراحی می‌کند و دانش‌آموزان به آن پاسخ می‌دهند، از عمده‌ترین ابزارها به‌شمار می‌آیند.

اگر به انواع فعالیت‌هایی که در مرحله قبلی توضیح داده شد، توجه کنید. ملاحظه می‌کنید که برای ارزشیابی مستمر بسیاری از فعالیت‌ها به «فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی» نیاز داریم.

دقت کنید که هیچ‌الگوی مشخصی برای تنظیم فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی از

فعالیت‌های دانش‌آموزان وجود ندارد و مهم این است که معلم در انجام یک فعالیت معین، حدود انتظارات خود را از دانش‌آموزان بداند. معلم از طریق تنظیم فهرست‌ها و ادار می‌شود تا به جزئیات فرایند آموزش دقت کند و اطلاعات حاصل از آن به معلم کمک می‌کند تا گام بعدی را برای تدریس بهتر بردارد. در اینجا نمونه‌ای برای هریک از انواع فعالیت‌ها ذکر می‌شود:

مثال

در کلاس گفت‌وگو کنید:

انتظارات معلم	همفکری و مشارکت در بحث	تفکر و استدلال و منطق	گوش کردن و رعایت نوبت و احترام	بیان ایده‌های نو، پیشنهاد	نام دانش‌آموز
	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	نظر معلم
۱- زیبا عظیمی	(+)	*	-	(+)	در مورد (۱) و (۴) پیشرفت داشته است.
۲- ندا محبتی	(+)	(+)	(+)	-	
۳- زهرا بیاتانی	(+)	*	(+)	*	

سطوح قراردادی: همیشه، گاهی، به ندرت - هرگز

(+) (*) (-)

سطوح قراردادی : خوب، متوسط، ضعیف

مثال

تحقیق کنید :

نام فرد / گروه	مراجعه به منابع مختلف موردنظر (۴ امتیاز)	کامل بودن و انسجام اطلاعات جمع آوری شده (۷ امتیاز)	تمیزی و دقت در انجام کار و ارائه آن (۲ امتیاز)	خلاقیت و نوآوری (ارائه پیشنهاد یا انجام کار با ارائه روش نو) (۲ امتیاز)	جمع امتیاز (۱۵ امتیاز)
۱- فریبا	۴	۶	۱	۲	۱۳
۲- زهرا					
۳-					

مثال

درست کنید، طراحی کنید :

نام گروه	مدل ارائه شده محتوای موردنظر را به خوبی نمایش می دهد. (۷ امتیاز)	از تزئینات و جلوه های هنری مناسب یا خلاقانه استفاده شده (۳ امتیاز)	ظرافت و تمیزی و آراستگی کار (۵ امتیاز)	جمع امتیاز (۱۵ امتیاز)
۱- گروه یاس				
۲- گروه ...				

□ توجه کنید که برای بعضی از فعالیت‌های مشابه (مثلاً همه فعالیت‌های بحث گروهی و اظهار نظر) می‌توانید یک فهرست مشاهده طراحی کنید.

□ فهرست انتظارات خود را به چند مورد محدود کنید؛ زیرا ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان با فهرست‌های طولانی، غیرممکن و خسته‌کننده می‌شود. به علاوه سعی کنید فقط رفتارها یا ویژگی‌های مهم را در نظر بگیرید.

□ اگرچه تنظیم فهرست ارزشیابی برای معلم کاری وقت‌گیر و پرزحمت است؛ اما این زحمت، ارزشمند است و معلم برای یافتن نقاط قوت و ضعف ملاک‌های معتبری دارد. به علاوه معلم در سال‌های بعد می‌تواند از این فهرست‌ها استفاده کند.

* تفاوت‌های فردی را در کارهای محوله در نظر بگیرید. فعالیت‌های هم‌ارز را می‌توانید از افراد یا گروه‌ها به‌طور داوطلبانه و مطابق با استعدادهای آنها طلب کنید. برای مثال درست کردن پوستر را به چند گروه و نوشتن متن را به گروه‌های دیگر بسپارید.

□ قبل از انجام ارزشیابی با فهرست، باید موارد یا انتظارات خود را به دانش‌آموزان بگویید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان باید به‌خوبی بدانند که شما در انجام یک فعالیت چه انتظاراتی از آنها دارید.

□ مواردی را که در فهرست ثبت می‌کنید، به اطلاع دانش‌آموزان برسانید تا بدانند در چه مواردی پیشرفت کرده‌اند و از نقاط ضعف خود نیز مطلع شوند.

□ والدین را در جریان فهرست ارزشیابی و ملاک‌ها و معیارهای آن قرار دهید.

□ برای معیارهای بخش قراردادی خودتان می‌توانید از عبارات کیفی مانند عالی، خوب، کامل، قابل قبول، مرتبط، نامربوط، درحال تلاش و ... استفاده کنید. سپس شما می‌توانید این معیارها را به‌صورت کمی نیز درآورید. اگرچه تبدیل قضاوت کیفی به کمی کار ساده‌ای نیست.

□ در ارزشیابی مستمر براساس فهرست‌های ارزشیابی به این نکته توجه کنید: اگر مقایسه فهرست‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموز پیشرفت کرده است، آخرین ارزشیابی را ملاک قضاوت قرار دهید. در غیراین‌صورت، معلم میانگین ارزشیابی‌ها را در قضاوت خود در نظر بگیرد.

* یکی دیگر از شیوه‌ها و ابزار مناسب برای ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان، خودارزشیابی یا خودسنجی و طراحی برگه‌های مربوط به آن است. شما می‌توانید برای بعضی از بخش‌های کتاب سؤالاتی طراحی کنید و به این وسیله دانستنی‌ها، مفاهیم و مهارت‌ها و همچنین نگرش دانش‌آموزان یا حتی کاربرد آموخته‌ها در زندگی را از خود آنها بی‌سید.

(۱) نمونه برگه خودارزشیابی و خودسنجی از درس ۱ و ۲: تعاون که معلم آن را طراحی می‌کند و دانش‌آموز آن را پر می‌کند.

نام و نام خانوادگی: حسن امیدی		کلاس:	
من می‌دانم / من می‌توانم	کاملاً	تا حد متوسط (نیاز به مرور بیشتر دارم)	کم هنوز نه
● من معنا و مفهوم تعاون را می‌دانم و می‌توانم مصادیق مختلف آن را در خانه و مدرسه و محله بیان کنم.	*		
● من می‌توانم با توجه به آیه شریفه مربوط به تعاون در قرآن کریم معنا و مفهوم تعاون را توضیح دهم.		*	
● من می‌توانم ویژگی‌ها و چگونگی تشکیل یک شرکت تعاونی را توضیح دهم.		*	
● من به تعاون و انفاق علاقه‌مند شده‌ام و برنامه‌هایی برای خود تنظیم کرده‌ام تا انجام دهم.			*
● من توانسته‌ام با پرس و جو و تحقیق اطلاعات خوبی درباره افراد نیکوکار محل زندگی‌ام فراهم کنم.	*		

شما در بخش ستون‌ها می‌توانید از سطوح دیگری استفاده کنید. برای مثال، ستون اول (می‌دانم و فهمیدم) ستون دوم (نیاز به مرور بیشتر دارم) ستون سوم (مشکل دارم و نفهمیدم)

(۲) نمونه برگه خودارزیابی (نگرش‌ها و رفتار)

نام و نام خانوادگی : آریتا یوسفی پور		کلاس :	
تأدی	هنوز نه	بله	
*			● من سعی می‌کنم در مواردی که از دست دیگران عصبانی می‌شوم، خشم خود را مهار کنم و از راه‌های صحیح آن را ابراز کنم.
		*	● من تلاش می‌کنم در خانه با پدر و مادر و خواهر و برادرهایم همکاری کنم.
*			● من نسبت به همکلاسی‌هایم مهربانم و به آنها کمک می‌کنم.
		*	● من نظارت پدر و مادرم را بر رفت و آمدها و دوستی‌هایم حق آنها می‌دانم و از این موضوع ناراحت نمی‌شوم.
	*		● من در انتخاب و خرید بازی‌های رایانه‌ای دقت می‌کنم تا بازی‌هایی که در آنها خشونت یا رفتارهای نامطلوب ترویج می‌شود نخرم.
		*	● من نمی‌گذارم بازی‌های رایانه‌ای یا اینترنت در درس و زندگی‌ام اختلال ایجاد کنند.

□ در اجرای «خودارزیابی» به‌وسیله دانش‌آموزان نگران عدم صداقت آنها نباشید و به آنها اعتماد کنید و صبور باشید. از آنها بخواهید که صادقانه پاسخ دهند و به آنها اطمینان دهید که خودشان باید روی کاستی‌ها و ضعف‌ها قضاوت کنند و پیشنهاد بدهند که برای برطرف کردن آن ضعف چه باید بکنند همچنین شما این آزمون‌ها را برای کمک به آنها طراحی کرده‌اید تا مشکلاتشان را تشخیص بدهند.

□ در نمونه شماره (۱) خودارزیابی، شما می‌توانید مواردی را که بیانگر نقاط ضعف دانش‌آموزان است، مشخص و با خود آنها گفت‌وگو کنید و راهکارهایی را برای برطرف کردن موانع یادگیری بیابید.

□ برگه‌های خودارزیابی، بازخوردی از کار معلم نیز به خودش ارائه می‌دهد. برای مثال اگر معلمی ببیند که در مواردی، اکثریت دانش‌آموزان ستون «کم» یا «اصلاً» را علامت زده‌اند، بیانگر آن است که معلم نتوانسته آن مورد را خوب تفهیم کند و اکثریت کلاس با مشکل مواجه‌اند.

□ توجه داشته باشید که در نمونه‌هایی مانند نمونه شماره (۲) خودارزیابی که بیشتر به نگرش‌های دانش‌آموزان می‌پردازد، معلم در واقع با طراحی عبارات تأکید، نگرش‌های مطلوب و موردنظر را نیز

به دانش‌آموزان القا می‌کند و چه بسا فرد با تفکر بر روی این عبارات، متوجه کاستی‌های خود شود و سعی در تغییر نگرش و رفتار خود کند.

* از دیگر ابزارهای مناسب برای ارزشیابی مستمر، ارزشیابی از طریق والدین است؛ به‌ویژه درباره کاربرد مفاهیم و مهارت‌ها در زندگی روزمره. از آنجا که معلم نمی‌تواند در فضای خارج از کلاس و محیط‌های واقعی دانش‌آموز را مشاهده کند و این خانواده است که در تمام لحظات در جریان دقیق رفتار و اعمال دانش‌آموزان قرار می‌گیرد، ارزشیابی از طریق والدین می‌تواند اطلاعات خوبی را در اختیار معلم قرار دهد تا از آنها برای تصمیم‌گیری‌ها و آغاز تمهیدات مناسب استفاده کند.

والدین گرامی

همان‌طور که مستحضرید فرزند شما از طریق فصل اول کتاب مطالعات اجتماعی با موضوع تعاون آشنا شده است و انتظار می‌رود تغییراتی در نگرش‌ها و رفتار وی به وجود بیاید. درباره این تغییرات قبلاً در جلسه حضوری با شما گفت‌وگو کرده‌ایم. اکنون خواشمندیم جدول ارسالی را تکمیل به مدرسه بازگردانید.

نمونه برگه ارزشیابی از طریق والدین که معلم آن را طراحی کرده و به والدین داده است. نام و نام خانوادگی دانش‌آموز:

پرسش‌ها	بلی	خیر	تاحدی	توضیح
• آیا در فرزند شما نسبت همکاری در خانه تغییر نگرش یا رفتاری به وجود آمده است؟ در چه مواردی؟				
• آیا فرزند شما نسبت به موضوع همیاری در محله و جامعه حساس شده است؟ توضیح دهید آیا اقدام یا طراحی انجام شده است؟				
• ..... و				

* ارزشیابی مستمر تنها به فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس که در کتاب آمده است، منحصر نمی‌شود. گاه معلم در حین تدریس به آموزش مفاهیم از طریق پرسش و پاسخ می‌پردازد. ارزشیابی از مشارکت دانش‌آموزان در پرسش و پاسخ‌های کلاسی و از طریق فهرست مشاهدات، اطلاعات خوبی برای اتخاذ خط‌مشی‌های مناسب توسط معلم فراهم می‌آورد.

نمرهٔ آزمون‌های کتبی نیز می‌تواند در ارزشیابی مستمر لحاظ گردد؛ اما توجه کنید که اولاً تعداد این آزمون‌ها زیاد نباشد؛ به طوری که مانع از انجام فعالیت‌ها شود؛ ثانیاً این آزمون‌ها نیز منبعی برای برطرف کردن نقاط ضعف دانش‌آموزان تلقی شود.

آزمون‌های عملکردی: نظریه‌های شناختی جدید بر جنبه‌های فکری و خودنظم‌دهی فراگیر تأکید می‌کنند؛ بنابراین امروزه توجه بیشتر معطوف به این است که چگونه فراگیران دانش را تفسیر می‌کنند و به کار می‌گیرند تا مسائل پیچیده را حل کنند. این گونه مهارت‌ها با آزمون‌های سنتی مثل آزمون چند گزینه‌ای، قابل سنجش نیستند.

ارائهٔ یک سخنرانی، ایفای نقش، مصاحبه تولید یک مدل یا ماکت، رسم نقشه و نمودار، تهیهٔ یک پوستر یا روزنامهٔ دیواری نمونه‌هایی از تکالیف عملکردی‌اند.

تکالیف عملکردی می‌تواند تکالیفی باشد که در زمان کوتاه یا طولانی قابل انجام است. برای مثال اگر در یک آزمون عملکردی کتبی از دانش‌آموز بخواهیم اطلاعات داده شده را به صورت نمودار نشان دهد، از آزمون عملکردی کوتاه مدت استفاده کرده‌ایم؛ اما اگر بخواهیم در خارج از مدرسه به منابع مختلفی مراجعه کند و مثلاً دربارهٔ موضوع هشدار در مصرف آب یک پوستر طراحی و درست کند، این کار به زمان طولانی‌تری نیاز دارد.

□ در طراحی آزمون‌های عملکردی نیز ابتدا باید اهداف و انتظارات درس را مطالعه کنیم. بخشی از اهداف را می‌توانیم از طریق آزمون‌های کتبی اندازه‌گیری کنیم؛ اما برای مهارت‌هایی مثل ترسیم یک نمودار یا تولید یک کارت پستال، باید ابزار بخش مناسب عملکردی طراحی کنیم.

سپس معیارهایی برای ارزیابی در نظر بگیریم و به عبارت دیگر «فهرست ارزیابی» از آن عملکرد را تهیه کنیم. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تهیهٔ ملاک‌های یکسان برای همهٔ دانش‌آموزان کار صحیحی نیست و باید تفاوت‌های فردی آنها در نظر گرفته شود. به علاوه نمرهٔ دانش‌آموز باید نشانگر مقایسهٔ او با قبل و پیشرفت یا عدم پیشرفت او باشد.

بعضی از صاحب‌نظران آموزش معتقدند که در ارزشیابی‌های عملکردی باید فرایند انجام کار و تلاش دانش‌آموز به اندازهٔ نتیجهٔ کار او در نظر گرفته شود.

«پوشه کار» مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموزان را دربردارد که به معلم و دانش‌آموز کمک می‌کند تا دربارهٔ روند یادگیری قضاوت کنند. معمولاً انتخاب کارهایی که در پوشه قرار می‌گیرد، باید با توجه به انعکاس پیشرفت دانش‌آموز باشد. روی نمونه‌های انتخابی، تاریخ و اظهار نظر معلم ثبت شده باشد. موارد مختلفی را می‌توان در پوشه کار گذاشت.

تصاویری از فعالیت‌های عملی یا گروهی دانش‌آموزان که امکان نگهداری آنها در پوشه نیست، مثل: روزنامهٔ دیواری، بوستر، ایفای نقش.

نمونهٔ تحقیق دانش‌آموز، کاربرگ‌های فعالیت، نتایج آزمون‌ها یا فهرست‌های مشاهده و بررسی کارها با اظهار نظر معلم، نمونه‌های نوشتاری دانش‌آموز مثل مقاله، متن و ...

شایسته است معلم در پایان هر ماه محتوای پوشه کار هر دانش‌آموز را در حضور خود او بررسی کند و با هم برای بهبود فرایند آموزش تصمیم بگیرد. محتوای این پوشه همچنین باید با والدین بررسی و مشاهده شود. پوشه کار می‌تواند بر علاقه و انگیزهٔ یادگیری دانش‌آموزان تأثیرات مثبتی داشته باشد.

مرحله (۴): اطلاعات جمع‌آوری شده را بررسی و جمع‌بندی کنید و برای کمک به دانش‌آموز در رفع نقایص و مرحلهٔ بعدی آموزش تصمیم‌گیری کنید.

در این مرحله دربارهٔ پیشرفت و نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز متناسب با ملاک‌ها، معیارها و انتظارات، جمع‌بندی و قضاوت می‌شود. این قضاوت ممکن است در قالب نمره یا به صورت کیفی و توصیفی باشد. به نظر می‌رسد قضاوت کیفی برای معلمان آسان‌تر و عملی‌تر است. به هر ترتیب ارائهٔ بازخورد مناسب به دانش‌آموز، والدین و معلم به خود، مهم‌ترین بخش این مرحله است.

دفتر نمرهٔ کلاس: دفتر کلاس صرفاً ابزاری برای ثبت نمرات است؛ در صورتی که می‌خواهید از این دفتر استفاده کنید، می‌توانید حاصل قضاوت‌های نهایی خودتان را از فعالیت‌های مختلف دانش‌آموزان در قالب توصیفی یا به صورت نمره در دفتر کلاس ثبت کنید.

II - ارزشیابی پایانی

ارزشیابی پایانی معمولاً در پایان یک دورهٔ آموزشی انجام می‌شود و از طریق آن مجموعه‌ای

از آموخته‌های دانش‌آموزان در یک دوره اندازه‌گیری می‌شود. به ارزشیابی پایانی «تراکمی» نیز می‌گویند.

در سال‌های اخیر آزمون‌های پایانی به‌ویژه آزمون‌های هماهنگ یا آزمون‌های ورودی مدارس خاص، مشکلاتی را در سیستم آموزشی ایجاد کرده‌اند. یکی از این مشکلات توجه بیش از حد معلمان به نتایج آزمون‌های پایانی است. این توجه موجب می‌شود نقش ارزشیابی مستمر کم‌رنگ شود و معلم نیز بیش از آنکه برای فعالیت‌های یادگیری برنامه‌ریزی کند، بیشتر وقت خود را به آنچه قرار است، ارزشیابی شود، معطوف می‌کند. ارائه سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای به دانش‌آموزان، ترغیب به خرید کتاب‌های آزمون‌های چهارگزینه‌ای و سؤال، استقبال غیرآگاهانه خانواده‌ها از کتاب‌های آزمون‌های چهارگزینه‌ای و رویکرد حافظه‌مدار منجر به این می‌شود که تفکر، شیوه صحیح انجام فعالیت‌های آموزشی و سرانجام تحقق اهداف مهارتی و نگرش برنامه‌گفت شود و همه توجه و تمرکز به امتحان پایانی معطوف شود.

نکات مورد توجه در ارزشیابی پایانی

- ۱) آزمون خوب، آزمون‌ای است که منعکس‌کننده تمامی هدف‌های آموزشی و محتوای برنامه باشد؛ اما چون این کار عملاً میسر نیست، معلم با انتخاب سؤال‌ها در واقع نمونه‌هایی فراهم می‌کند تا با آنها کل آموخته‌ها را بسنجد. این نمونه‌ها باید نمونه‌های معتبری باشند.
- ۲) آزمون باید روایی و پایایی لازم را داشته باشد.
- ۳) روایی بودن آزمون یعنی دقیقاً همان چیزی ارزیابی شود که مورد نظر آموزش بوده است و پایایی بودن آزمون یعنی اجرای آن در دفعات مختلف یا گروه‌های مخاطب نتایج بسیار متفاوتی به بار نیاورد. تأکید می‌شود در طراحی آزمون‌های پایانی به اهداف و انتظارات یادگیری هر درس به‌طور جدی توجه و از طرح سؤالات حاشیه‌ای و جزئی و بی‌اهمیت خودداری شود. پرسش‌های غیرمربوط و نادرست، از اعتبار امتحان می‌کاهد.
- ۴) (برای آزمون پایانی از بخش‌های کتاب که علامت سؤال ممنوع دارد، سؤال طرح نشود.
- ۵) پرسش‌ها به زبان ساده و قابل درک، از ساده به مشکل و با رعایت اصول نگارش تنظیم شود و صورت ظاهری برگه، زیبا و خوانا باشد و بارم سؤالات مشخص باشد.
- ۶) به منظور توجه به تفاوت‌های فردی، سؤالات انتخابی نیز طراحی شود.

۷) در طراحی سؤالات از طبقات مختلف بازگویی و برداشش و کاربرد اطلاعات و دانسته‌ها و افعال مختلف مانند محاسبه کردن، وصل کردن، نام بردن، جور کردن، فهرست کردن، به‌خاطر آوردن، ترسیم کردن، تکمیل کردن، مقایسه کردن، دلیل آوردن، تجزیه و تحلیل کردن، طبقه‌بندی کردن، پیش‌بینی، پیشنهاد و اظهار نظر کردن، به‌کار بستن و ... و سؤالات بسته پاسخ و واگرا استفاده شود.

۸) از انواع آزمون‌های عینی و تشریحی و انواع سؤالات چندگزینه‌ای، جورکردنی، صحیح و غلط و ... با رعایت اصول طراحی سؤال هر کدام، استفاده شود و در سؤالات انشایی و تشریحی دامنه و حدود و آنچه از آن سؤال می‌شود، مشخص شود.

۹) در آزمون کتبی پایانی از آزمون‌های عملکردی قابل انجام مثل رسم نقشه و نمودار، ارائه یک طرح و نظایر آن نیز می‌توان استفاده کرد.

به‌طور کلی آزمون‌های پایانی را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:

۱) آزمون‌های عینی که نظر مصحح در بررسی نتایج آن دخالت ندارد، مانند آزمون‌های چندگزینه‌ای (تستی)، جورکردنی، تکمیل کردنی، صحیح و غلط و ...
۲) آزمون‌های تشریحی یا انشایی که خود به دو دسته کوتاه پاسخ (در حد یک کلمه یا عبارت) و گسترده پاسخ تقسیم می‌شوند.

در طرح پرسش‌های صحیح و غلط، می‌توان از دانش‌آموزان خواست اگر سؤالی غلط است، صحیح آن را در مقابل بنویسند. این کار احتمال تأثیر اقبال در پاسخ دادن را کم می‌کند. پاسخ سؤال نباید بدیهی باشد، تا دانش‌آموز بتواند بدون فکر یا مطالعه به آن پاسخ دهد.

در طرح پرسش‌های جورکردنی، باید دستورالعمل‌ها واضح و تعداد پاسخ‌ها بیشتر از پرسش‌ها باشد. در پرسش‌های تکمیل کردنی، برای هر عبارت فقط یک جای خالی را در نظر بگیرید. ضمناً پرسش باید یک پاسخ صحیح داشته باشد و پاسخ آن حافظه‌ای نباشد.

در پرسش‌های چندگزینه‌ای، بهتر است طول عبارت گزینه‌ها یکسان باشد و پاسخ‌های غلط نیز تا حدودی منطقی باشند، نه اینکه آنقدر نامربوط باشند که بتوان با حدس زدن به غلط بودن آنها پی برد. در آزمون‌های تشریحی یا انشایی، دامنه و حدود و ثغور سؤال باید روشن و واضح باشد و دانش‌آموز به خوبی راهنمایی شود و سؤال مبهم نباشد. همان‌طور که قبلاً گفته شد؛ در طرح سؤال از طبقات یا حیطه‌های مختلف استفاده کنید.

نمونه سوالات ارزشیابی کتبی پایانی

۱) مهم ترین کشور صنعتی آسیا که از قدرت های بزرگ اقتصادی دنیاست، کدام کشور است؟ (هدف مهم)

- کره جنوبی   ○ هند
○ تایوان   ○ ژاپن

۲) کدام یک از شخصیت های زیر در ساختن رصدخانه مراغه نقش داشته اند؟ (هدف مهم)

- عظاملک جوینی   ○ خواجه نصیرالدین توسی
○ خواجه نظام الملک   ○ خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

۳) عبارت ها را به طور صحیح به یکدیگر مربوط کنید.

عربستان	– آب و هوای سرد در تمام طول سال و یخبندان
داخل و مرکز آسیا	– آب و هوای قاره ای یا بَرّی
سیبری	– آب و هوای گرم و مرطوب
تایوان و شرق چین	– آب و هوای گرم و خشک
	– آب و هوای مدیترانه ای

۴) پاسخ های درست و نادرست را معین کنید :

● گنبد سلطانیه آرامگاه باشکوهی است که به دستور غازان خان ساخته شد. (درست ○ نادرست ○)

● در بین سه حکومت ترک در ایران سلجوقیان، اهمیت بیشتری دارند. (درست ○ نادرست ○)

● خلافت عباسی با حمله هلاکو خان نوه چنگیز برانداخته شد. (درست ○ نادرست ○)

● قیام سربداران علیه ظلم و جور خلیفه عباسی رخ داد. (درست ○ نادرست ○)

۵) سه کشور مسلمان در قاره آفریقا نام ببرید.

۶) محصول مهم هر کشور را از جدول انتخاب کنید و در جای مناسب قرار دهید.

قهوه - شکر - لبنیات - گندم - برنج - پشم - پسته

کوبا (ایالات متحده امریکا) (برزیل) (دانمارک) (بنگلادش) (نیوزیلند)

۷) نام سلطان سلجوقی که در نبرد ملازگرد امپراتور روم شرقی را شکست داد، ..... بود.

۸) چرا به چهار کشور کره جنوبی، تایوان، هنگ کنگ و سنگاپور بیرهای اقتصادی آسیا می‌گویند؟

(توجه: پاسخ لازم نیست عین جملات کتاب باشد. دانش‌آموزان باید به رشد اقتصادی و صادرات این کشورها اشاره کنند)

۹) امریکای شمالی را با امریکای جنوبی از نظر موارد زیر مقایسه کنید:

دین و مذهب: .....

زبان و فرهنگ: .....

اقتصاد: .....

۱۰) چه عواملی موجب پیشرفت کشور ایالات متحده امریکا و تبدیل آن به یک قدرت بزرگ اقتصادی جهان شده است؟ (ذکر سه علت کافی است)

۱۱) کدام عوامل داخلی مانع از پیشرفت قاره آفریقا شده است؟ (۳ مورد)

۱۲) فرض کنید یک گروه گردشگر اروپایی می‌خواهند به قاره آسیا سفر کنند. شما دو جاذبه (مکان) گردشگری طبیعی و دو جاذبه گردشگری تاریخی فرهنگی برای بازدید به آنها پیشنهاد کنید.

نام کشور	جاذبه (مکان) تاریخی - فرهنگی	نام کشور	جاذبه (مکان) طبیعی
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

(توجه : ۱- پاسخ‌ها می‌تواند خارج از متن و مطالب کتاب باشد. ۲- مکان‌ها و کشورها تکرار نشوند و فقط یک بار ذکر شوند.)

۱۳) فرض کنید شما به یکی از کشورهای افریقای مرکزی سفر کرده‌اید و با مشکلات آن آشنا شده‌اید. اگر بخواهید دو پیشنهاد به آنها بدهید به چه موضوع مهمی اشاره می‌کنید و پیشنهاد شما برای برطرف کردن آن مشکل چیست؟

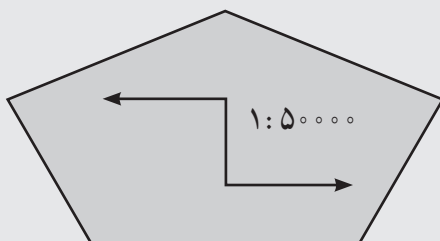
الف) .....

ب) .....

۱۴) چرا منطقه جنوب غربی آسیا منطقه‌ای پر تنش است و جنگ‌های زیادی در آن رخ می‌دهد؟ (ذکر سه علت کافی است.)

۱۵) به نظر شما چرا ایران یکی از کشورهای قدرتمند منطقه جنوب غربی آسیاست؟ سه دلیل بیاورید.

۱۶) حسن می‌خواهد از روستای الف به روستای ب برود. مسافت این دو روستا روی نقشه، ۵ سانتی‌متر است. با توجه به مقیاس نقشه، محاسبه کنید حسن چند کیلومتر را باید پیاده‌روی کند؟

۱۷) چرا سلاطین سلجوقی وزیران ایرانی برای خود انتخاب می‌کردند؟

۱۸) دربارهٔ هجوم مغول‌ها به ایران بنویسید :

– رئیس و فرمانده مغولان ؟

– سلطان حاکم در ایران ؟

– نتیجهٔ هجوم و مقابله ؟

.....
.....
.....

۱۹) یکی از تأثیرات ایرانیان بر جانشینان مغول، مسلمان کردن ایلخانان بود. در این باره به‌طور مختصر توضیح دهید.

۲۰) الف) چرا در دورهٔ سلجوقیان شهر و شهر نشینی گسترش یافت؟

ب) دوشهر آباد این دوره را نام ببرید.

ج) چه هنرهایی در ساختن بناهای این دوره رونق یافت؟

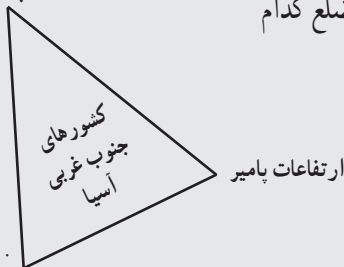
۲۱) شاهرخ پسر تیمور چه فرقی با پدر خود در حکمرانی بر ایران داشت؟ توضیح دهید.

۲۲) اگر منطقهٔ جنوب غربی آسیا را در درون

یک مثلث جای بدهیم، در رأس هر ضلع کدام

مکان‌های مهم قرار می‌گیرد؟

تنگه بسفر و.....

..... و.....

در جای خالی بنویسید.

۲۳) اگر قرار باشد به اروپا سفر کنید و از سه بنا یا مکان تاریخی فرهنگی بازدید کنید، چه

مکان‌هایی را انتخاب می‌کنید؟

(پاسخ می‌تواند خارج از متون و مطالب کتاب نیز باشد)

طراحی سؤال از بخش اول کتاب ۳ نمره فصل ۱-۶

در آزمون کتبی پایانی خردادماه ۱۷ نمره به بخش دوم کتاب (فصل ۷-۱۲) و فقط ۳ نمره به بخش اول کتاب (فصل ۱-۶) تعلق می‌گیرد. در طراحی سؤال از بخش اول، بهتر است پرسش‌هایی طراحی شوند که ناظر به یادگیری‌های عمقی و غیر حافظه‌ای باشند و دانش آموز بتواند بدون خواندن بخش اول که قبلاً ارزشیابی شده است به پرسش‌ها پاسخ دهد.

در این بخش، به پرسش‌های کاربردی مرتبط با زندگی و درخواست پیشنهاد، اظهار نظر و ... توجه می‌شود و به همه پاسخ‌های مستدل و منطقی حتی خارج از محدوده کتاب نمره تعلق می‌گیرد.

نمونه سؤالات

- ۱) یک فرد نیکوکار تصمیم گرفته است در منطقه زندگی شما ساختمانی بنا کند.
الف) شما پیشنهاد می‌کنید این ساختمان به انجام چه نوع فعالیتی بپردازد و کدام نیاز را برطرف کند؟ ب) برای پاسخ خود یک دلیل بیاورید.
- ۲) آقای حسنی ساختمانی را از صاحبان یک شرکت خریده و هنگام تنظیم سند به یک مشکل حقوقی برخورد کرده است؛ اما به قوانین مربوط به خرید و فروش ساختمان و چگونگی طرح شکایت آشنا نیست. او را راهنمایی کنید.
- ۳) سه قاعده‌ای را که هنگام خشم و عصبانیت باید به یاد داشته باشیم، بنویسید:
..... نباید
..... نباید
..... نباید
- ۴) در یک مهمانی به نوجوانی سیگار تعارف می‌کنند. او امتناع می‌کند؛ اما با جمله‌هایی مثل تو دیگر بچه نیستی یا ترسو و ..... او را تحت فشار روانی قرار می‌دهند. به نظر شما آن نوجوان چه باید بکند؟ در یک سطر پاسخ دهید.

۵) به نظر شما چرا برخی از بازی‌های رایانه‌ای برای کودکان و نوجوانان مناسب نیستند؟
۶) دو مورد از فعالیت‌ها یا موضوعاتی را که در زندگی روزانه با آن سرو کار دارید، بیان کنید و بگویید هریک با کدام وزارتخانه مربوط می‌شود؟

۱-

۲-

۷) سه مورد از کاربرد رسانه‌های جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات را در جای خالی جدول بنویسید.

● با استفاده از رایانه و اینترنت، استاد و دانشجو می‌توانند از راه دور با هم ارتباط برقرار کنند و کلاس آموزشی تشکیل دهند (ویدئو کنفرانس)

..... ●

..... ●

.....

۸) با توجه به معلومات پیشین و امسال خود، دو مورد از خصوصیات اخلاقی حضرت علی (ع) را در حکومت‌داری بنویسید.

۹) به نظر شما پیام مهم واقعه عاشورا چیست؟ (در یک سطر)

۱۰) اگر قرار باشد نقش ایرانیان را در پیشرفت‌های فرهنگی و علمی بعد از ورود اسلام به ایران برای یک فرد خارجی توضیح دهید به کدام علم یا هنر اشاره می‌کنید و کدام شخصیت را مثال می‌زنید. (یک مورد از هر کدام)

.....

.....

اهداف کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره آموزش عمومی (ابتدایی – متوسطه اول)

انتظار می‌رود دانش آموزان در پایان دوره آموزش عمومی

الف) در قلمرو شناخت و علم

۱) علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۲) از تغییر و تحولات و تداوم‌ها در زندگی اجتماعی و برخی رویدادهای مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاه شوند و روابط علت و معلولی رویدادها را دریابند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۳) چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط‌های طبیعی و تنوع شیوه‌های زندگی در سطوح مختلف (محلی تا ملی، قاره‌ای و جهانی) بشناسند و الگوهای پراکندگی پدیده‌ها و ساختارهای طبیعی و انسانی را در این سطوح درک کنند.

(فضا و مکان)

۴) با برخی منابع، استعدادها و توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی کشور برای توسعه و پیشرفت آشنا شوند و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را در سطوح مختلف درک کنند.

(فضا و مکان)

۵) حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را در محیط‌های مختلف (خانواده، مدرسه، محله، شهر و روستا، کشور و جهان) بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۶) ساختار، کارکرد و شیوه برقراری ارتباط مناسب را با برخی نهادها، مؤسسات و سازمان‌هایی که در تأمین انواع نیازهای فردی و اجتماعی (از خانواده و مدرسه تا نهادهای اداره‌کننده جامعه نظیر قوای سه‌گانه و حکومت) نقش دارند، بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۷) میراث فرهنگی به‌جای مانده از دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران (آداب و سنن و

آثار هنری - معماری، مفاخر و شخصیت‌های علمی، فرهنگی، مذهبی و ... را بشناسند.
(فرهنگ و هویت)

۸) عناصر و مؤلفه‌های هویت (تعلق و تعهد در سطوح مختلف: تعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی - ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت تا مقیاس جهانی) را درک کنند.
(فرهنگ و هویت)

۹) اهمیت منابع و نقش آنها را در تأمین نیازها بشناسند و برخی شیوه‌های حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آنها را بدانند.
(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

۱۰) با انواع فعالیت‌های اقتصادی و برخی تحولات مربوط به آنها و مسائل مربوط به اشتغال، فرهنگ کار و بهره‌وری آشنا شوند.
(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

ب) در قلمرو اخلاق و ایمان

۱) به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقه‌مند شوند و به فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود، احساس تعلق و افتخار کنند.
(میهن‌دوستی)

۲) نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف (زندگی خانوادگی، مدرسه، محله، کشور و جهان) احساس مسئولیت و تعهد کنند.
(مسئولیت‌پذیری)

۳) به همکاری، مشارکت و همیاری در سطوح مختلف، علاقه‌مند باشند و نسبت به اعضای خانواده، اولیای مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدرشناسی و احترام داشته باشند.
(تعاون توأم با رأفت و احسان)

۴) به برقراری عدالت و احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقه‌مند و به ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان در سطوح مختلف (محلی تا جهانی) معتقد باشند.
(حق‌طلبی)

ج) در قلمرو شایستگی های فکری، عقلانی و مهارت ها

۱) توانایی بررسی و کندوکاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن شامل (طرح سؤالات روشن، شناسایی، منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع آوری داده ها، مقایسه داده ها، طبقه بندی اطلاعات، نتیجه گیری و جمع بندی و ...) را به دست آورند.

(بررسی و کاوش)

۲) بتوانند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت های جدید به کار ببرند؛ روش ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند؛ به مسائل غیرمنتظره پاسخ دهند و درباره موضوعات محیطی و اجتماعی پیشنهادهایی ارائه کنند.

(خلاقیت)

۳) توانایی مشارکت و کار گروهی را در محیط ها و جوامع گوناگون (خانه، مدرسه، محله و ...) به دست آورند.

(مشارکت)

۴) بتوانند رابطه مؤثر و مفید با دیگران و با نهادهای مختلف در مقیاس های (خانه، مدرسه، محله و جامعه) برقرار کنند.

(برقراری ارتباط)

۵) بتوانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی (فهم روابط علت و معلولی، توالی موضوعات، درک متن، ارتباط و عناصر یک رویداد یا پدیده و ...) ایده ها و اطلاعات را به شکل های مختلف پردازش و بیان کنند.

(برقراری ارتباط)

۶) بتوانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط و تلقی خویش نقد و بررسی کنند و ضمن بیان احساس و نظر خود، آینده ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه ها پیش بینی کنند.

(واکنش شخصی و اظهار نظر)

اهداف کلی (برونداهای یادگیری) مطالعات اجتماعی پایه هشتم

فصل یا درس مرتبط	هدف (پیامدهای یادگیری)	شماره هدف	حوزه موضوعی
فصل‌های ۶ و ۷ و ۸	دانش‌آموزان، شواهد و مدارک مربوط به تحولات اجتماعی و فرهنگی ایران را در دوره اسلامی تا حمله مغول بررسی می‌کنند.	۱	زمان، تداوم و تغییر
فصل ۵	دانش‌آموزان، روابط علت و معلولی و ویژگی‌های تحولات تاریخ اسلام را از زمان بعثت پیامبر اکرم (ص) تا قیام عاشورا تجزیه و تحلیل می‌کنند.	۲	
فصل ۶ و درس‌های ۱۴ و ۱۶	دانش‌آموزان، مظاهر و مفاخر فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی (تا قرن هفتم هجری) و اشتراکات فرهنگی ایران و برخی ملل آسیا و شناسایی و به شیوه مناسب، ارائه می‌کنند.	۳	فرهنگ و هویت
فصل ۴	دانش‌آموزان، تأثیر رسانه‌های ارتباط را بر برخی جنبه‌های فرهنگ و سبک زندگی، نقد و بررسی می‌کنند.	۴	
فصل ۱۰	دانش‌آموزان، ویژگی‌های طبیعی و انسانی منطقه جنوب آسیا و موقعیت استراتژیک آن و جایگاه ایران در منطقه، تجزیه و تحلیل و پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت منطقه، ارائه می‌کنند.	۵	فضا و مکان
فصل‌های ۹ و ۱۱ و ۱۲	دانش‌آموزان، روابط متقابل انسان و محیط را در قاره‌های مختلف جهان مقایسه و توزیع فضای آنها را (در نقشه) ارائه می‌کنند.	۶	
فصل ۳	دانش‌آموزان، پیامدهای برخی رفتارهای نابه‌جا مانند اعتیاد و پرخاشگری را شناسایی می‌کنند و می‌توانند در مقابله با این آسیب‌های اجتماعی به شیوه مناسب، تصمیم‌گیری و برخورد کنند.	۷	نظام اجتماعی
فصل ۱	دانش‌آموزان، جنبه‌های مختلف تعاون و همیاری را در سطوح مختلف خانه، مدرسه، محل و جامعه، شناسایی می‌کنند و مسئولانه به کار می‌بندند.	۸	
فصل‌های ۲ و ۳	دانش‌آموزان، وظایف و نقش قوه مجریه و قوه قضائیه را می‌شناسند و می‌توانند با توجه به رفع نیازهای زندگی محلی، روابط مناسب با اجزا و عناصر این نهادها، ارتباط برقرار کنند.	۹	
فصل‌های ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲	دانش‌آموزان، نقش منابع انرژی (نفت و گاز) را در تحولات سیاسی - اجتماعی منطقه با توجه به جایگاه ایران، بررسی و فعالیت‌ها و پیشرفت‌های اقتصادی را در برخی مناطق جهان با یکدیگر مقایسه و تجزیه و تحلیل می‌کنند.	۱۰	منابع و فعالیت‌های اقتصادی

جدول پرسش دروس در زمینهٔ مهارت‌های کاوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال) : بخش مدنی)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
دوم	دوم	۲- آخرین انتخابات ریاست جمهوری در چه سالی برگزار شد؟ انتخابات بعدی در چه سالی برگزار خواهد شد؟ در آن زمان شما چند سال دارید؟	کاوش و بررسی	*	-	*	هوش ریاضی - عددی
سوم	پنجم	۳- الفبا ماجرای حامد را بخوانید و آن را به سلیقهٔ خود در کلاس تعریف و کامل کنید. حدس بزنید پیامدهای این ماجرا چه خواهد بود؟ ب) چه مشکلاتی برای خانوادهٔ بهرام و خانوادهٔ حامد به وجود می‌آید؟	-	*	*	-	هوش میان فردی هوش بیانی - لفظی
سوم	به کار بیندیم	۴- دربارهٔ کار یک وکیل پرس و جو کنید و نتیجه را چند جمله در کلاس بیان کنید. ۲- یک داستان خشن درست کنید.	کاوش و بررسی، برقراری ارتباط	*	*	*	هوش درون فردی

جدول پرسش درس در زمینه مهارت‌های کارشناسی و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال) : بخش مدنی)

فصل	درس	فصلیت	مهارت‌های کارشناسی	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
اول	دوم	۶- پرس و جو کنید آیا در محل زندگی شما اثر یا بنای وقتی وجود دارد؟ واقف آن کیست؟ ۷- متن مربوط به شرکت‌های تعاونی را بخوانید و فواید مادی و معنوی را که در یک شرکت تعاونی وجود دارد، فهرست کنید.	کوش و بررسی - برقراری ارتباط بررسی، مشارکت، برقراری ارتباط	*	-	-	هوش لفظی - بیانی
اول	اول	۵- به نظر شما چه مکان‌هایی در یک محله می‌تواند به همبستگی و همکاری بیشتر بین افراد آن کمک کند؟ ۶- به نظر شما چه عواملی مانع از همکاری و تعاون می‌شود؟	واکنش و اظهار نظر شخصی	*	-	-	هوش بین فردی
اول	دوم	۲- درباره راه‌هایی که می‌توانید اتفاق کنید، فکر کنید. چند مورد را روی کاغذ یادداشت کنید و سعی کنید آنها را انجام دهید.	خلاصیت	*	-	-	هوش بین فردی هوش درون فردی

جدول پرورشش در زمینه مهارت‌های کاوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال) : بخش تاریخ

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حساسی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
پنجم	نهم	۴- برس وجو کنبد سز انجم عهدنامه تحريم اقتصادى مشركان عليه پاران پیامبر چه بود؟ ۵- کدام یک از وقایعی که روی خط زمان مشاهده می‌کنید، مبدأ تاریخ مسلمانان قرار گرفته است؟ هم اکنون از آن واقع چند سال می‌گذرد؟	پرورش و کاوش بررسی، برقراری ارتباط	-	-	-	پرورش هوش منطقی- ریاضی
ششم	یازدهم	۱- کاربرد شماره (۸) نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.	کاوش و بررسی	-	*	-	هوش منطقی- ریاضی

جدول پرورش درس در زمینه مهارت‌های کاوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (امثال) : بخش تاریخ

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
هفتم	درس سیزدهم	۵- متن را در گروه بخوانید و علل اقتصادی و سیاسی جنگ‌های صلیبی را فهرست و در کلاس به‌طور مختصر بیان کنید.	مشارکت	-	*	-	هوش منطقی - ریاضی هوش لفظی - بیانی
هشتم	پانزدهم	۱- آیا به نظر شما علت هجوم مغولان به ایران فقط قتل اعضای کاروان تجاری آنها بود؟	اطهار نظر و واکنش شخصی	*	-	-	هوش بین فردی هوش منطقی - ریاضی
هشتم	پانزدهم	۳- از متون شماره (۱) و (۲) چه چیزی درباره حمله مغول استنباط می‌کنید؟ ۴- به نظر شما آیا انسان‌ها هنگام جنگ نیز باید حقوق دیگران را رعایت کنند؟	بررسی، برقراری ارتباط اطهار نظر و واکنش شخصی	-	*	-	هوش لفظی - بیانی هوش بیانی
	به کار پیشدم	۵- به‌طور گروهی درباره یکی از آثار هنری، معماری، ادبی... تحقیق کنید و نتیجه را به‌صورت روزنامه دیواری ارائه کنید.	کاوش و بررسی، برقراری ارتباط مشارکت، خلاقیت	*	-	-	

جدول پوشش دروس در زمینه مهارت‌های کارشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال) : بخش جغرافیا

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
نهم	هیچ‌دهم	صفحه ۱۱۹ ۵- اطلس جهان را ورق بزنید و به پرسش‌های مطرح شده پاسخ دهید.	بررسی، برقراری ارتباط	*	-	-	هوش فضایی- مکانی
نهم	هیچ‌دهم	۳- با راهنمایی خانواده، حداقل ۱۰ الی ۱۵ مورد از اجناس و کالاها را که استفاده می‌کنید، انتخاب کنید و ببینید تولید کدام کشور است؟	کاوش و بررسی، برقراری ارتباط	*	-	-	هوش
دهم	نوزدهم	۴- با توجه به نمودار، سه کشور پرجمعیت منطقه را نام ببرید.	برقراری ارتباط	*	-	*	هوش منطقی- ریاضی
دهم	بیستم	۲- متن را بخوانید و علل کشمکش‌ها، و جنگ‌ها در منطقه آسیای جنوب غربی را به‌طور خلاصه فهرست کنید.	برقراری ارتباط، بررسی	*	*	-	هوش لفظی- بیانی

جدول پیش‌نویس درس در زمینه مهارت‌های کارشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال) : بخش جغرافیا

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حساسی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
دهم	بیستم	۱- چرا نسبت به سرنوشت فلسطین حساس هستیم؟ ۲- روز قفس را در تقویم امسال پیدا کنید و بگویند چه روزی از ماه مبارک رمضان است؟	واکنش شخصی و اظهار نظر	*	-	-	هوش درون فردی
دهم	به کار بیندیم	۱- کاربرگه شماره ۱۴ محاسبه مقیاس را در کلاس انجام دهید.	برقراری ارتباط	*	-	*	هوش منطقی- ریاضی
دهم	بیستم	۴- پرس و جو کنید : از کاکائو چه استفاده‌هایی می‌کنیم؟ ۵- کاکائو چیست و از آن چه استفاده‌هایی می‌شود؟	برقراری ارتباط	*	-	*	هوش فضایی- مکانی هوش منطقی - ریاضی
یازدهم	بیست و دوم		کاوش و بررسی	*	-	-	-
دوازدهم	بیست و چهارم به کار بیندیم	دربارۀ یکی از موضوعات قاره استرالیا تحقیق و یک روزنامه دیواری درست کنید.	کاوش و بررسی، برقراری ارتباط، مشارکت، خلاقیت				هوش بین فردی هوش طبیعت‌گرا

۲

بخش

راهنمای تدریس
فصول کتاب درسی

مقدمه

در این بخش روش تدریس همهٔ فصل‌ها، درس‌های کتاب شامل انتظارات یادگیری، مواد و وسایل مورد نیاز، روش پیشنهادی برای شروع و پیشبرد درس‌ها، پاسخ و چگونگی انجام فعالیت‌ها، محورهای ارزشیابی و ملاحظات و دانستنی‌های معلم و معرفی منابع، ارائه می‌شود.

فصل اوّل : تعاون

مفاهیم کلیدی	رابردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>نظام‌های اقتصادی ایران: بخش دولتی، بخش خصوصی، بخش تعاونی</p>	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
<p>شرکت‌های تعاونی، نقش و انواع آن</p>	
<p>مسئولیت نسبت به مسائل و مشکلات هموعان و همیاری در سطوح مختلف انجمن‌ها و مؤسسات مردم نهاد، سازمان اوقاف و امور خیریه قوانین و مقررات وقف و تعاونی‌ها</p>	نظام اجتماعی
<p>آموزه‌های قرآنی و دینی و اخلاقی در امر تعاون معرفی نمونه‌ها و مصادیق تعاون و نیکوکاران</p>	فرهنگ و هویت
<p>احساس مسئولیت و همیاری و تعاون در خانه و مدرسه و اجتماع</p>	ارزش‌ها و اخلاق
<p>مسئولیت پذیری</p>	مهارت‌های کاوشگری
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	

تعاون (۱)

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:

- با ذکر مثال‌هایی ضرورت‌ها و اهمیت تعاون را بیان کنند.
- معنا یا مفهوم آیه مشهور قرآن کریم را که مربوط به تعاون است، بیان کنند.
- اشکال مختلف تعاون را نام ببرند.
- در خانه و مدرسه برای همکاری در امور ترغیب شوند و به‌طور عملی همکاری کنند.
- مصادیقی از تعاون در خانه و مدرسه و محله را بیان کنند و در این زمینه پیشنهادهایی را ارائه دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ کاغذ و قلم برای یادداشت کردن مواردی که دانش‌آموزان درباره آن فکر می‌کنند؛ چیدمان میزها و صندلی‌هایی متناسب با بحث و گفت‌وگو در کلاس.

آماده کنید

درس را می‌توان با فعالیت آغازین کتاب شروع کرد. دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید. از هر گروه بخواهید ماجرای (۱) و (۲) را بخوانند و با هم گفت‌وگو کنند و فعالیت (۱) را که شامل بخش‌های الف، ب، پ، ت است، انجام دهند. ممکن است از یکی از دانش‌آموزان بخواهید دوباره ماجرای (۱) و (۲) را با صدای بلند بخوانند.

سپس به هر گروه فرصت دهید تا پاسخ‌هایی را که یادداشت کرده‌اند، بخوانند. الف) شباهت‌های این دو ماجرا این است که در زندگی خانواده یا یک محله، مشکل و مسئله‌ای بروز و ظهور پیدا کرده است و ضرورت دارد که از طریق همکاری این مشکل حل شود.

ب) در هر دو ماجرا افرادی داوطلب شدند و ادعا کردند که نباید نسبت به این ماجرا بی‌اعتنا بود و دست روی دست گذاشت و در هر دو ماجرا افراد داوطلب، دیگران را ترغیب به همکاری کردند. پ) شرایط بسیار بدی برای آن خانواده پدید می‌آمد. ممکن بود امیرعلی از درس و مدرسه عقب بماند؛ وضع بیماری احمدآقا بدتر شود و گرفتاری‌های بیشتری بروز کند یا در آن محله با ادامه آلودگی زباله‌ها، بیماری‌هایی شایع شود و ساکنان را مبتلا کند؛ تعداد و انواع حشرات و جانوران موذی که ناقل میکروب و بیماری‌اند، در آن محله بیشتر شود و از نظر روحی بر ساکنان محله تأثیرات بدی بگذارد و ...

ت) دانش‌آموزان پاسخ می‌دهند و ممکن است پاسخ‌ها متفاوت باشند.

آموزش دهید

با انجام فعالیت‌های پیشین دانش‌آموزان با موضوع تعاون و ضرورت آن آشنا می‌شوند. از آنها بخواهید اگر خاطره‌ای از تعاون و همکاری خود یا اعضای خانواده‌شان با دیگران دارند، در کلاس تعریف کنند.

معنای آیه ۲ سوره مائده از قرآن کریم را روی تابلوی کلاس بنویسید و مفهوم آن را توضیح دهید. سپس درباره شکل‌های گوناگون تعاون مثال بزنید.

از دانش‌آموزان بخواهید روی یک کاغذ بنویسند که در چه مواردی با اعضای خانواده خود همکاری دارند. سپس این موارد را در کلاس بخوانند. در مرحله بعد، از آنها بخواهید فکر کنند و اموری را که از این به بعد تصمیم می‌گیرند در آنها همکاری کنند، بنویسند و پیشنهاد بدهند. سپس فعالیت شماره ۲ را به بحث بگذارید. می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید جدولی بکشند و نام اعضای خانواده را در یک ستون و عنوان فعالیت‌هایی را که در خانه انجام می‌شود در بالای ستون بنویسند و جدول را با بررسی امور خانه به مدت یک هفته کامل کنند.

فعالیت‌ها نام اعضا	خرید نان	شستن ظرف‌ها	خرید مایحتاج خانه	جارو کردن گردگیری	پختن غذا	جمع کردن رختخواب	بردن سطل زباله	...
پدر			×					
مادر			×					
حمید	×							
نرگس								

ممکن است این جدول به آنها کمک کند که بفهمند در انجام فعالیت‌های خانه، به یک میزان سهم دارند یا اغلب فعالیت‌ها بردوش یک نفر گذاشته شده است یا نقش آنها در امور خانه کم است یا قابل قبول. دانش‌آموزان در سال گذشته با مفهوم مقررات آشنا شده‌اند و می‌دانند که مقررات یعنی کارهایی که باید انجام دهند یا نباید انجام دهند.

* موضوع بعدی دربارهٔ صندوق قرض الحسنه است که می‌توانید برای دانش‌آموزان اهمیت و فایده آن را تشریح کنید. هدف آن است که دانش‌آموزان به تشکیل صندوق قرض الحسنه و همکاری در برطرف کردن نیازهای مالی ترغیب شوند.

* در زمینهٔ همکاری در مدرسه، به جای توضیح فواید و آثار این همکاری، لازم است فعالیتی را طراحی کنید و کارها را تقسیم کنید تا دانش‌آموزان به طور عملی به همکاری بپردازند. برای مثال، برگزاری یک اردوی یک روزه، برگزاری یک جشن در کلاس یا مدرسه، خوردن صبحانه دسته‌جمعی در مدرسه از این قبیل است.

در این بخش روی کمک به دانش‌آموزانی که در یادگیری دروس ضعف‌هایی دارند، تأکید کنید. * برای آموزش تعاون در محله و رفتار مناسب با همسایه‌ها نیز می‌توانید از روش‌های پرسش

و پاسخ، بیان خاطره (خوشامدگویی به همسایه‌ای که جدیداً به آن محل نقل مکان کرده، عیادت از همسایه بیمار، دیدار از همسایه‌ای که از سفر زیارتی بازگشته، همکاری در نظافت و پاکیزگی محله یا مراسم مختلف، ...) استفاده کرد. همچنین از طریق بحث و گفت‌وگو، مواردی را که باعث آزار و اذیت همسایه‌ها می‌شود، و بی‌اعتنایی نسبت به مشکلات همسایه و نظایر آن را با توجه به شرایط محلی و بومی و با تأکید بر احادیث دینی، آموزش دهید.

به پایان ببرید

با جمع‌بندی و خلاصه کردن مطالب مربوط به ضرورت و اهمیت و جلوه‌های تعاون، درس را مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی، از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت‌های شماره ۶ صفحه ۶ کتاب را انجام دهند و مواردی را یادداشت کنند و با ذکر مثال به همراه بیاورند. رقابت، حسادت، برتری طلبی، خودبزرگ بینی و خودخواهی از مواردی است که مانع همکاری در زندگی اجتماعی می‌شود.

محورهای عمده ارزشیابی

مطابق با انتظارات یادگیری، بیان معنا یا مفهوم آیه قرآن کریم درباره تعاون و ذکر مثال‌هایی درباره آن، بیان ضرورت‌های تعاون و مصادیقی از آن در خانه، مدرسه و محله، همچنین همکاری در این حوزه‌ها به طور عملی از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق انجام فعالیت‌های کتاب و فهرست‌ها و آزمون‌های کتبی و شفاهی محقق می‌گردد.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

● در آموزش این درس، مشارکت و همراهی خانواده، ضرورت دارد و دانش‌آموزان نباید در آموزش‌های مدرسه و آنچه در زندگی واقعی شان رخ می‌دهد (مثلاً همکاری اعضای خانواده، رعایت حقوق همسایه‌ها و خوش رفتاری با آنها و ...) دوگانگی ملاحظه کنند.

شایسته است در جلسه توجیهی خانواده در ابتدای سال تحصیلی از فرد صاحب نظری دعوت شود تا ابعاد و ضرورت‌های تعاون در خانه و محله را برای آنها تبیین نماید. همچنین خانواده‌ها می‌توانند در ارزیابی تغییر نگرش‌ها و رفتارهای دانش‌آموزان در این موارد به دبیر کمک کنند.

تعاون (۲)

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - مصادیقی از انواع انفاق را بیان کنند.
  - آیه‌ای از قرآن کریم را که درباره انفاق است، پیدا کنند و معنای آن را بگویند.
  - درباره برخی راه‌هایی که می‌توانند انفاق کنند، فکر کنند و به انفاق کردن ترغیب و حساس شوند.
  - درباره یک مکان که توسط خیرین در منطقه زندگی‌شان ساخته شده یا امکاناتی که به‌وسیله افراد نیکوکار در محله پدید آمده، تحقیق کنند.
  - معنا و مفهوم وقف را توضیح دهند.
  - ویژگی‌ها و فواید مادی و معنوی شرکت‌های تعاونی را در یک فهرست بنویسند و آن را با شرکت غیرتعاونی مقایسه کنند.
  - یک انجمن نیکوکاری یا تعاونی مصرف در مدرسه خود تشکیل دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ کاربرگه شماره ۱؛ قرآن کریم؛ در صورت امکان اعلان یا بروشورهایی از انجمن‌های خیریه یا سازمان‌های مردم‌نهاد؛ دعوت از یک عضو انجمن‌های خیریه به کلاس.

آماده کنید

بهتر است درس را با نقل سرگذشت فرد نیکوکاری که بخشی از زندگی خود را صرف خدمت به هموعان کرده است، شروع کنید. البته بهتر است که این فرد نیکوکار از منطقه زندگی شما یا استانی که در آن به سر می‌برید، باشد.

در صورتی که خودتان خاطره‌ای از مشارکت، انفاق و تعاون در جامعه دارید، در کلاس بازگو کنید. معمولاً دانش‌آموزان به دانستن نکاتی درباره زندگی شخصی معلم خود علاقه‌مندند. با بیان تجارب شخصی خود و زندگی نامه افراد نیکوکار، در دانش‌آموزان انگیزه و حساسیت ایجاد کنید.

آموزش دهید

از دانش‌آموزان بخواهید چهار موقعیت صفحه ۷ را که در کادرهای رنگی نوشته شده مطالعه کنند و سپس فضای بحث و گفت‌وگو و پرسش و پاسخ پدید بیاورید. برای مثال شما می‌توانید، بپرسید:

- کدام یک از نمونه‌های مشابه را در خانواده یا فامیل خود سراغ دارید؟
- شما کدام یک از این موقعیت‌ها یا کدام نوع همکاری را بیشتر می‌پسندید؟ چرا؟
- آیا خود شما تجربه‌ای در زمینه همکاری و یاری رساندن به دیگران دارید؟
- به نظر شما اگر همه افراد به همیاری و کمک به دیگران ترغیب شوند و اقدام کنند، چه وضعیتی

در جامعه به وجود می‌آید؟

برای دانش‌آموزان توضیح دهید که موقعیت‌هایی که در بالا مطالعه کردند و موقعیت‌های مشابه، مصادیقی از انفاق است. یادآوری کنید که انفاق فقط بخشش در امور مالی نیست.

سپس از هر گروه دانش‌آموزان بخواهید آیه‌ای از قرآن کریم را پیدا کنند که درباره انفاق است؛ سپس معنای آن را بنویسند.

استفاده از کشف‌الآیات را به آنها آموزش بدهید یا عنوان سوره‌ها و شماره آیات را روی تابلو بنویسید و از آنها بخواهید، جست‌وجو کنند. برای مثال:

آیه ۲۵۴ سوره بقره، آیات ۲۷۲ تا ۲۷۴ سوره بقره، آیه ۹۹ سوره توبه، آیه ۹۲ سوره آل‌عمران، آیه

۲۴۵ سوره بقره، آیات ۲۶۲ تا ۲۶۵ سوره بقره.

پس از آنکه دانش‌آموزان به‌طور گروهی، آیات را پیدا کردند و معنای آنها را نوشتند، نتیجه‌گیری کنید که انفاق یکی از اعمال پسندیده‌ای است که خداوند در آیات مختلف، انسان‌ها را به آن فراخوانده و در برخی آیات بلافاصله بعد از نماز به آن امر شده است که نشان‌دهنده اهمیت موضوع است.

سپس فعالیت شماره ۱ را به بحث و گفت‌وگو بگذارید. انفاق کردن علاوه بر آنکه موجب می‌شود فرد به دیگران کمک کند، موجب پالایش و تزکیه روحی انسان می‌شود. بنابراین با تقوای بیشتری از خداوند اطاعت می‌کند. خداوند متعال فرموده است، به کسی که انفاق می‌کند، چند برابر انفاقش پاداش می‌دهد. هر چند، انفاق‌کننده بدون چشمداشت و به قصد رضای خداوند و اطاعت از وی به انفاق می‌پردازد؛ اما اجر مادی و معنوی این انفاق، حتماً به زندگی وی برمی‌گردد.

* در بخش بعد، سازمان‌های مردم‌نهاد و مؤسسات خیریه، مطرح می‌شوند. در این بخش، شما می‌توانید:

- اعلان‌ها و معرفی‌های انجمن‌های خیریه یا مؤسسات مردم‌نهاد (NGO) را که در زمینه تعاون و حل مشکلات مردم فعالیت می‌کنند، در کلاس توزیع کنید و نمایش دهید.
- از یکی از اعضای یک انجمن خیریه دعوت کنید تا در کلاس حضور یابد و درباره کارها و اهداف آن انجمن برای دانش‌آموزان سخن بگوید. بهتر است ابتدا با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید تا اگر در آشنایان و خویشاوندانشان فردی را می‌شناسند، به شما معرفی کنند (فعالیت ۳ به کار بیندیم).
- به همراه دانش‌آموزان و با هماهنگی قبلی، از یکی از مؤسسات مردم‌نهاد یا انجمن‌های خیریه بازدید کنید و با کارکنان آن انجمن، گفت‌وگویی ترتیب دهید.

در این مرحله، خیرین مدرسه‌ساز و نوع فعالیت آنها را توضیح دهید. در این درس، خیرین مدرسه‌ساز از آنجا که نوع فعالیت آنها با زندگی دانش‌آموزان مرتبط و قابل لمس است، مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

توجه کنید فعالیت شماره ۴ در ارزشیابی مستمر، مد نظر قرار می‌گیرد؛ اما در ارزشیابی کتبی پایانی از آن سؤالی طرح نمی‌شود.

از دانش‌آموزان بخواهید صفحه ۹ را با دقت بخوانند. این صفحه به منظور الگو گرفتن از خیرین و ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان و همچنین قدردانی از خدمات دو خیر مدرسه‌ساز است. از دانش‌آموزان بخواهید به نوبت، جمله خود را درباره پیامی که از خواندن این متن گرفته‌اند،

بیان کنند. جمله‌ها را روی تابلوی کلاس بنویسید و بگذارید دانش‌آموزان دربارهٔ پیام‌های یکدیگر تأمل کنند.

* برای آموزش موضوع وقف، بهتر است در صورتی که بنای وقفی در حوالی مدرسه وجود دارد، از قبل آن را شناسایی کنید و با معرفی کارکردهای آن، وقف را توضیح دهید.

* از دانش‌آموزان بخواهید با کمک گرفتن از پدر و مادر و اعضای خانواده، دربارهٔ اثر یا بنای وقفی در محل زندگی‌شان پرس‌وجو کنند و به کلاس معرفی نمایند.

* برای آموزش موضوع شرکت‌های تعاونی، باید این شرکت‌ها را با شرکت‌های غیرتعاونی مقایسه کنید.

دربارهٔ شرکت‌های تعاونی، تعاریف متعدد و مختلفی ارائه شده است که از نظر محتوا بسیار به یکدیگر شبیه‌اند. برای مطالعهٔ بیشتر به دانستنی‌های معلم در پایان این بخش مراجعه کنید.

به‌طور کلی، «شرکت تعاونی، اجتماعی از اشخاص است که با اشتراک‌مسابی و از طریق با هم کار کردن، در پی تحصیل منافی هستند که در حالت فردی به دست آوردن آنها، امکان‌پذیر نیست». نکتهٔ مهم آنکه در تعاونی‌ها، سود بردن، قدرت‌طلبی و انحصارگرایی، ارزش و اعتباری ندارد. فرد حق اظهار نظر و نظارت دارد. به عامل انسانی بیش از سرمایه، بها داده می‌شود و بر همیاری و کمک متقابل، تأکید می‌شود.

فعالیت شمارهٔ ۷ را در کلاس انجام دهید.

فواید مادی و معنوی یک شرکت تعاونی، شامل آنچه در بالا گفته شد و به‌طور خلاصه، داوطلبانه بودن، مشارکت همهٔ اعضا در تصمیم‌گیری‌ها و رأی دادن، حق مساوی و برابر بودن در رأی با هر مقدار سرمایه، همکاری برای هدف مشترک، توزیع عادلانهٔ منافع بین همه، حل مشکلات معیشتی و توجه به همیاری و کمک به جای سود بری می‌شود.

به پایان برید

با مرور و جمع‌بندی درس در زمینهٔ معنا و مفهوم و مصادیق انفاق، معرفی انجمن‌های خیریه، سازمان‌های مردم‌نهاد، موضوع وقف و شرکت‌های تعاونی، درس را به پایان برید.

از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ فعالیت ۲ صفحهٔ ۷، به‌طور انفرادی فکر کنند. همچنین آنها را

به چند گروه تقسیم کنید و به هر گروه یک فعالیت تحقیقی بدهید (فعالیت شماره ۳ صفحه ۸، فعالیت شماره ۶ صفحه ۱۱، فعالیت شماره ۴ به کار بیندیم). فرصتی در جلسات بعد به وجود بیاورید تا نتایج تحقیق نماینده هر گروه، به صورت خلاصه در کلاس گزارش شود.

به عنوان فعالیت پایانی عملی می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۱ یا ۲ به کار بیندیم را انتخاب و درباره آن اقدام کنند. توجه داشته باشید که این فعالیت، مربوط به یک جلسه نیست و دانش‌آموزان را از ابتدا تا پایان سال تحصیلی درگیر می‌کند. ضمناً این فعالیت، یک اقدام عملی است و اگر به خوبی انجام شود، یادگیری عمقی و پایدار و کسب مهارت‌های اجتماعی در مخاطبان را در پی خواهد داشت.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان معنا و مفهوم تعاون، وقف، انفاق و نمونه‌ها و مصادیق مربوطه، تشکیل یک انجمن نیکوکاری یا تعاونی؛ تحقیق و بررسی درباره اماکنی که افراد نیکوکار آنها را پدید آورده‌اند یا شرح حال و اقدامات نیکوکاران و ترغیب و حساس شدن نسبت به موضوع تعاون در خانه و مدرسه و محله، از محورهای عمده ارزشیابی این درس است. این ارزشیابی از طریق والدین، خودارزیابی، یا ابزارهایی چون آزمون‌های کتبی و سیاهه مشاهدات یا بررسی کارهای انجام شده و آزمون‌های عملکردی، قابل حصول است.

- ۱ ایجاد تغییر در نگرش و رفتار و اخلاق دانش‌آموزان در این درس در مقایسه با ابعاد دانشی، اهمیتی چند برابر دارد. لذا هدف اصلی این است که دانش‌آموزان نسبت به تعاون در همه سطوح، راغب شوند.
- ۲ در فرایند تدریس این فصل، مشارکت خانواده‌ها، اعضای انجمن‌های خیریه، نیکوکاران و... ضروری است و تنها از این رهگذرها، اهداف اصلی محقق می‌گردد.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- اصول و اندیشه‌های تعاونی، طالب، مهدی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.
- اصول و اندیشه‌های تعاونی، طالب، مهدی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
- اهداف اجتماعی تعاونی‌ها، پراکاش، دامن، ترجمه معصومه رضایی، نشر آرام، ۱۳۷۸.
- تعاون برای همه، یوسفی، علی، نشر عبادی‌فر، ۱۳۸۳.
- قوانین و مقررات تعاون و شرکت‌های تعاونی، منصور، جهانگیر، نشر دوران، ۱۳۹۱.

فصل دوم : نقش دولت در اداره کشور

مفاهیم کلیدی	حوزه‌های موضوعی
تعلق به کشور و تبعیت از قانون اساسی و مشارکت در انتخابات	فرهنگ و هویت
مسئولیت‌های متقابل دولت و شهروندان مقررات مربوط به انتخابات و مراحل انتخاب ریاست جمهوری	نظام اجتماعی
قوة مجریه، (رئیس جمهور و وزارتخانه‌ها) روابط دولت و مجلس	
هزینه‌های دولت، درآمدهای دولت، بودجه و لایحه مربوطه	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
مسئولیت‌های شهروندان و دولت در قبال هم	ارزش‌ها و اخلاق
	مهارت‌های کاوشگری
	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر

ساختار و تشکیلات دولت

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- چگونگی انتخاب رئیس‌جمهور و مراحل آن را توضیح دهند.
  - چگونگی انتخاب وزیران و تشکیل کابینه را بیان کنند.
  - چند نمونه از وزارتخانه‌های ایران را نام ببرند.
  - ارتباط برخی از فعالیت‌ها و امور زندگی روزمره را با وزارتخانه‌ی مربوطه، معین کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

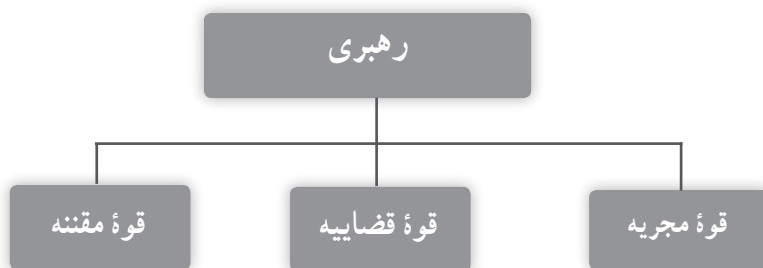
کتاب درسی؛ بریده‌هایی از روزنامه‌ها و مجلات که در آنها اخبار مربوط به رئیس‌جمهور، وزرا یا یکی از وزارتخانه‌ها درج شده است؛ تصاویری از رئیس‌جمهور و هیئت دولت

آماده کنید

بهترین شروع برای این درس، استفاده از بریده اخبار مندرج صفحه ۱۴ کتاب درسی و همچنین بریده‌هایی از روزنامه‌ها و مجلات با اخبار مشابه است. چند بریده اخبار به هر گروه بدهید و از آنها بخواهید نوع وزارتخانه و فعالیت مربوطه یا اقدام دولت را مختصراً بیان کنند. سپس با استفاده از گفته‌های دانش‌آموزان روی تابلوی کلاس در یک سمت، نام وزارتخانه‌ها و در سمت دیگر، نوع فعالیت یا اموری را که درباره آن خبر به چاپ رسیده است، بنویسید (برای مثال، وزارت صنعت و معدن: حمایت از صنایع کوچک).

نتیجه بگیرید که در کشور، فعالیت‌های گوناگونی انجام می‌شود که هر یک از آنها زیر نظر یک وزارتخانه، اداره می‌شود. تشکیلات مدرسه و اداره آموزش و پرورش را مثال بزنید. سپس از دانش‌آموزان بخواهید نمودار وزارتخانه‌ها را در صفحه ۱۶ مطالعه کنند. سپس واژه‌های وزارت، وزیر و دولت را روی تابلو بنویسید و بگویند ما پی بردیم که نهادی، مسئول بسیاری از امور و فعالیت‌هایی است که برای اداره کشور انجام می‌شود. این نهاد، دولت نام دارد.

نمودار زیر را رسم کنید و بگویند کشور ما توسط سه قوه و زیر نظر رهبری اداره می‌شود:

سال گذشته، دانش‌آموزان با قوه مقننه آشنا شده‌اند و امسال با قوه مجریه و قوه قضائیه، آشنا می‌شوند. در همین زمان، فعالیت ۱ را با کمک دانش‌آموزان، انجام دهید و از پیش‌دانسته‌های آنها، اطلاع حاصل کنید.

آموزش دهید

با نمایش تصاویری از رئیس‌جمهور وقت، انتخابات، صندوق رأی و پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان دربارهٔ شرکت اعضای خانواده‌شان در انتخابات، مراحل انتخاب و شروع به کار رئیس‌جمهور توضیح دهید.

این مراحل را روی تابلو بنویسید :

۱ داوطلب شدن، ۲ تأیید صلاحیت توسط شورای نگهبان، ۳ تبلیغات انتخاباتی، ۴ کسب

حداکثر آرا، ۵ تنفیذ، ۶ تحلیف، ۷ تشکیل کابینه.

هر یک از مراحل را تشریح و اطمینان حاصل کنید که دانش‌آموزان معنا و مفهوم هر مرحله را دریافته‌اند. توضیح دهید مقرّ نهاد ریاست‌جمهوری و وزارتخانه‌ها و وزیران در تهران (پایتخت) است. هر یک از وزارتخانه‌ها در استان‌ها، سازمان‌ها و ادارات تابعه دارند.

برای این منظور، تصویر صفحهٔ ۱۷ را مثال بزنید که مقرّ وزارت آموزش و پرورش در تهران است. در استان‌ها سازمان آموزش و پرورش استان، ادارات کل و ادارات مناطق و سرانجام واحدهای آموزشی (مدارس) را داریم (سلسله مراتب) و تصمیماتی را که وزارتخانه می‌گیرد، رده‌های بعدی اجرا می‌کنند.

به پایان برید

با مرور و جمع‌بندی مطالب، یک‌بار خلاصهٔ درس یا نکات کلیدی را بگویید. از دانش‌آموزان بخواهید در کلاس، فعالیت‌های ۲ و ۳ را انجام دهند.

پاسخ فعالیت‌ها :

۲ تاریخ آخرین انتخابات و انتخابات بعدی ذکر می‌شود. دانش‌آموزان با محاسبهٔ سن خود، شرکت خود را در انتخابات آینده بررسی می‌کنند.

۳ استفاده از اتوبان، بزرگراه و ... (وزارت راه و شهرسازی)

• رفتن به سینما و کتابخانه و ... (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)

• مراجعه به پزشک و بیمارستان و ... (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی)

• مصرف آب و برق و ... (وزارت نیرو).

برای انجام فعالیت، دانش‌آموزان باید از نمودار وزارتخانه‌ها در صفحه ۱۶ استفاده کنند. به منظور تعمیق یادگیری این درس، کاربرگ شماره ۲ را دانش‌آموزان در منزل انجام دهند.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مراحل انتخاب رئیس‌جمهور به صورت شفاهی یا تکمیل نمودار، و مرتبط کردن امور و فعالیت‌های کشور به وزارتخانه‌های مربوطه و بیان چگونگی تشکیل کابینه و نقش مجلس شورای اسلامی در این زمینه از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق چک‌لیست مشاهده و بررسی فعالیت‌های کلاسی، کاربرگ‌ها و مشارکت در بحث و گفت‌وگو، و همچنین آزمون‌های کتبی و شفاهی قابل حصول است.

وظایف دولت

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - مهم‌ترین وظایف دولت و رئیس‌جمهور را بیان کنند.
  - رابطه بین دولت و مجلس و مفاهیمی چون لایحه، استیضاح و ... را شرح دهند.
  - مشکلات و نیازهای منطقه خود را در یک بازدید فرضی رئیس‌جمهور یا افرادی از قوه مجریه با او در میان بگذارند. بودجه‌ها، هزینه‌ها و درآمدهای دولت را شرح دهند.
  - درباره فعالیت‌های دولت با مراجعه به منابع مختلف، اطلاعاتی گردآوری کنند.
  - در زمینه معایب و مضرات متکی بودن درآمد کشور به نفت، گفت‌وگو و پیشنهادهایی را ارائه کنند.
  - به مشارکت در امور سیاسی کشور، علاقه‌مند و حساس شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ تصاویری از فعالیت‌های عمرانی، اجتماعی و ... دولت در منطقه زندگی دانش‌آموزان، در صورت امکان نموداری را روی مقوا رسم کنید که در آن مفهوم بودجه، درآمدها و هزینه‌ها (و موارد زیرمجموعه) نمایش داده شده باشد. در صورت امکان دسترسی به اینترنت؛ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز تهیه شود.

آماده کنید

- در صورتی که تصاویری از فعالیت‌های عمرانی، اجتماعی و... دولت در منطقه زندگی دانش‌آموزان دارید، نمایش دهید و درباره این فعالیت‌ها، توضیحاتی را ارائه کنید.
- از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به تشکیلات مربوط به وزارتخانه‌ها که در درس قبل خوانده‌اند، تعدادی از فعالیت‌ها و وظایف دولت را بیان کنند. سپس این وظایف را روی تابلوی کلاس بنویسید.
- دانش‌آموزان به روش بارش مغزی، همه آنچه را که در ذهن دارند، بیان کنند و شما با تصحیح و تکمیل آنها، فهرستی را روی تابلو بنویسید. بعد بپرسید: اگر این فعالیت‌ها یا وظایف، انجام نشوند، چه اختلالاتی در زندگی و اداره امور مردم به وجود می‌آید؟

آموزش دهید

- یک بار دیگر، مفهوم شهروند را که در سال گذشته دانش‌آموزان با آن آشنا شده‌اند، مرور کنید. بعد در کنار وظایف دولت که روی تابلوی کلاس نوشته‌اید، مسئولیت‌های شهروندان را نیز در سمت دیگر تابلو بنویسید و مجدداً به رابطه حقوق و مسئولیت‌ها اشاره کنید.
- شما می‌توانید تعدادی قانون اساسی را به کلاس بیاورید و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید تا اصولی را که در آن وظایف دولت تشریح شده است، مطالعه کنند.
- مبحث بعدی، رابطه دولت و مجلس است. نقش نظارتی مجلس را به عنوان نمایندگان ملت بر تصمیم‌گیری‌ها و فعالیت‌های دولت، تشریح کنید و درباره لایحه و طرح (البته طرح در کتاب درسی نیامده)، سؤال از وزیر و رئیس‌جمهور و... مثال‌هایی بزنید. در صورتی که این مثال‌ها با توجه به اخبار و وقایع جاری باشد، دانش‌آموزان، بهتر مناسبات دولت و مجلس را درک می‌کنند.
- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا به پایگاه اطلاع‌رسانی دولت مراجعه کنند (فعالیت شماره ۳ به کار بیندیم، و فعالیت ۲ صفحه ۲۰) و اخبار و اطلاعاتی درباره اقدامات اخیر دولت یا تصاویری از رئیس‌جمهور و وزرا در مراسم مختلف، گردآوری کنند و با این روش، به‌طور ملموس‌تر و عینی‌تر با قوه مجریه آشنا شوند.

• یکی از فعالیت‌هایی که برانگیزانندهٔ مشارکت در امور سیاسی است و دانش‌آموزان را به‌طور عینی با نیازها و مسائل محل زندگی خود نیز آشنا می‌کند، فعالیت شمارهٔ ۱ صفحهٔ ۲۰ است. در این فعالیت، دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید. از آنها بخواهید هر گروه با پدر و مادر و بزرگ‌ترهایشان، مشورت کنند و چند نیاز یا مشکل منطقه را یا مکان‌هایی را که در یک بازدید فرضی رئیس‌جمهور باید مورد نظر قرار بگیرد، شناسایی کنند. سپس افراد گروه، نتایج مشورت با بزرگ‌ترهای خود را در درون گروه مطرح کنند و با همکاری هم، یک برنامه بنویسند. برای مثال:

۸ صبح	مراسم استقبال از رئیس‌جمهور و سخنرانی وی در سالن اجتماعات و ...
۹:۳۰ صبح	بازدید از کارخانه ... و گفت‌وگو با کارگران و مدیران کارخانه
۱۱:۳۰ صبح	ملاقات با اعضای شورای شهر و شهردار ...
..... و	

• موضوع مهم دیگر این درس، مفهوم «بودجه» دولت است. برای آنکه این مفهوم را به خوبی آموزش دهید، از مفهوم بودجهٔ شخصی و بودجهٔ خانواده، استفاده کنید. از دانش‌آموزان بخواهید جدولی رسم کنند و پول توجیبی دوهفته یا یک ماه خود را در ستون درآمد و مبلغ چیزهایی را که می‌خرند، در ستون هزینه یادداشت کنند. برسید آیا بین این دو باید تعادلی وجود داشته باشد؟ چرا؟ جدولی روی تابلوی کلاس رسم کنید و در یک ستون، درآمدهای پدر یک خانوادهٔ فرضی را یادداشت کنید. در ستون دیگر هم بنویسید: مخارج (هزینه‌ها). برای مثال:

اجاره‌خانه، پول آب و برق و گاز، غذا، تعمیر ماشین، پول توجیبی بچه‌ها و ...
سپس نتیجه بگیرید به این جدول، بودجه و به برنامه‌ریزی آن، بودجه‌ریزی می‌گویند و دولت هم به‌عنوان نهاد اداره‌کنندهٔ کشور، هزینه‌ها و درآمدهایی دارد.

از نموداری که روی مقوا رسم کرده‌اید، استفاده کنید. در زیر یک ستون، درآمدهای دولت (نفت، مالیات و موارد دیگر) و در ستون دیگر، هزینه‌های دولت (بهداشت و درمان، حقوق کارکنان وزارتخانه‌ها، آموزش، پروژه‌های عمرانی و ...) را یادداشت کنید و باز تأکید کنید که این لایحهٔ بودجه باید در مجلس تصویب شود و مجلس بر حصول درآمدها و چگونگی هزینه کردن پول‌ها

نظارت می‌کند.

• زمانی که موضوع درآمدهای دولت را پیش می‌کشید، فعالیت شماره ۴ صفحه ۲۱ را به صورت گفت‌وگو دربارهٔ مضرات متکی بودن درآمد یک کشور به صدور نفت، ارائه کنید. دانش‌آموزان ممکن است به راهکارهایی مانند تولید و صادرات کالاهای غیرنفتی، اشاره کنند. شما می‌توانید به کشورهای که با صادرات غیرنفتی به درآمد و توسعهٔ شگفت‌انگیزی دست یافته‌اند، مانند چین، تایوان، کرهٔ جنوبی، مالزی و... اشاره کنید.

به پایان ببرید

با مرور مطالب حول سه محور حقوق شهروندان، تکالیف شهروندان و وظایف دولت و مفهوم بودجه (هزینه‌ها و درآمدهای) دولت و نکات کلیدی و مهم هر یک، درس را جمع‌بندی کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۱ یا ۲ «به کار ببندیم» را که جنبهٔ خلافتی نیز دارد، انجام دهند. نامه‌های دانش‌آموزان به رئیس‌جمهور را جمع‌آوری کنید و روی تابلویی در مدرسه به نمایش بگذارید تا همه بتوانند این نامه‌ها را بخوانند.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

بیان وظایف دولت و رئیس‌جمهور، مفهوم بودجه، روابط دولت و مجلس، انجام فعالیت‌های بحث و گفت‌وگو در کلاس، تکمیل کاربرگه، نوشتن نامه به رئیس‌جمهور، نوشتن برنامهٔ بازدید از منطقه برای رئیس‌جمهور، از محورهای عمدهٔ ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه (چک‌لیست) مشاهدهٔ رفتار و بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های شفاهی و کتبی ارزیابی می‌شود.

معلمان معمولاً از ملموس کردن مباحث مربوط به قوای سه‌گانه و حکومت برای دانش‌آموزان شکایت دارند. باید توجه کرد که آموزش این مطالب جزء مهمی در آموزش‌های مدنی و شهروندی در همه کشورهای جهان است که قابل حذف نیست. با این حال، معلمان عزیز با نمایش تصاویر، فیلم و عکس، مراجعه دادن دانش‌آموزان به اخبار و روزنامه‌ها، مراجعه به پایگاه اینترنتی دولت، نوشتن نامه به رئیس‌جمهور و ... باید درس را برای دانش‌آموزان، جذاب و قابل فهم کنند و حساسیت آنها را نسبت به مسائل سیاسی، بیشتر کنند.

بدیهی است استفاده از روش سخنرانی و عدم انجام فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان را درگیر موضوع کند، نتیجه مطلوبی در این زمینه، در پی نخواهد داشت.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

www.dolat.ir

● پایگاه اینترنتی دولت

فصل سوم : نوجوانان و قانون

	مفاهیم کلیدی	حوزه‌های موضوعی
<p>قوانین حقوقی و قوانین کیفری، انواع دعاوی، مقابله با پرخاشگری و اعتیاد، قوه قضائیه</p>	<p>حقوق و قوانین مسئولیت‌ها و تکالیف نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی</p>	<p>نظام اجتماعی</p>
<p>مسئول بودن خانواده و مدرسه و قانون و نیروی انتظامی در حفاظت از نوجوانان آموزه‌های دینی درباره حقوق و مسئولیت‌های ما</p>	<p>میراث فرهنگی</p>	<p>فرهنگ و هویت</p>
<p>مسئولیت‌های ما نسبت به خود، دیگران و محیط، حساس بودن به حقوق خود و دیگران</p>	<p>حق طلبی و مسئولیت‌پذیری</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
	<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

آسیب‌های اجتماعی و پیشگیری از آنها

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- درباره ویژگی‌های دوره بلوغ و اهداف و آرمان‌های زندگی خود بحث و گفت‌وگو کنند.
  - پیامدهای عدم مهار خشم، پرخاشگری و نزاع را بیان کنند.
  - راهکارهای مقابله با خشم را بیان کنند.
  - درباره علل و عوامل گرایش به مواد مخدر، گفت‌وگو کنند.
  - پیامدهای مصرف مواد مخدر را فهرست کنند.
  - نسبت به پرهیز از رفتارهای پرخطر، حساس و راغب شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ کاربرگه شماره ۳؛ دعوت از روان‌شناس یا مشاور مددکار اجتماعی
خبیره، دعوت از فردی صاحب‌نظر از نیروی انتظامی به کلاس؛ کاربرگه‌های طراحی
شده توسط معلم

آماده کنید

• بهترین شروع برای این درس، فعالیت ۱ صفحه ۲۴ کتاب است. دانش‌آموزان قبلاً از طریق کتاب تفکر و سبک زندگی تا اندازه‌ای با مسائل و ویژگی دوره بلوغ و نوجوانی آشنا شده‌اند و پیش‌دانسته‌های مناسبی در این باره دارند. این بخش را با گفت‌وگو پیرامون پرسش‌های فعالیت ۱ شروع کنید تا دانسته‌های آنها، کامل شود. بگذارید ویژگی بلوغ را بخوانند. بعد بحث را هدایت کنید و اجازه اظهار نظر به دانش‌آموزان درباره مسائل مطرح شده، بدهید. سپس فعالیت شماره ۲ را انجام دهید. با انجام این فعالیت درمی‌یابید که چه تعداد از دانش‌آموزان، هدف‌های قابل قبول و مناسبی برای کوتاه‌مدت و دراز مدت دارند.

گفت‌وگو را به موضوع چگونگی تحقق هدف‌هایشان هدایت کنید، موانع و مشکلات احتمالی را که در راه رسیدن به هدف‌ها به وجود می‌آید و کسانی را که می‌توانند برای تحقق هدف‌ها به آنها کمک کنند، معرفی کنید.

با این بحث، ذهن آنها را هدایت کنید به این موضوع که همواره تحقق هدف‌ها به آسانی صورت نمی‌گیرد و گاه با مشکلاتی در زندگی روبه‌رو می‌شویم. در صورتی که ماجراهایی از افراد موفق می‌دانید که در زندگیشان، علی‌رغم سختی‌های زیاد، توانسته‌اند به اهدافشان برسند، در کلاس تعریف کنید. مثلاً مادری که با از دست دادن همسر، بچه‌هایش را به خوبی تربیت کرده، یا فردی که علی‌رغم نداشتن امکانات مناسب برای زندگی، دست از تلاش و کوشش برنداشته است.

آموزش دهید

• عبارت آسیب‌های اجتماعی را روی تابلو بنویسید و برای توضیح این مفهوم، مثالی درباره بدن بزنید و بگویید اگر در یک بدن، همه اعضا سالم باشند، اما یک عضو به خوبی کار خود را انجام ندهد، می‌گوییم این عضو دچار آسیب شده است و برای رفع این آسیب باید تلاش کنیم. گاهی عضو آسیب‌دیده، مانع از انجام صحیح فعالیت‌های اعضای دیگر بدن می‌شود. جامعه را نیز می‌توان به بدن یک موجود زنده، تشبیه کرد. آسیب‌هایی که در یک جامعه بروز می‌کند، مشکلات زیادی برای

آن به وجود می‌آورد. طلاق، بی‌سوادی، اعتیاد، فقر، پرخاشگری، دزدی و جنایت، گدایی و... نمونه‌هایی از این آسیب‌ها هستند. در این درس، دانش‌آموزان با دو آسیب پرخاشگری و اعتیاد آشنا می‌شوند.

• برای تدریس موضوع پرخاشگری، ابتدا ماجرای حامد را در کلاس بخوانید و فعالیت‌های ۳ و ۴ صفحه ۲۶ را در کلاس انجام دهید و با بحث و گفت‌وگو، همه دانش‌آموزان را به تفکر و اظهار نظر وادارید. در این مرحله اجازه بدهید پیامدهای ناگوار برای ماجرای حامد تصور شود و هدف آن است که دانش‌آموزان در این ماجرا ناگوارترین پیامدهای ممکن را تصور کنند؛ زیرا بخشی از بی‌محابایی در نزاع‌ها و پرخاشگری‌ها و عدم مهار آنها ناشی از عدم آگاهی افراد از عواقب و پیامدهای آن است. این افراد هرگز به پیامدها فکر نکرده‌اند و در این باره زمینه ذهنی ندارند و بعد از انجام اعمال خسونت‌آمیز و بروز دردسر دچار پشیمانی می‌شوند که معمولاً سودی هم، ندارد. لذا تأکید می‌شود همه عواقب ناگوار برای خانواده‌های حامد و بهرام را از طریق بحث و گفت‌وگو بیان کنید تا در پس‌زمینه اذهان دانش‌آموزان جای بگیرد.

سپس جدولی با دو ستون روی تابلو ترسیم کنید که یکی مربوط به راهکارهایی برای مهار خشم خود و دیگری مقابله با عصبانیت دیگران است. از طریق پرسش و پاسخ، راهکارها را روی تابلو بنویسید. توجه کنید که دانش‌آموزان باید این راهکارها را که در صفحه ۲۷ درج شده، به خاطر بسپارند.

برای تعمیق بیشتر راه‌های صحیح ابراز خشم، کاربرگ شماره ۳ را در کلاس به بحث و گفت‌وگو بگذارید. در بین راه‌های ارائه شده، شیوه‌هایی که سه قاعده (نباید به خودم صدمه بزنم؛ نباید به دیگران صدمه بزنم؛ و نباید به وسایل و اموال خود و دیگران، صدمه بزنم) در آن رعایت شده، پذیرفتنی است. برای آموزش زبان‌های مواد مخدر از دانش‌آموزان بخواهید متن داخل کادر آبی رنگ صفحه ۲۹ را بخوانند و پس از آنکه این زبان‌ها به خوبی برای آنها تشریح شد، بپرسید: به نظر شما علل گرایش افراد به مواد مخدر چیست؟

دانش‌آموزان ممکن است فریب خوردن، آشنایی و همنشینی با دوستان بد، خودنمایی، مشکلات خانوادگی، طلاق پدر و مادر، و... را مطرح کنند. شما همه مواردی را که دانش‌آموزان مطرح می‌کنند، به بحث بگذارید و اجازه بدهید خود دانش‌آموزان به این نکته برسند که پناه بردن به مواد مخدر راه حل مناسبی برای مقابله با مشکلات نیست و برای مقابله با هر مشکلی، راهکارهایی وجود

دارد؛ مثلاً کسی که می‌خواهد نشان بدهد، بزرگ شده است از چه راه مناسبی می‌تواند این کار را انجام دهد یا کسی که در معرض اصرار یا تعارف دوستان ناباب برای مصرف مواد مخدر قرار می‌گیرد، چه عکس‌العمل مناسبی باید از خود نشان دهد؟ و...

• دعوت از یک مشاور یا مددکار اجتماعی خبره و همچنین فردی صاحب‌نظر از نیروی انتظامی، بسیار سودمند خواهد بود. شما می‌توانید با هماهنگی مسئولان مدرسه، جلسه‌ای را حتی خارج از ساعات کلاس درس مطالعات اجتماعی در سالن اجتماعات مدرسه، ترتیب دهید و از افراد خبره دعوت کنید تا به سؤالات دانش‌آموزان پاسخ دهند و آنها را با ابعاد مختلف موضوع به‌ویژه رعایت نکات لازم در برخورد با حیل‌های افرادی که ممکن است نوجوانان را فریب دهند، آشنا کنند. یکی از اقداماتی که قبل از تشکیل این جلسه می‌توانید انجام دهید، گذاشتن یک جعبه سؤال در کلاس است تا دانش‌آموزان بدون نوشتن نام خود، سؤالی را که درباره موضوع مواد مخدر دارند، بنویسند و در آن جعبه بیندازند.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی مطالب درس و تأکید بر نکات کلیدی، فعالیت‌های ۱۰ و ۱۱ را در کلاس انجام دهید و به دانش‌آموزان اجازه بدهید هر چه بیشتر پیامدهای استفاده از مواد مخدر را در زندگی یک فرد یادداشت و فهرست کنند.

فعالیت شماره ۱۰ توجه به آثار مواد مخدر بر زندگی فرد و فعالیت شماره ۱۱ آثار این مواد در یک کشور است که مانع از پیشرفت و توسعه آن می‌شود و باعث از هم پاشیدن خانواده‌ها و منحرف شدن جوانان از علم‌آموزی و مهارت‌آموزی می‌شود.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۱ یا ۲ به کار ببندیم را انجام دهند. انجام این دو فعالیت به وقت بیشتری حتی چند هفته نیاز دارد. بچه‌ها ممکن است انجمن مبارزه با دخانیات تشکیل دهند و اقداماتی را فهرست کنند: تهیه یک کتابچه از زبان‌های سیگار و قلیان؛ تهیه یک اعلان مبارزه با دخانیات؛ تذکر دادن به اعضای خانواده یا فامیل (با رعایت ادب و شأن افراد) در زمینه استفاده از سیگار و قلیان و نظایر آن.

درست کردن دماسنج خشم نیز یک فعالیت بسیار مؤثر برای پرورش و تمرین خودآگاهی و وقوف

به احساسات خود است. به دانش‌آموزان بگویید داخل یک دفترچه ستون‌هایی رسم کنند و در جلوی آن دماسنج مدرّجی مانند کتاب ترسیم کنند. روزهایی را که عصبانی نشده‌اند، در ستون «°» بنویسند؛ و روزهایی را که از موضوعی خشمگین شده‌اند در ستون مربوطه با درجهٔ (زیاد، متوسط، کم و ...) یادداشت کنند. پس از گذشت یک‌ماه، بررسی کنند که چند روز اصلاً عصبانی نشده‌اند؛ در چه مواردی عصبانی شده‌اند که هم‌اکنون فکر می‌کنند آن مورد آنقدر مهم نبوده و ارزش خشمگین شدن نداشته است. کدام مورد تکراری و آزاردهنده است و اغلب اوقات آنها را عصبانی می‌کند؟ در موارد تکرارشونده باید به دنبال چاره‌جویی و حل مسئله باشند و با مشورت با افراد ذی‌صلاح مشکل را حل کنند.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

مشارکت فعالانه در بحث و گفت‌وگوی کلاسی و انجام فعالیت‌های محوّله از محورهای عمدهٔ ارزشیابی این درس است که با سیاههٔ ارزیابی (چک‌لیست) مشاهده و بررسی، قابل‌سنجش است. کار گروهی شامل تشکیل دادن انجمن، فهرست کردن، بررسی موقعیت‌های کاربرگه و پاسخگویی به آنها و بیان قواعد و نکاتی که باید برای مقابله با خشم به کار گرفت، از محورهای دیگر ارزشیابی است که از طریق آزمون‌های عملکردی، کتبی و شفاهی ارزشیابی می‌شود.

۱ این درس اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دارد، زیرا مسئله مهم و حساس رفتارهای پرخطر در آن مطرح می‌شود. دبیران عزیز باید دقت کنند که این درس در چه منطقه‌ای ارائه می‌شود. در برخی از مناطق کشور، آسیب‌های اجتماعی نظیر نزاع و اعتیاد رواج بیشتری دارد که کار و تلاش بیشتری از جانب معلم و مدرسه را طلب می‌کند. همچنین موضوع نزاع و پرخشنگری در بین پسران بیش از دختران رواج دارد. متأسفانه، همواره در اخبار حوادث، به جریانات نزاع و استفاده از سلاح‌هایی نظیر چاقو در بین جوانان و نوجوانان برمی‌خوریم که برخی از آنها پیامدهای ناگواری چون مجازات قصاص و آسیب‌های تأسّف‌بار برای خانواده قاتل و مقتول را به دنبال دارد. بنابراین، دبیران مدارس پسرانه به‌ویژه باید برای اصلاح رفتارهای خشونت‌آمیز، بیشتر تلاش کنند.

۲ قبل از آموزش این درس، جلسه‌ای با خانواده‌ها ترتیب دهید و آنها را از موضوع درس مطلع کنید. بهتر است در این جلسه مشاور و مددکار اجتماعی یا افراد ذی‌صلاح دیگر شرکت و خانواده‌ها را به خوبی توجیه کنند.

۳ برای آموزش این درس، به‌ویژه برای دعوت از صاحب‌نظران، با مسئولان مدرسه، مشاور، امور تربیتی و دیگر دست‌اندرکاران مربوط به پرورش اخلاقی دانش‌آموزان، مشورت کنید و از آنها، کمک بگیرید.

۴ ممکن است معلمان در برخی مناطق آسیب‌پذیر در حین تدریس با دانش‌آموزانی روبه‌رو شوند که خود یا خانواده‌شان به مواد مخدر معتادند. معلم مطالعات اجتماعی در این موارد وظیفه سنگینی بر دوش دارد و از آنجا که هدف اصلی این درس، تربیت اجتماعی و پرورش افرادی شایسته برای زندگی در اجتماع است، باید با پیگیری منظم و جلب همکاری مسئولان دیگر مدرسه، به حل مشکلات دانش‌آموزان در این موارد اهتمام بورزد و دانش‌آموزانی را که در این زمینه دچار آسیب شده‌اند، به حال خود رها نکند.

قوة قضائيه

انتظارات يادگيري

- انتظار مي‌رود دانش‌آموزان با فراگيري اين درس و انجام فعاليت‌هاي آن بتوانند :
- نقش و کار قوة قضائيه را بيان کنند.
- دَعَاوی کيفري و حقوقي را از يکديگر تشخيص دهند.
- مراحل چگونگي مراجعه به نهادهاي حل اختلاف را بيان کنند.
- درباره کار يک وکيل پرس و جو و نتيجه را در کلاس ارائه کنند.
- نقش عوامل مختلف (فرد، خانواده، مدرسه و قانون) را در حفاظت افراد در مقابل آسيب‌هاي اجتماعي بيان کنند.

مواد و وسايل مورد نياز

کتاب درسي، دعوت از يک وکيل به کلاس، در صورت امکان چند برگه دادخواست (طرح شکايات حقوقي)، قانون اساسي، مجموعه قوانين حقوقي و جزايي

آماده کنید

چهار واژه «خود، خانواده، مدرسه و قانون» را روی تابلوی کلاس بنویسید. ضمن مرور و جمع‌بندی درس قبل درباره آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان را تهدید می‌کند، ابتدا بخواهید دانش‌آموزان نقش هر فرد را در محافظت و مراقبت از خودش در برابر آسیب‌ها بیان کنند. از آنها بپرسید آیا فقط به دلیل ترس از خانواده، مدرسه یا پلیس باید از رفتارهای پرخطر پرهیز کنیم؟ آیا در صورتی که این عوامل (خانواده، مدرسه و قانون) اشراف و آگاهی از اعمال ما نداشته باشند، مجاز هستیم دست به رفتارهای پرخطر بزنیم؟ چرا؟

سپس فضای بحث و گفت‌وگو را با طرح ۳ سؤال ۲ و ۳ درباره خود و سؤال (۱) درباره خانواده از فعالیت صفحه ۳۰ کتاب، به وجود بیاورید. می‌توانید از گروه‌ها بخواهید درباره هر سؤال فکر کنند و نتیجه را در کلاس بیان کنند.

یکی از نکات مهمی که در این بخش باید به آن تأکید کرد، نقش خیرخواهانه خانواده و مدرسه در کنترل رفت‌وآمدها و معاشرت‌های نوجوانان است. معمولاً نوجوانان احساس ناخوشایندی نسبت به مراقبت‌های والدین یا مدرسه دارند که در این زمینه باید نقش دلسوزانه آنها در حفاظت از نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی به خوبی تبیین شود. درباره سؤال ۳ به نقش برخی عبادات مانند روزه تأکید کنید و از دانش‌آموزان بخواهید تمریناتی برای تقویت اراده پیشنهاد و آنها را اجرا کنند.

آموزش دهید

در ادامه بحث به موضوع قانون و نهادهای قانونی و نقشی که در پاسداری از امنیت اجتماعی و حقوق افراد دارند، اشاره کنید.

• نمودار قوای سه‌گانه را که در درس قبل به کار برده‌اید، دوباره نمایش دهید و تأکید کنید یکی از این قوای سه‌گانه، قوه قضائیه است.

• تعدادی از کتاب قانون اساسی را بین گروه‌ها توزیع کنید و از دانش‌آموزان بخواهید وظایف قوه قضائیه را مطالعه کنند و آنچه را درک می‌کنند، بیان کنند.

- از اختلافاتی که بین افراد یک جامعه بروز می‌کند، مثال‌هایی بزنید و سپس به مهم‌ترین وظیفه قوه قضائیه یعنی رسیدگی به شکایات و اختلاف‌ها اشاره کنید.
- مراجعه به شورای حل اختلاف محله و دادگاه را توضیح دهید.
- تعدادی از فرم‌های طرح دعاوی و نوشتن شکایت را به کلاس ببرید و در بین دانش‌آموزان توزیع کنید تا با نمونه‌ها آشنا شوند.
- به منظور آموزش انواع عمده دعاوی (دعاوی حقوقی و دعاوی کیفری) تفاوت‌های عمده این دو را بنویسید؛ سپس برای هر یک، مثال‌های ۱ تا ۴ کتاب یا موقعیت‌های مشابه را بیان کنید. دقت کنید که دعاوی حقوقی در صورتی که افراد به تعهداتی که رأی دادگاه تعیین کرده، عمل نکنند، به دعاوی کیفری تبدیل می‌شود.
- بهتر است از یک وکیل یا کارمند خبره دادگستری دعوت کنید تا در کلاس حضور یابد و دانش‌آموزان سؤالات خود را با همفکری یکدیگر و دسته‌بندی انتخاب و مطرح کنند. ممکن است از والدین و آشنایان دانش‌آموزان که شغل‌شان وکالت است، کمک بگیرید. آموزش مراجعه به وکیل و استفاده از مشاوره حقوقی از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا متأسفانه امروزه بسیاری از افراد بزرگسال نیز با این موضوع آشنایی ندارند.
- ملاحظات و دانستنی‌های معلم را به دقت بخوانید.

پاسخ فعالیت‌های صفحه ۳۳

- ۴ باید از مشاوره حقوقی استفاده کند. امروزه در مجتمع‌های قضایی، مشاوره حقوقی رایگان نیز وجود دارد (مشاوره حقوقی، مراجعه به وکیل).
- ۵ موقعیت‌های ۱ و ۲ جرم است. موقعیت (۱) فحاشی و افترا به موجب قانون، جرم تلقی می‌شود. موقعیت (۲) جعل عنوان است که آن هم در قانون جرم محسوب می‌شود، یعنی فردی بدون داشتن مدرک یا گرفتن گواهی کسب، عنوانی را برای خود اختیار کند و از این راه درآمد کسب کند.
- ۶ زیرا زдохورد و نزاع نه تنها موجب حل اختلاف نمی‌شود؛ بلکه مشکلات و آسیب‌هایی را برای دو طرف دعوا در پی دارد. برای مثال پولی به دیگری قرض داده شده و طرف قرض‌گیرنده،

قرض خود را ادا نمی‌کند. حال اگر وام‌دهنده با وام‌گیرنده زدوخورد کند و به طرف مقابل آسیب وارد کند؛ این کار خود جرم است و مجازات در پی دارد. بنابراین از این راه نه تنها به حق خود نمی‌رسد، بلکه مشکلی هم بر مشکلات وی افزوده می‌شود.

به پایان ببرید

با جمع‌بندی درس وظایف قوه قضائیه، انواع دادگاه‌ها و دعاوی و چگونگی کمک گرفتن از وکیل درس را مرور کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۳ و ۴ «به کار ببندیم» را با پرس‌وجو و تحقیق انجام دهند و در جلسه بعد نتیجه را به کلاس ارائه کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

شرکت در بحث و گفت‌وگوی کلاسی، طرح سؤالات مناسب و (در صورت دعوت از صاحب‌نظران به کلاس) پرس‌وجو و تحقیق درباره کار وکیل، بیان تفاوت‌های انواع دعاوی و کار و نقش قوه قضائیه از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه ارزیابی مشاهده و بررسی عملکردها و فعالیت‌ها و آزمون‌های شفاهی و کتبی قابل ارزیابی است.

• در زمینه آموزش مراجعه به دادگاه، طرح دعوی و نظایر آن، هرچند دانش‌آموزان در سن قانونی نیستند؛ اما در آینده به سن قانونی خواهند رسید و باید به تدریج با نهادهای حقوقی قانونی آشنا شوند و نگرش مراجعه به قانون به جای برخوردهای فردی و خودسرانه و نزاع در آنها تقویت شود. از سوی دیگر این آموزش‌ها از طریق دانش‌آموز به خانواده‌ها نیز منتقل می‌شود و موجب آگاهی خانواده‌ها در برخورد اصولی و صحیح در اختلافات خواهد شد. در پاره‌ای از موارد، افراد نمی‌توانند مشکلات را از راه‌های قانونی پیگیری کنند و همین امر عواقب نامطلوبی به بار می‌آورد.

• برگه دادخواست شکایت و طرح دعوی را در اینترنت جست‌وجو و دانلود کنید و به کلاس ببرید. آشنایی کلی و بصری دانش‌آموزان با این برگه‌ها کافی است.

• تفاوت دعوی حقوقی و کیفری: در دعوی حقوقی یا مدنی، سخن از تحقق و وقوع جرم نیست؛ بلکه مشکلی در روابط اقتصادی یا اجتماعی اشخاص به وجود آمده و در واقع شخصی که خود را محق می‌داند با مراجعه به دادگاه، حقی را که تضییع شده مطالبه می‌کند.

اما دعوی کیفری زمانی مطرح می‌شود که به موجب قانون، جرمی واقع شده باشد و شخصی که به مرجع قضایی مراجعه می‌کند مدعی آن است که از وقوع جرمی متضرر گردیده و خواستار انجام آن مجازات تعیین شده است. طرح شکایت کیفری را می‌توان در کاغذ معمولی نوشت؛ ولی طرح دعوی حقوقی و ادعا و شرح آن حتماً باید در ورقه مخصوصی به نام «دادخواست» نوشته شود. در شکایت کیفری رسیدگی بدو در مرجعی به نام دادرسی بعد از انجام تحقیقات در کلانتری و دادرسی، در دادگاه عمومی صورت می‌پذیرد؛ ولی دادخواست حقوقی باید حسب مورد در دادگاه حقوقی یا شورای حل اختلاف طرح شود.

در شکایت کیفری به شکایت‌کننده، شاکی گفته می‌شود. به طرف او مشتکی‌عنه و یا متهم و موضوع پرونده را هم اتهام می‌گویند. در دعوی حقوقی به مدعی خواهان می‌گویند و به طرف او مدعی‌علیه و به موضوع پرونده هم خواسته می‌گویند.

تصویر چند فرم شکایت (دادخواست) حقوقی

به شعبه ارجاع می شود. امضا رئیس / معاون دیوان عدالت اداری	به شعبه تاریخ تقدیم دادخواست: تاریخ ثبت: شماره ثبت:
۱۳ / / / ۰۹۹۸۰	

توقن
دیوان عدالت اداری
فرم دادخواست بدوی

شکای محترم! آیا تا به حال در دیوان عدالت اداری طرح شکایت نموده اید؟						
شکل	تابعیت	تاریخ تولد	شماره ملی	نام پدر	نام خانوادگی	نام
مشخصات شکای حقوقی						
نام و نام خانوادگی دارندگان حق امضا			شماره ثبت شرکت		نام شرکت / موسسه / سازمان	
مشخصات شکای حقوقی						
آدرس پستی:						
شماره تلفن همراه			آدرس الکترونیکی			
Email						
شماره پروانه وکالت		تاریخ اعتبار پروانه وکالت		شماره پروانه وکالت		وکیل یا نماینده قانونی
آدرس پستی / الکترونیکی / شماره تلفن همراه (وکیل)						
طرف شکایت:						
موضوع شکایت و خواسته:						
شماره و تاریخ تصمیم / رأی مورد اعتراض:						
ضمائم و مستندات:						
شرح شکایت:						

فر صورت لزوم از ثبت شعبه استفاده شود.

امضا / اثر انگشت
 شکای / وکیل / نماینده قانونی

تاریخ ثبت
 _____

دادخواست الزام به تنظیم سند رسمی انتقال پلاک ثبتی (ملک)

بیتصل

تاریخ: _____ ۱۳۴

شماره: _____

پوسته: _____

برگذاشته خواسته دادگاه عمومی

شماره پرونده: _____

شماره پرونده	نام	دولت‌داری	تاریخ	شکل	خواسته
					مشخصات خوا بردار (استفوی)
					مشخصات فروشنده (ایاج)
					مشخصات وکیل (دادگستری) یا نماینده قانونی (ولی فقیهی یا قیم)
					عناصن الزام خوانده به حضور در دفترخانه و تنظیم سند رسمی انتقال پلاک ثبتی - شرح من تقوی و منطق - ریال به تصام خسارت قانونی و غیره
					۱- درخواست صدور حکم مبنای بر الزام خوانده به حضور در دفترخانه و تنظیم سند رسمی انتقال پلاک ثبتی ۲- پرداخت خسارت قانونی و غیره ۳- مستنداتی ایا فروعی دامن نقل یا غیره در مقام
<p>زیاست محترم دادگاه عمومی...</p> <p>سلام علیکم.</p> <p>احتراماً به استحضار عالی می‌رساند:</p> <p>۱- خواننده محترم مالک شش دانگ یک باب خانه / دکان (یک دستگاه آپارتمان / ساختمان) موضوع پلاک فرعی... از اصلی... بخش... شهرستان... واقع در... است که دارای (آب - برق - تلفن - گاز) می‌باشد.</p> <p>۲- این ملک به موجب میابیه نامه عادی مورخ... که فتوکپی مصدق آن ضمیمه است به اینجانب فروخته شده است. و در تصرف اینجانب می‌باشد.</p> <p>۳- خواننده محترم در تاریخی که در میابیه نامه برای حضور در دفترخانه و تنظیم سند رسمی انتقال تعیین شده بود، در دفترخانه حاضر نشد. و عدم حضور نامبرده از طریق (تأمین دلیل - با اعلام مراتب به دفترخانه - یا تنظیم استشهادیه) احراز شده است.</p>					
شماره و تاریخ ثبت دادخواست		تذکره دادگاه عمومی رسیدگی فرماید			
شماره		نام و نام خانوادگی مقامات مراجع کننده			
تاریخ		تاریخ			

دفتر ثبت اسناد و املاک - تهران - پلاک ۳۳۳ - خیابان ولیعصر - تهران

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- سند جامع پیشگیری از اعتیاد، ریاست جمهوری، ستاد مبارزه با مواد مخدر، اداره کل فرهنگی و پیشگیری، ۱۳۹۰، نشر طراحان ایماژ.
(برای دریافت این سند می‌توانید به پایگاه اینترنتی گروه مطالعات اجتماعی بخش دانستنی معلم مراجعه کنید.)
- رفتارهای پرخطر در نوجوانان، صادق کوهستانی، عبدالله، ۱۳۹۳، انتشارات الماس البرز.
- رفتارهای پرخطر در نوجوانان، وحید برنجی جلالی، ۱۳۹۱، انتشارات محقق اردبیلی.
- پیشگیری از اعتیاد و آسیب‌های اجتماعی در مدارس، آشنایی با اهداف، مأموریت‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و عملکردها، معاونت تربیت بدنی و سلامت وزارت آموزش و پرورش، به کوشش: منصور کیایی نادر، ۱۳۹۴، مؤسسه فرهنگی برهان (انتشارات مدرسه) (دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی وزارت آموزش و پرورش).

فصل چهارم : عصر ارتباطات

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>نقش ارتباطات در کوتاه شدن فواصل مکانی و مسافت‌ها</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>مسئولیت‌ها و تکالیف ما در استفاده از انواع رسانه‌ها</p>	<p>نظام اجتماعی</p>
<p>وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سازمان‌های تابعه مثل پست و مخابرات</p>	
<p>نقش و تأثیر رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر فرهنگ عمومی</p>	<p>هویت</p>
<p>سیر تاریخی وسایل ارتباطی و تحولات مهم منجر به انقلاب در فناوری ارتباطات و اطلاعات</p>	<p>تغییر، تحول و پیشرفت</p>
<p>مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی حساس و دقیق بودن نسبت به تبلیغات و فیلم‌ها و تأثیرگذاری رسانه‌ها</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
<p>رعایت اخلاق در فضای مجازی</p>	
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

ارتباط و رسانه

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - عناصر ارتباط را نام ببرند؛ رسانه را تعریف کنند و انواع رسانه‌های مورد استفاده را نام ببرند.
  - دربارهٔ ضرورت‌ها و اهمیت استفاده از انواع رسانه‌ها در زندگی امروز گفت‌وگو کنند.
  - با مطالعهٔ متون و منابع، سیر تحول رسانه‌ها را به اختصار بیان کنند و چهار تحول مهم در عرصهٔ ارتباطات در طی زمان را توضیح دهند.
  - پست الکترونیک را با پست معمولی مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

- تصاویری از رسانه‌ها، پاورپوینتی که تصویرهای آن سیر تحول رسانه‌ها و وسایل ارتباطی را نشان بدهد، کتاب درسی، اعلانی که روی آن عناصر ارتباط مشخص شده است، طراحی یک بازدید علمی از شرکت پست یا مخابرات محل زندگی دانش‌آموز

آماده کنید

هرچند دانش‌آموزان در سال ششم از طریق درس کاروفناوری با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی آشنا شده‌اند؛ اما باز شروع درس با توجه به منطقه‌ای که در آن تدریس می‌کنید، متفاوت خواهد بود. در برخی مناطق دانش‌آموزان به دلیل دسترسی به انواع رسانه‌ها و داشتن گوشی همراه و استفاده از اینترنت، آگاهی و اشراف زیادی بر موضوع دارند. در برخی مناطق دورافتاده یا روستایی، دانش‌آموزان هنوز تجربه‌چندانی از به کارگیری رسانه‌های متنوع و فضای مجازی ندارند؛ بنابراین برای شروع درس با توجه به شرایط منطقه و تجارب و پیش‌دانسته‌های دانش‌آموزان، طرحی مناسب بریزید.

- می‌توانید استفاده از چند رسانه را به نمایش بگذارید، مثلاً تلفن همراه، رادیو، اینترنت و ...
- ممکن است تصاویری از انواع رسانه‌ها را به نمایش بگذارید. تجربه استفاده از هر یک را از دانش‌آموزان سؤال کنید. بعد مواردی را از زندگی روزمره حذف کنید و بررسی در صورت نبودن این رسانه‌ها چه مشکلات یا کمبودهایی ممکن است بروز کند؟ (فعالیت ۳، صفحه ۳۹)
- در ادامه بررسی کنید آیا در گذشته با فقدان این رسانه‌ها، باز هم ارتباط هر فرد با دیگر افراد یا دیگر جوامع به خوبی برقرار می‌شده است؟ چگونه؟ این ارتباطات چه فرقی با ارتباطات امروز داشته است؟ در پایان، دانش‌آموزان را متوجه مفهوم «ارتباط» و نیاز انسان‌ها به ارتباط کنید و از آنها بخواهید درباره این مفهوم چنانکه در مقدمه درس آمده، تأمل کنند.

آموزش دهید

- از دو دانش‌آموز دعوت کنید جلوی کلاس بایستند. یکی از دیگری سؤال کند یا مطلبی را به او بگوید.
- از دانش‌آموزان بخواهید فرستنده و گیرنده را نام ببرند و پیام را بازگو کنند. از دو دانش‌آموز بخواهید با پیامی متفاوت این عمل را تکرار کنند و دوباره درباره پیام از دانش‌آموزان سؤال کنید. این بار از گیرنده بخواهید که به فرستنده پاسخ دهد و در اینجا مفهوم بازخورد را توضیح دهید. در

پایان از دو دانش‌آموز بخواهید یکی بدون کلام و از طریق رفتار و حرکات به دیگری پیامی بدهد و دیگری نیز از طریق رفتار غیرکلامی به او بازخورد دهد.

در هر صورت آموزش عناصر ارتباط (فرستنده، گیرنده، پیام و بازخورد) از این طریق فضای شادتر و جذاب‌تری در کلاس ایجاد می‌کند.

• سپس اعلان یا تصویر صفحه ۳۶ کتاب را نمایش دهید یا روی تابلوی کلاس این شکل را بکشید و مجدداً عناصر ارتباط و ارتباط کلامی و غیرکلامی را مرور کنید.

• از دانش‌آموزان بخواهید فکر کنند و روی یک کاغذ چند پیام را که دریافت کرده‌اند با ذکر رسانه‌های متنوعی که در انتقال پیام‌ها از آنها استفاده شده بود، روی کاغذ بنویسند و در کلاس بخوانند. (فعالیت شماره ۱، صفحه ۳۷)

برای مثال دانش‌آموز ممکن است بنویسد:

• گفت‌وگو با پدر و مادر: قبل از رفتن به مدرسه (زبان)، شنیدن تبلیغ بازرگانی (رادیوی سرویس مدرسه)، پیام: مربوط به رفتن به نمازخانه (بلندگوی مدرسه)، خواندن مطلبی درباره غذاهای مفید (مجله در کتابخانه مدرسه)، تماشای کارتون... (تلویزیون) و... .

• در بخش بعدی در صورتی که بتوانید مطالب صفحه‌های ۳۷، ۳۸ و ۳۹ کتاب را به صورت پاورپوینت نمایش دهید یا خودتان با ابتکار و خلاقیت تصویرهایی درباره سیر تحول رسانه‌ها و وسایل ارتباطی تهیه کنید، مطالب به شیوه جذاب‌تری به دانش‌آموزان منتقل می‌شود.

• از دانش‌آموزان بخواهید متن این سه صفحه را بخوانند و فعالیت ۲- الف و ب را انجام دهند. دقت کنید از این متون در آزمون‌های کتبی پرسشی طرح نمی‌شود؛ اما در ارزشیابی مستمر لحاظ می‌شوند. هدف این است که دانش‌آموزان به شیوه مشارکتی، متنی را بخوانند و بتوانند پیام‌های اصلی متن را استنباط کنند و علاوه بر آن از سیر تحول رسانه‌ها و ارتباطات نیز چشم‌اندازی به دست بیاورند.

الف) چهار تحول مهم ارتباطات به ترتیب عبارت‌اند از:

۱) اختراع ماشین چاپ توسط گوتنبرگ که موجب شد مطالب با سرعت و دقت بیشتری به چاپ برسد و علوم و فنون منتشر شود.

۲) استفاده از الکتریسیته؛ همچنین اختراع تلگراف به وسیله مورس و اختراع تلفن توسط

گراهام بل (با سیم).

۳ به وجود آمدن ارتباطات بی سیم و اختراع رادیو توسط مارکنی و سپس راه اندازی ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی؛ همچنین پرتاب قمرهای مصنوعی به فضا.

۴ ورود رایانه به زندگی بشر و فناوری اطلاعات و ارتباطات (رایانه و اینترنت).

ب) رایانه‌ها و ماهواره‌ها :

• در مرحله بعد، توجه دانش‌آموزان را به جدول وزارتخانه‌ها در صفحه ۱۶ کتاب جلب کنید و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات را به آنها روی جدول نشان دهید. سپس توضیح دهید که این وزارتخانه مسئولیت توسعه وسایل ارتباطی کشور را به عهده دارد و برخی از شرکت‌ها و سازمان‌های تابعه آن را به دانش‌آموز معرفی کنید.

به پایان ببرید

• با مرور و جمع‌بندی مطالب درسی به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۴ صفحه ۳۹ را حتی فراتر از درخواست فعالیت انجام دهند. (متناسب با فعالیت‌های درس کار و فناوری)

• از یک مرکز پست یا مخابرات بازدید کنید و از دانش‌آموزان بخواهید قبل از بازدید، پرسش‌های خود را آماده کنند و پس از بازدید نیز به طور گروهی گزارشی تهیه و در کلاس ارائه نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

شرکت در بحث و گفت‌وگوی کلاسی، انجام فعالیت‌های صفحه‌های ۳۷ و ۳۹ کتاب؛ فهم و بیان عناصر ارتباط، نیاز به انواع رسانه‌ها و سیر تحول رسانه‌ها و ارتباطات، از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی عملکرد و رفتار و بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های عملکردی و کتبی قابل ارزیابی است.

- توصیه می‌شود بازدید علمی از مراکز مخابراتی و پست را حتماً در برنامه آموزش بگنجانید (فعالیت ۳ به کار بیندیم). دانش‌آموزان ساکن استان تهران، اقبال بیشتری برای بازدید از موزه ارتباطات در خیابان امام خمینی دارند. بهتر است دبیران استان تهران این فرصت را مغتنم بشمارند و دانش‌آموزان را به بازدید از این موزه ببرند. به‌ویژه آنکه در همجواری این موزه، آثار و ابنیه تاریخی دیگر را در این بخش از بافت تاریخی تهران می‌توانند مشاهده کنند.

رسانه‌ها در زندگی ما

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - با کاربردهای مختلف فناوری اطلاعات و ارتباط در زندگی روزمره آشنا شوند و آن را توضیح دهند.
  - آثار و جنبه‌های مفید و مثبت فناوری‌های نوین ارتباطی را در جامعه امروز بیان کنند.
  - درباره تأثیر رسانه‌های جمعی بر افکار و رفتار و سبک زندگی، تحقیق کنند و نتیجه را به کلاس گزارش دهند.
  - آثار منفی تأثیر وسایل ارتباطی و رسانه‌های جمعی را توضیح دهند.
  - یک برنامه تلویزیونی، فیلم یا چند پیام بازرگانی را نقد و درباره آن اظهار نظر کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

قطعاتی از یک فیلم سینمایی یا یک مجموعه تلویزیونی یا چند پیام بازرگانی برای نقد و بررسی، کتاب درسی، چند لوح فشرده بازی‌های رایانه‌ای مناسب و نامناسب

آماده کنید

دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید (پیش از آنکه کتاب را باز کنند و درس ۸ را ببینند). از هر گروه بخواهید با یکدیگر گفت‌وگو کنند و فواید و کاربردهای فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی (تلفن همراه، اینترنت و رایانه) را فهرست کنند و بگویند این فناوری‌ها موجب آسان شدن چه اموری در زندگی اجتماعی و اقتصادی امروز شده‌اند.

آموزش دهید

پس از شنیدن توضیحات گروه‌ها، مطالب را با توجه به تصاویر صفحه‌های ۴۱، ۴۲ و ۴۳ کتاب کامل کنید. از آنها بخواهید اگر خود یا خانواده با هریک از موارد مطرح‌شده سروکار داشته‌اند، بیان کنند. برای مثال استفاده از عابربانک، نصب دوربین ایمنی در ساختمان و ... .
بپرسید به نظر آنها در آینده چه پیشرفت‌ها و ابداعات دیگری ممکن است در این حوزه صورت بگیرد؟ این موضوع چه تغییراتی در زندگی اجتماعی، اقتصادی و ارتباطات آینده پدید می‌آورد؟ ...
اجازه فکر کردن به دانش‌آموزان بدهید؛ اما از آنجا که این فعالیت به تأمل و تفکر نیاز بیشتر دارد، از آنها بخواهید فعالیت ۲ یعنی کاربرگه شماره ۴ را در منزل تکمیل کنند و برای جلسه آینده به همراه بیاورند.

• تکمیل کاربرگه ۴ یک فعالیت خلاقیتی است و تصورات دانش‌آموزان را از آینده نشان می‌دهد. نوشته‌ها و نقاشی‌های دانش‌آموزان را درباره پیش‌بینی آینده فناوری‌های ارتباطی، در کلاس یا راهروی مدرسه نصب کنید و برای بروز خلاقیت‌ها امتیاز در نظر بگیرید.

• بخش بعدی این درس تأثیر وسایل ارتباط جمعی بر فرهنگ عمومی است.
در این بخش شما می‌توانید ابتدا با پخش چند پیام بازرگانی یا پخش یک فیلم که دانش‌آموزان درباره آن اطلاعاتی دارند (برای مثال یک مجموعه تلویزیونی)، نشان دادن چند لوح فشرده بازی‌های رایانه‌ای آنها را به نقد و بررسی وادارید.

می‌توان فعالیت ۱ و ۲ به کار بندیم را در کلاس انجام داد.

برای اینکه نقد این موارد را آموزش دهید، از دانش‌آموزان بخواهید به این پرسش‌ها توجه کنند و پاسخ دهند.

- این فیلم یا پیام بازرگانی چه پیام آشکاری (مستقیم و اصلی) دارد؟
- این فیلم چه پیام‌های پنهانی و غیرآشکاری دارد؟ (برای مثال نوع خاصی از پوشش و لباس را تبلیغ می‌کند؛ تعداد اعضای خانواده؛ چیدمان داخلی خانه).
- آیا سبک زندگی تبلیغ شده با سبک زندگی ما همخوانی دارد؟
- این فیلم یا پیام بازرگانی کدام ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی را ترویج و تأیید می‌کند؟
- این فیلم یا پیام بازرگانی از کدام ارزش‌ها غفلت ورزیده است؟
- چه کسانی و با چه هدفی این فیلم را ساخته‌اند؟ چه سازمان‌ها یا نهادهایی از ساختن آن حمایت کرده‌اند؟

• همین نقد و بررسی را درباره یکی دو نمونه از بازی‌های رایانه‌ای ادامه دهید. بازی‌هایی که در آن خشونت‌گرایی، کشتن شخصیت‌ها و از بین بردن ارزش‌ها یا مقاصد پنهان سیاسی تولیدکنندگان خارجی در آنها ترویج می‌شود.

• در بخش بعدی، دانش‌آموزان را با آثار منفی دیگر وسایل ارتباط جمعی در دنیای امروز آشنا کنید. تصاویر (۱) و (۲) صفحه ۴۵ کتاب را به آنها نشان دهید و بپرسید از هر یک چه می‌فهمند؟ از آنها سؤال کنید آیا در زندگی روزمره و خانواده، چنین صحنه‌هایی را مشاهده کرده‌اند؟ در هر یک از صحنه‌های تصویرهای (۱) و (۲) چه آسیب‌هایی خانواده و افراد را تهدید می‌کند؟ (آسیب‌های جسمانی، روانی، روابط خانوادگی، بازماندن از فعالیت‌های اصلی و اساسی و ...).

اجازه بدهید دانش‌آموزان فکر کنند و به گفت‌وگو درباره این موارد بپردازند.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی همه مطالبی که ارائه کرده‌اید، نکات مربوط به کادر صفحه ۴۵ خطاب به دانش‌آموزان درباره فضای مجازی را بخوانید و بر آنها تأکید کنید.

به عنوان فعالیت پایانی از دانش‌آموزان بخواهید:

الف) فعالیت شماره ۴ را انجام دهند. به آنها کمک کنید پرسش‌نامه‌ای طراحی کنند و پس از اجرا

و تکمیل پرسش‌نامه‌ها در خانواده و آشنایان و دوستان و ... نتایج را جمع‌بندی کنند. به آنها آموزش دهید. در جمع‌بندی پاسخ‌ها از فراوانی (تعداد یا درصد) استفاده کنند. فرصتی را به ارائه نتایج تحقیق دانش‌آموزان اختصاص دهید.

ب) از گروه‌های داوطلب بخواهید فعالیت شماره ۴ به کار ببندیم را انجام دهند و دستورالعمل حفاظت از کودکان و نوجوانان را از پایگاه اینترنتی معرفی شده در کتاب دانلود کنند و به روش مناسب بازنویسی و در کلاس نصب کنند و در معرض دید دانش‌آموزان بگذارند.

پرسش‌نامه

سن : میزان تحصیلات :

جنس : شغل :

۱) در شبانه روز از کدام رسانه‌ها بیشتر استفاده می‌کنید؟

۲) به نظر شما کدام یک از رسانه‌ها تأثیر بیشتری بر افکار و رفتار شما دارند؟ به ترتیب اولویت بیان کنید.

۳) .....

محورهای عمده ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری، بیان کاربردهای مختلف فناوری اطلاعات در زندگی روزمره و آثار و جنبه‌های مثبت آنها با ذکر نمونه، نقد و بررسی بازی‌های رایانه‌ای فیلم یا مجموعه تلویزیونی، پیام بازرگانی و مانند آن و اظهار نظر درباره آنها، توضیح درباره آثار منفی رسانه‌های جمعی بر رفتارها و سبک زندگی و انجام تحقیق در این زمینه (طراحی پرسش‌نامه، اجرا، جمع‌بندی نتایج) از مهم‌ترین محورهای ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی فعالیت‌های بحث و اظهار نظر و تحقیق و همچنین آزمون‌های شفاهی و عملکردی قابل ارزیابی است.

● بازی‌های رایانه‌ای امروز به یک صنعت سودآور تبدیل شده‌اند که وقت، انرژی، ذهن و روح دانش‌آموزان را در معرض آسیب قرار داده‌اند تا جایی که حتی نظام رده‌بندی و فیلترینگ این بازی‌ها در کشورهای اروپا، ژاپن و کانادا براساس هنجارها و ارزش‌های جامعه شکل گرفته است؛ اما متأسفانه در کشور ما فرهنگ استفاده از این بازی‌ها درست نیست و مشکلات عدیده‌ای را به وجود آورده است.

خشونت و ترس، زیرپا گذاشتن ارزش‌ها، مسائل جنسی، قمار و شرط‌بندی، مسلمان‌کشی، شیطان‌پرستی و تبعیض در این بازی‌ها تبلیغ می‌شود.

در گروه بازی‌های «استراتژیک» رویدادهای تاریخی مانند حملات اسکندر، جنگ‌های صلیبی، روبه‌رو شدن مهاجران با سرخ‌پوستان آمریکا، جنگ کره، نبرد متفقین و متحدین با روایت‌های خاص تولیدکنندگان کشورهای سلطه‌گر به مخاطب ارائه می‌شود و تصورات نادرست را به آنها القا می‌کند. این بازی‌ها عمدتاً با عنوان‌های هیجان‌برانگیز «فرمان بده و فتح کن»، روحیهٔ خشونت‌گرایی و نقض ارزش‌های اخلاقی را نشانه می‌گیرند و کمترین تأثیر آنها ترویج پرخاشگری و تمایل به زورگویی در محیط خانه و مدرسه است.

بنابراین از معلمان عزیز درخواست می‌شود تا آنجا که ممکن است این بازی‌ها را نقد کنند و دربارهٔ اهداف تولیدکنندگان آنها در کلاس با دانش‌آموزان گفت و گو کنند و به طور جدی به بالابردن آگاهی دانش‌آموزان در این زمینه همت گمارند.

● پیشنهاد می‌شود در زمینهٔ استفادهٔ صحیح از رسانه‌ها و سواد رسانه‌ای در محیط خانواده، جلسه‌ای با حضور یک کارشناس رسانه برای خانواده‌ها برگزار شود. برای برگزاری این جلسه از مسئولان مدرسه و امور تربیتی و پرورشی کمک بگیرید.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ارتباط‌شناسی، محسنیان‌راد، مهدی، چاپ چهاردهم، انتشارات سروش، ۱۳۹۳.
- ایران در چهار کهکشان ارتباطی، سیر تحول تاریخ ارتباطات از آغاز تا امروز، محسنیان‌راد، مهدی، سه جلد، انتشارات سروش، ۱۳۸۴.
- تکنولوژی‌های جدید ارتباطی در کشورهای در حال توسعه، جریش هنسون، اومانا رولا، ترجمه داوود حیدری، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۸.
- تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، معتمدنژاد، کاظم، مرکز پژوهش‌های ارتباط و وابسته به دانشگاه علامه طباطبایی و وزارت ارتباطات، ۱۳۸۷.
- وسایل ارتباطی جمعی، معتمدنژاد کاظم، سازمان انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی و دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
- فرایندها و تأثیرات رسانه‌ها، رایین. ال. نابی بث اولیور، ترجمه سیدمحمد مهدی‌زاده، انتشارات سروش، ۱۳۹۳.
- ریشه‌های فرهنگی ارتباط در ایران، محسنیان‌راد، مهدی، نشر چاپار، ۱۳۸۷.
- ارتباط انسانی، محسنیان‌راد مهدی، انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
- کودکان، رسانه‌ها و فرهنگ، مایر منجر دیویس، ترجمه ناصر اسدی، مرکز پژوهش و سنجش افکار صدا و سیما، ۱۳۹۴.
- کودکان و رسانه‌ها، دیدگاه‌ها و چشم‌اندازها، ترجمه معصومه عصام، انتشارات سروش، ۱۳۸۴.
- جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی، ژان کارنرو، ترجمه باقر ساروخانی، نشر اطلاعات، ۱۳۸۷.
- رفتار غیر کلامی در روابط میان فردی، ریچموند ویرجینیا، ترجمه فاطمه‌سادات موسوی و ژبلا عبدالله‌پور، انتشارات سروش، ۱۳۸۸.

فصل پنجم : از حرا تا نینوا

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>موقعیت مکانی شبه جزیره عربستان و ظهور اسلام و مسیرهای هجرت پیامبر (ص) مکان غزوات و عاشورا</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>شواهد و مدارک مربوط به وقایع تاریخ اسلام رویدادهای تاریخ اسلام و تداوم آنها در زندگی امروز مانند عاشورا</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>علل و عوامل رویدادهای تاریخی از بعثت پیامبر تا قیام عاشورا</p>	<p>شواهد و مدارک تغییر، پیشرفت و تداوم علت‌ها و معلول‌ها</p>
<p>تعلق و تأثیرپذیری فرهنگ و هویت فردی و اجتماعی از اسلام و تاریخ و رویدادهای آن</p>	<p>فرهنگ و هویت</p>
<p>پیوند تاریخ ایران و تاریخ اسلام</p>	<p>تعلق و هویت میراث فرهنگی</p>
<p>حساس بودن نسبت به پیروی از الگوهای عقیدتی و رفتاری پیامبر اسلام و امامان در امور سیاسی و اجتماعی</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>
	<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>

ظهور اسلام در شبه‌جزیره عربستان

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - موقعیت جغرافیایی و اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شبه‌جزیره عربستان را در آستانه ظهور اسلام به اختصار بیان کنند.
  - چگونگی بعثت حضرت محمد (ص) و پیام اصلی و مهم دین اسلام را توضیح دهند.
  - زمینه‌ها و دلایل مهاجرت رسول خدا را از مکه به مدینه بگویند.
  - روی نمودار زمان، برخی رویدادهای تاریخ اسلام را نشان دهند و زمان وقوع آن را محاسبه کنند.
  - اصول اخلاقی رسول خدا در جنگ و شیوه حکومت آن حضرت را شرح دهند.
  - علت و نتیجه ماجرای غدیر خم را توضیح دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ قرآن؛ نقشه شبه‌جزیره عربستان؛ نقشه ایران عصر ساسانی؛ نمودار خط زمان شامل رویدادهای مهم تاریخ اسلام از بعثت تا هجرت؛ تصاویری از اماکن مقدس در مکه و مدینه؛ گزیده‌ای از فیلم سینمایی «محمد رسول الله» کاربرگه شماره ۵

آماده کنید

یک نسخه از قرآن کریم را با خود به کلاس ببرید و از یکی از دانش‌آموزان بخواهید آیات ۱ تا ۵ سوره مبارکه علق را قرائت کند و ترجمه فارسی آن را بخواند. سپس از دانش‌آموزان پرسید آیات تلاوت شده درباره کدام رویداد مهم تاریخی است؟ پس از آنکه دانش‌آموزان با راهنمایی شما به پاسخ صحیح رسیدند، دانستی‌های دانش‌آموزان را با توجه به آنچه قبلاً در دروس مختلف خوانده‌اند، بیازماید. برای مثال از دانش‌آموزان درباره زمان و مکان تولد، پدر، مادر و خاندان ایشان و دوران کودکی و نوجوانی آن حضرت پرسش کنید. در صورت امکان قسمت‌های کوتاهی از فیلم محمد رسول‌الله را ساخته کارگردان ایرانی مجید مجیدی که مربوط به دوران پیش از بعثت و کودکی آن حضرت است، به نمایش بگذارید. با این مقدمه توضیح دهید که موضوع درس حاضر، ظهور و گسترش دین اسلام در شبه‌جزیره عربستان است.

آموزش دهید

نخست توجه دانش‌آموزان را از طریق نقشه به موقعیت جغرافیایی شبه‌جزیره عربستان و مخصوصاً دو شهر مکه و یثرب جلب کنید و به ویژگی‌های جغرافیای طبیعی، انسانی و فرهنگی عربستان در آستانه ظهور اسلام اشاره کنید سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ردیف ۱ (کاربرگ شماره ۵) را انجام دهند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مطالعه مطالب صفحه‌های ۴۸ و ۴۹ پنج نشانه عصر جاهلیت را چنین استخراج کنند: غارتگری، جنگ و خون‌ریزی، تعصب قبیله‌ای، انتقام‌جویی، خشونت، بت‌پرستی، وضعیت نامناسب زنان و دختران، نداشتن حکومت و بی‌سوادی.

پس از انجام کاربرگ، توضیح دهید که با توجه به این شرایط، خداوند حضرت محمد (ص) را به پیامبری برگزید و بر سه محور مهم و شاخص پیام اسلام، یعنی پرستش خدای یگانه، ترک بت‌پرستی و ایمان به روز جزا تأکید کنید. آنگاه به نمودارهای خط زمان صفحه ۵۱ اشاره کنید و از دانش‌آموز بخواهید رویدادها را روی خط زمان بخوانند. دوران رسالت و پیامبری حضرت محمد (ص) به دو دوره متفاوت تقسیم می‌شود: در دوره نخست، ایشان حدود سیزده سال در مکه

مردم را به اسلام دعوت کرد و در دورهٔ دوم با مهاجرت به مدینه حدود ده سال برای گسترش اسلام و تشکیل حکومت اسلامی زحمت کشید و در این راه سختی‌ها و مشکلات بسیاری را تحمل کرد. ابتدا توجه دانش‌آموزان را به دو نمودار خط زمان جلب کنید و سپس از آنان سؤال کنید که دوران رسالت رسول خدا به چه دوره‌هایی قابل تقسیم است؟ سپس دانش‌آموزان را به دو گروه تقسیم کنید و از هر گروه بخواهید مهم‌ترین رویدادهای هریک از دو دوره را نام ببرند. آنگاه از آنها بخواهید با یکدیگر همفکری کنند و دربارهٔ شباهت‌ها و تفاوت‌های رویدادهای دو دوره با هم گفت‌وگو کنند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مقایسه رویدادهای دو دوره بتوانند تشخیص بدهند که در دوران سیزده سال اول بعثت پیامبر در مکه، رسول خدا و پیروانش ناگزیر بودند فشارها و شکنجه‌ها را تحمل کنند و امکان و فرصت چندانی را برای مقابله با مشرکان نداشتند. در آن دوره، مهم‌ترین سلاح مسلمانان در برابر مشرکان، صبر و شکیبایی در برابر سختی‌ها و مشکلات بود؛ به همین دلیل برخی از یاران رسول خدا زیر شکنجه به شهادت رسیدند و دیگران نیز ناگزیر شدند که خانه و اموال خود را رها کنند و به حبشه و سرانجام به مدینه مهاجرت کنند.

همچنین انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مرور رویدادهای مربوط به دوران پس از هجرت روی نمودار خط زمان، متوجه تغییر موقعیت و شرایط مسلمانان شوند و این مطلب را درک کنند که در نتیجهٔ تدابیر و اقدامات پیامبر از قبیل برقراری پیوند برادری میان مسلمانان، به جای تعصب قومی و قبیله‌ای، به تدریج مسلمانان قدرتمند شدند. به گونه‌ای که توانستند در برابر هجوم و تهدیدهای بیپای دشمنان به خوبی از خود دفاع کنند و در بیشتر نبردها پیروز شوند. به همین دلیل در دورهٔ دوم، اسلام در سرتاسر شبه جزیرهٔ عربستان گسترش یافت و پیامبر حتی سران حکومت‌های بزرگ آن روز جهان را به پذیرش اسلام دعوت کرد.

توجه داشته باشید فعالیت‌های این درس به منظور توجه دادن دانش‌آموزان به علل و نتایج رویدادها طراحی شده‌اند و باید هنگام تدریس انجام شوند.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

- ۱) سورهٔ مسد (سورهٔ ۱۱۱ قرآن مجید)
- ۲) پیروی کورکورانه از عقاید آبا و اجدادی؛ مخالفت آشکار اسلام با افکار و عقاید جاهلی؛ به خطر افتادن منافع اقتصادی اشراف مکه با گرویدن بردگان و فقیران به اسلام؛ به خطر افتادن مقام و موقعیت سیاسی و اجتماعی سران مشرک.

۳) پیشنهاد مال و مقام به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، تهدید و آزار و اذیت رسول خدا؛ تهمت‌زنی و دشنام‌گویی به رسول خدا؛ سعی در منصرف کردن ابوطالب از پشتیبانی پیامبر؛ آزار و شکنجه مسلمانان تا سرحد مرگ؛ تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان؛ توطئه برای قتل پیامبر

۴) مشرکان پیمان‌نامه تحریم اجتماعی و اقتصادی مسلمانان را درون صندوقچه‌ای در کعبه نهادند. پس از سه سال پیامبر اسلام با اشاره فرشته وحی خبر داد که آن پیمان‌نامه را موریانه خورده است و تنها عبارت «باسمک اللهم» از آن باقی مانده است. مشرکان وقتی صندوقچه را گشودند، با شگفتی درستی خبر رسول خدا را دریافتند و ناگزیر شدند دست از محاصره بردارند و مسلمانان به زندگی عادی خود بازگردند و این یک پیروزی بزرگ برای آنان به شمار می‌رفت.

۵) پیمان‌نامه‌های پیامبر با مردم یثرب؛ توطئه مشرکان برای قتل حضرت محمد (ص)

۶) مهاجرت پیامبر از مکه به مدینه مبنای تاریخ و تقویم مسلمانان قرار گرفت و از آن زمان تا کنون ۱۳۹۵ سال شمسی و ۱۴۳۷ سال قمری می‌گذرد.

به پایان برید

نکته‌ها و مفاهیم مهم و شاخص درس بر پایه جدول انتظارات را به اختصار بگویید و دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و از آنها بخواهید به طور داوطلبانه و گروهی فعالیت ردیف ۱ یا ۲ بخش «به کار بیندید» را در منزل انجام دهند و گزارش آن را در جلسه آینده به شکل مناسب در کلاس ارائه و در معرض نمایش بگذارند. دانش‌آموزان را برای رجوع به پایگاه الکترونیکی دانش‌نامه رشد به نشانی www.roshd.com راهنمایی کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

انجام صحیح کاربرد و دیگر فعالیت‌های درس، تشریح و خواندن اطلاعات تاریخی مندرج در نقشه و نمودارهای خط زمان، مشارکت در گفت‌وگو و بحث؛ طرح پرسش‌هایی متناسب با انتظارات یادگیری از محورهای عمده این درس است که از طریق آزمون کتبی و شفاهی و مشاهده رفتار و بررسی فعالیت‌ها و آزمون عملکردی قابل اجرا است.

مهم‌ترین نبردهای مسلمانان در دوران پیامبر اسلام

ردیف	نام جنگ	سال وقوع	طرف مخاصمه	علت بروز جنگ	نتیجه جنگ
۱	بدر	۲ ه.ق	مشرکان مکه	سپاه اسلام که برای تعقیب کاروان تجاری مشرکان از مدینه خارج شده بود، با سپاه مکه روبه‌رو شد.	پیروزی قاطع مسلمانان
۲	أُحُد	۳ ه.ق	مشرکان مکه	لشکرکشی مشرکان مکه به سمت مدینه برای جبران شکست بدر و از بین بردن مسلمانان	پیروزی اولیه مسلمانان و شکست بعدی آنها به دلیل سرپیچی از فرمان پیامبر
۳	خندق (احزاب)	۵ ه.ق	مشرکان مکه و سایر قبایل هم‌پیمان آنان از یهود و غیریهود	لشکرکشی مشرکان مکه و هم‌پیمان آنان به مدینه به قصد نابودی مسلمانان	ناکامی مشرکان و هم‌پیمانانشان با رشادت امام علی علیه‌السلام در شکست دادن پهلوان نامدار سپاه مشرکان
۴	جنگ‌های متعدد با یهودیان	۶ و ۷ ه.ق	قبایل مختلف یهود (بنی قریظه، بنی نضیر، بنی مصطلق) و اهالی قلعه خيبر	پیمان شکنی، خیانت و تهدیدهای آشکار و پنهان یهودیان علیه مسلمانان و همدستی آنان با مشرکان	پیروزی مسلمانان
۵	فتح مکه	۸ ه.ق	مشرکان مکه	نقض پیمان صلح حُدیبیه از سوی مشرکان و حمله آنان به قبیله هم‌پیمان مسلمانان	پیروزی مسلمانان
۶	خُنین	۸ ه.ق	مشرکان یکی از قبایل عرب به نام هوازن	دفع تهدیدات قبایل بت‌پرستی که پس از فتح مکه برای مقابله با اسلام متحد شده بودند.	پیروزی مسلمانان
۷	موته	۸ ه.ق	سپاهیان روم شرقی	تنبیه یکی از حاکمان مناطق مرزی شام که میبلغان مسلمان را به شهادت رسانده بود.	شهادت سه تن از فرماندهان سپاه اسلام و ترک صحنه نبرد
۸	تبوک	۹ ه.ق	سپاهیان روم شرقی	دفع تهدیدات نظامی رومیان در مرزهای شمالی شبه‌جزیره عربستان	کار به برخورد نظامی نکشید.

از رحلت پیامبر تا قیام کربلا (نینوا)

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - ماجرای سقیفه و چگونگی به خلافت رسیدن ابوبکر را شرح دهند.
  - خلفای نخستین (راشدین) را نام ببرند و به اختصار وقایع دوران خلافت هر یک را شرح دهند.
  - ویژگی‌های حکومت امام علی (ع) را برشمارند و شاخص‌ها را طبقه‌بندی کنند.
  - دلایل صلح امام حسن (ع) با معاویه را توضیح دهند.
  - هدف و دستاوردهای قیام عاشورا را بیان کنند.
  - نسبت به الگوگیری از ائمه (ع) معصومان در زندگی سیاسی - اجتماعی حساس و علاقه‌مند شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نهج البلاغه (نامه امام علی به مالک اشتر)، نقشه قلمرو مسلمانان در زمان خلفای نخستین، نقشه جنگ‌های دوران حکومت امام علی (ع)، تصاویر تاریخی از مسجد کوفه، حرم امام (ع) و امام حسین (ع)، قسمت‌هایی از مجموعه تلویزیونی امام علی، مختارنامه و روز واقعه، نمودار خط زمان، کاربرگ شماره ۶

آماده کنید

به منظور آماده‌سازی دانش‌آموزان برای ورود به درس جدید، نمودار خط زمان زیر را در معرض دید آنها قرار دهید. دوره‌زمانی درس یعنی از رحلت رسول خدا تا شهادت امام حسین (ع) (۶۱-۵۱۱ ه.ق) را روی نمودار نشان دهید. به منظور تبیین چارچوب دوره تاریخی مورد بحث، لازم است اشاره کنید که در این دوره پنجاه ساله پنج نفر (ابوبکر، عمر، عثمان، امام علی (ع) و امام حسن (ع)) به عنوان خلفای نخستین، حکومت کردند. سپس معاویه به خلافت رسید و خلافت امویان (بنی‌امیه) را تأسیس کرد و در دوران جانشین او یزید، قیام عاشورا رخ داد.

آموزش دهید

با استفاده از خط زمان، ابتدا موضوع جانشینی پیامبر اکرم (ص) و سپس رویدادهای مهم مربوط به زمان خلافت هر یک از خلفای نخستین را توضیح دهید.

موضوع فتوحات مسلمانان در دوران سه خلیفه اول را با نمایش نقشه صفحه ۵۵ توضیح دهید و از دانش‌آموزان بپرسید چه کشورهایی اکنون در این محدوده جغرافیایی که روی نقشه با رنگ سبز نشان داده شده، قرار دارند. (کشورهای ایران، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین، عربستان و مصر).

مباحث مربوط به حکومت امام علی (ع) و قیام عاشورا را با توجه دادن دانش‌آموزان به نقشه صفحه ۵۷ و نمودار مسیر حرکت امام حسین علیه السلام از مدینه به مکه و از مکه به کربلا «صفحه ۶۰» اجرا کنید و در صورت امکان قسمت‌هایی از فیلم‌های امام علی، مختارنامه و روز واقعه را که با موضوع درس مرتبط است، نمایش دهید.

بهتر است در حین فرایند تدریس، فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان انجام شود. برای مثال دانش‌آموزان پاسخ فعالیت متن صفحه ۶۵ و ۵۷ را بخوانند؛ سپس فعالیت (۱) را انجام دهند.

پاسخ فعالیت :

۱ اصرار امام علی (علیه السلام) بر عمل به دستورات اسلام و سنت پیامبر (ص)؛ کوشش جدی امام برای اجرای کامل عدالت و مخالفت با هر گونه تبعیض و تمایز میان مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب؛ مخالفت شدید امام علی (ع) با زندگی اشرافی و جلوگیری از دست‌اندازی به بیت‌المال مسلمین؛ برکناری والیان و کارگزاران فاسد و ستمگر و عدم سازش با آنان موجب دشمنی‌ها با ایشان

شد. ویژگی حکومت امام علی را روی تابلوی کلاس بنویسید. سپس کاربرگ شماره ۶ (منشور حکومتی امام علی علیه السلام) را انجام دهید. پیش از اجرای کاربرگ، قسمتی از نامه امام علی به مالک اشتر را انتخاب کنید و در کلاس بخوانید یا تصویر نامه امام را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید و از آنان بخواهید آن را مطالعه کنند.

در مرحله بعد به قدرت رسیدن معاویه و شکل‌گیری بنی‌امیه را توضیح دهید و فعالیت ۴ را در کلاس انجام دهید

۴ تصاحب قدرت و حکومت از طریق زور، نیرنگ و تزویر؛ پیمان‌شکنی (زیر پا نهادن تعهداتش در صلح‌نامه‌ای که با امام حسن علیه السلام امضا کرده بود)؛ بی‌توجهی به دستورات اسلام و سنت پیامبر؛ انتساب والیان فاسد و ستمگر بر شهرها و ولایات؛ زندگی اشرافی و دستبرد به بیت‌المال مسلمانان؛ شکنجه و قتل مخالفان (شیعیان امام علی علیه السلام) از ویژگی‌های حکومت معاویه بوده است.

• در بخش بعدی پس از آنکه دانش‌آموزان موضوع به حاشیه رفتن ارزش‌های اسلامی در جامعه آن زمان و بازگشت اشرافی‌گری و ظلم و ستم و زیر پا نهادن عدالت توسط حکومت را درک نمودند، زمینه‌ها و فلسفه قیام امام حسین (ع) را توضیح دهید. هرچند دانش‌آموزان با شرکت در مراسم سوگواری عاشورا با رویدادهای عاشورا آشنایی نسبی دارند، ولی بهتر است آنها را گروه‌بندی کنید و یکی از کتاب‌هایی را که در صفحه بعد برای تحقیق دانش‌آموزان مناسب تشخیص داده شد، معرفی کنید و اجازه دهید در این زمینه گفت‌وگو کنند و بتوانند فعالیت‌های ۵ و ۶ را انجام دهند و بیشتر به علل و عوامل عاشورا بپردازند.

۵ زنده نگه‌داشتن دین اسلام و سنت پیامبر (ص) و روش امام علی علیه السلام؛ جلوگیری از انحراف جامعه و حکومت اسلامی؛ مقابله با ظلم و فساد حکومت بنی‌امیه و امر به معروف و نهی از منکر

۶ پیروی از راه امام حسین علیه السلام و فداکاری در راه اسلام و ایثار جان و مال برای رهایی از ظلم و ستم بی‌عدالتی در جامعه

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی نکات کلیدی از دانش‌آموزان بخواهید به عنوان فعالیت پایانی در منزل، فعالیت ۳ صفحه ۵۹ را انجام دهند. یک نهج‌البلاغه به کلاس ببرید و از دانش‌آموزان بخواهید برای جلسه بعد چند عبارت از آن را انتخاب کنند و با خط خوش از روی آن بنویسند و در کلاس نصب کنند.

خواندن و بازگویی اطلاعات نقشه و نمودار خط زمان برای بیان مطالب مهم درس؛ شرح ویژگی‌های حکومت امام علی (ع) و توضیح دلایل صلح امام حسن (ع) و علل و زمینه‌های قیام امام حسین (ع)؛ انجام کاربرگ شماره ۶ و ارائه مناسب فعالیت‌های تحقیق و کاوشگری از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه مشاهده و بررسی فعالیت‌ها قابل اندازه‌گیری است. در مرحله بعد آزمون کتبی و شفاهی نیز از ابزارهای سنجش این درس است.

• با توجه به منابع نسبتاً فراوانی که در زمینه رویدادهای تاریخ اسلام برای کودکان و نوجوانان وجود دارد، پیشنهاد شده با راهنمایی کامل دانش‌آموزان و معرفی منابع و در اختیار قرار دادن آنها اجازه بدهید دانش‌آموزان با رویکرد تحلیلی و اشاره به علل و عوامل، تحقیق کنند و نتایج را به‌طور مناسب در کلاس ارائه دهند.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر دانش آموز

- ۱) آشنایی با جنگ‌های پیامبر اسلام و امام علی (ع)، آیت‌اللهی، مهدی، تهران: جهان‌آرا، ۱۳۷۸.
- ۲) آسمان خون‌گریه کن!، ابراهیمی، جعفر، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶. (درباره قیام امام حسین ع)
- ۳) سرگذشت دلاوری‌ها و مظلومیت‌های علی (علیه السلام) به روایت علی (ع)، امین، مرتضی، کوه صبر: تهران: پیام محراب، ۱۳۷۵.
- ۴) امام حسن ۱ «علم و حلم» بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۵) امام حسن (ع) ۲ «دولتی پایدار»، بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۶) امام گل‌ها، پور و هاب، محمود، تهران: مدرسه، ۱۳۷۵ (یک منظومه بلند درباره قیام کربلا).
- ۷) رفتار پیامبر با کودکان و جوانان، چنارانی، محمد علی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۸) ۹۲ درس سازنده از زندگی پیامبر (ص)، حیدری ابهری، غلامرضا، تهران: قدیانی، ۱۳۹۰.
- ۹) برایم بگو، رحیمی، علیرضا، مرتضی گوهری پور و حمیدرضا سلیمانان، تهران: بنیاد نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، (شامل مطالب و سخنان کوتاهی از نهج‌البلاغه)
- ۱۰) آنچه خدای کعبه اراده کند، داستان زندگی پدر پیامبر ما، رهگذر، رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.

- ۱۱) از سرزمین نور، آنک آن یتیم نظر کرده، داستان خردی پیامبر (ص)، سرشار، محمد رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.
- ۱۲) داستان زندگی حضرت آمنه مادر پیامبر، با من سخن بگو مادرا!، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۵.
- ۱۳) از فاطمه تا فاطمه (س)، شاکری دیلمی، شادی، تهران: شرفی، ۱۳۷۸.
- ۱۴) تو را می‌خواهم، داستان زندگی حضرت خدیجه (علیها السلام)، شیرازی، رضا، تهران: پیام نور، ۱۳۷۵.
- ۱۵) جنگ احد، طاهرنیا، ناصر، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۷.
- ۱۶) جنگ بدر، طاهرنیا، ناصر، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۷.
- ۱۷) فراموشان: داستانی از واقعه کربلا، غفارزادگان، داوود، تهران: قدیانی، ۱۳۷۵.
- ۱۸) قصه غدیر، فضلی، نادر، تهران: نبأ، ۱۳۷۷.
- ۱۹) نخستین بناهای اسلامی، ترجمه علی خاکبازان، لی کرافت، هلن و ریچارد لی کرافت، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.
- ۲۰) مجموعه مصور تاریخ اسلام، به اهتمام بخش تحقیقات و مطالعات جغرافیایی مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۵.
- ۲۱) بلال فریاد بلند اسلام، محدثی، جواد، قم: بوستان کتاب، ۱۳۷۴.
- ۲۲) عمار یاسر، محمد جواد محدثی، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۶.
- ۲۳) به خاطر محمد (ص) داستان‌هایی از زندگی پیامبر اسلام، ملامحمدی، محمد، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۸.
- ۲۴) آن شب، آن سردار، ناصری، مسلم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۸، (داستان حر ریاحی)
- ۲۵) با یاران پیامبر، نقدی، محمد، تهران: هجرت، ۱۳۷۸.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معالم

- ۱) اطلس تاریخ اسلام، آئینه‌وند، صادق، تهران: مدرسه، ۱۳۷۷.
- ۲) تاریخ زنان صدر اسلام، آئینه‌وند، صادق، تهران: نشر جهاد دانشگاهی دانشگاه الزهرا، ۱۳۶۱.
- ۳) سیره نبوی و سیره‌نگاران، آئینه‌وند، صادق، نشر خانه کتاب، ۱۳۸۸.
- ۴) تاریخ زندگانی پیامبر اسلام، آیتی، محمد ابراهیم، تصحیح و تعلیقات دکتر ابوالقاسم گرگی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ ش.
- ۵) تاریخ سیاسی اسلام، جعفریان، رسول، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۶) سیمای کارگزاران علی بن ابیطالب امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ذاکری، علی اکبر، ج ۱ و ۲، قم: حوزه علمیه، ۱۳۷۸ ش.
- ۷) تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)، زرگری‌نژاد، غلامحسین، تهران: سمت، ۱۳۷۸.
- ۸) سیره رسول‌الله، زریاب خوئی، عباس، تهران: سروش، ۱۳۷۰.
- ۹) آینه‌داران آفتاب، سنگری، محمدرضا، پژوهش و نگارش نو از زندگی و شهادت یاران اباعبدالله الحسین، ج ۲، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۲.
- ۱۰) پیرامون قیام امام حسین سلام الله علیه، شهیدی، سید جعفر، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۸.
- ۱۱) تاریخ تحلیلی اسلام، شهیدی، سید جعفر، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۷.
- ۱۲) شیعه در اسلام، طباطبایی، علامه سید محمد حسین، الغدیر، ۱۳۸۹.
- ۱۳) امام حسن (علیه السلام) مظلوم تاریخ، محمدی، رضا، قم: صحفی، ۱۳۷۰.
- ۱۴) جاذبه و دافعه علی (علیه السلام)، مطهری، مرتضی، تهران: صدرا، ۱۳۷۷.
- ۱۵) حماسه حسینی، ج ۳، تهران: صدرا، ۱۳۶۸.
- ۱۶) تاریخ تحلیلی اسلام، نصیری (رضی)، محمد، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۱.

ورود اسلام به ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - عوامل و دلایل سقوط حکومت ساسانیان در ایران را از متن درس استخراج و دسته‌بندی کنند.
  - چگونگی فتح ایران توسط اعراب را شرح دهند.
  - نحوه رفتار امویان با مردم ایران و عکس‌العمل متقابل ایرانیان را توضیح دهند.
  - سیاست خلافت عباسیان نسبت به مردم ایران و موقعیت ایرانیان را در دوران حکومت آنان شرح دهند.
  - درباره علل و عوامل گرایش و پذیرش اسلام توسط ایرانیان گفت‌وگو کنند.

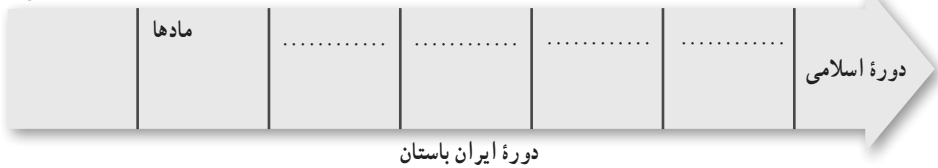
مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ نقشه تاریخی دوره ساسانیان؛ نقشه تاریخی ورود اعراب به ایران و نقشه‌های قلمرو امویان و عباسیان؛ در صورت امکان تصاویری از آتشکده‌ها و مساجد قدیمی ایران مانند تاریخانه و مسجد جامع فهرج یزد و تصاویری از آرامگاه امامزادگان در ایران؛ قسمتهایی از مجموعه تلویزیونی مختارنامه که شور و شوق ایرانیان داخل در سپاه مختار را نشان می‌دهد. در صورتی که امکان نمایش فیلم برای شما وجود ندارد، می‌توانید تصاویر مورد نظر از این سریال تاریخی را در کلاس نشان دهید.

آماده کنید

از آنجا که در این درس دانش‌آموزان وارد دوران تازه‌ای از تاریخ ایران می‌شوند، به منظور ایجاد آمادگی ذهنی و اجرای نوعی ارزشیابی تشخیصی، نموداری از خط زمان را مانند شکل زیر طراحی و تکثیر کنید.

ورود آریایی‌ها

سپس این نمودار را بین دانش‌آموزان توزیع کنید و از آنان بخواهید براساس پیش‌دانسته‌های خویش و آنچه در کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های چهارم، ابتدایی و پایه هفتم خوانده‌اند، نام سلسله‌های ایران باستان را به ترتیب روی نمودار بنویسند.

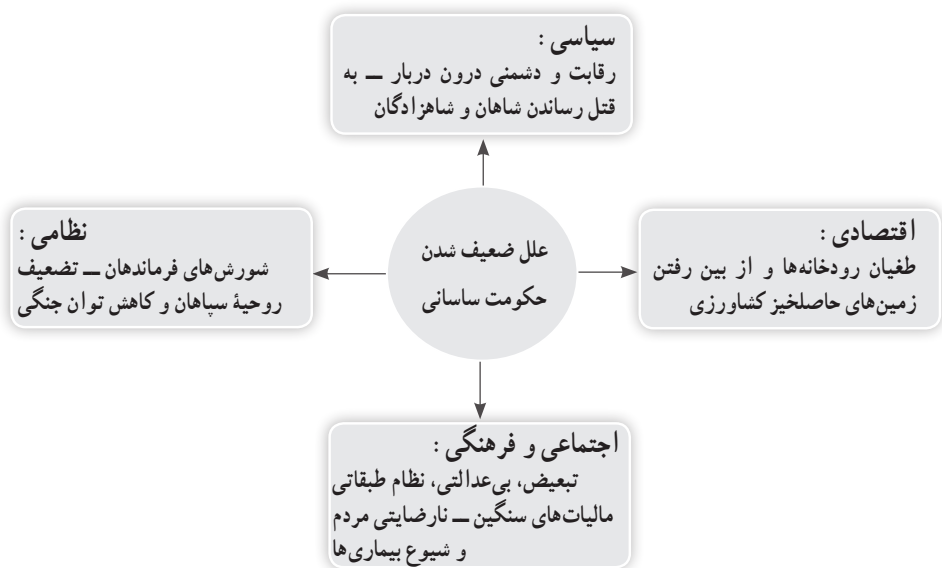
پس از آن، این پرسش کلیدی را طرح کنید: کدام رویداد تاریخی موجب شده است که مورخان، تاریخ ایران را به دو دوره باستان و اسلامی تقسیم کنند؟ جریان گفت‌وگوی در کلاس را هدایت کنید تا دانش‌آموزان به این پاسخ برسند که مورخان رویداد مهمی چون فتح ایران توسط اعراب و سقوط حکومت ساسانیان را مبنای تقسیم‌بندی تاریخ ایران به دو دوره پیش از اسلام و بعد از اسلام قرار داده‌اند. سپس پرسید: به نظر شما چرا از بین سلسله سلوکیان یا فروپاشی حکومت اشکانیان یا رویدادهای مشابه، مبنای تقسیم تاریخ ایران به دو دوره اصلی قرار نگرفته است؟ به سؤال پاسخ مناسبی بدهند و لازم است توضیح دهید که با ورود اعراب به ایران و سقوط ساسانیان، تغییرات گسترده‌ای در ابعاد مختلف زندگی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایرانیان صورت گرفت و می‌توان گفت زندگی مردم ایران با پذیرش اسلام متحول شد؛ در حالی که دیگر رویدادهای گفته شده تغییرات عمیق در زندگی مردم به وجود نیاوردند.

آموزش دهید

ورود اعراب به ایران و سقوط حکومت ساسانی، رویدادی مهم و سرنوشت‌ساز در تاریخ سرزمین ما محسوب می‌شود لازم است هنگام تدریس این مبحث، به ابعاد مختلف موضوع توجه شود. توجه

داشته باشید که در جریان آموزش و ارزشیابی تاریخ، توجه دادن دانش‌آموزان به علل و آثار و نتایج رویدادهای مهم به مراتب اهمیت و فایده بیشتری دارد تا واداشتن آنها به حفظ کردن جزئیات وقایع. بنابراین در آغاز تدریس توجه دانش‌آموزان را به این سؤال جلب کنید که چرا حکومت چهارصد ساله ساسانی که در برابر امپراتوری قدرتمند روم و دیگر رقبای نیرومندش ایستادگی کرده بود، نتوانست در برابر حمله اعرابی که به مراتب از نظر سپاه و تجهیزات ضعیف‌تر بودند، پایداری کند؟ رویدادهای مهم تاریخی یک علت ندارند؛ بلکه مجموعه‌ای از علل مختلف دارند که می‌توان آنها را به دو دسته داخلی و خارجی دسته‌بندی کرد. عامل داخلی مربوط به اوضاع و شرایط ایران و عوامل خارجی مربوط به اعراب مسلمان است که سرزمین ایران را فتح کرده‌اند.

به منظور تبیین جامع موضوع، نمودار ارکان اقتدار حکومت را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنان بخواهید با توجه به مطالب صفحه ۶۴ و ۶۵ کتاب توضیح دهید هنگام حمله اعراب به ایران، حکومت ساسانی از نظر قدرت سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی در چه وضعیتی قرار داشت؟

سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۱) کاربرگه شماره ۷ (نمودار علت و معلول) را در کلاس انجام دهند.

مراحل فتح ایران و لشکرکشی‌ها و نبردهای مهم را روی نقشه صفحه ۶۵ توضیح دهید. از دانش‌آموزان بخواهید محل تیسفون، قادسیه، جلولا و نهاوند را روی نقشه نشان دهند و مسیرهای حمله را به سمت شمال و شمال شرقی و جنوب شرقی ایران دنبال کنند.

• به منظور آموزش اوضاع ایران در زمان امویان و عباسیان مختصراً مطالب درس قبل را مرور کنید و در صورت امکان بخشی از مجموعه تلویزیونی مختارنامه یا تصاویر مربوط به آن را نمایش دهید و از دانش‌آموزان بخواهید متن را بخوانند و فعالیت‌های صفحه ۶۷ را پاسخ دهند.

پاسخ به فعالیت ۲

۱) یکی از علل مهم مرگ ابومسلم خراسانی و نابودی خاندان برمکیان توسط خلفای عباسی (منصور و هارون)، با وجود خدمتی که آنها به عباسیان کردند، ترس از نفوذ و قدرت روزافزون آنها بود. خلفای عباسی وجود چنین افراد قدرتمندی را خطری برای حکومت و قدرت خود تصور می‌کردند. علاوه بر آن ابومسلم و برمکیان رقبا و دشمنانی داشتند که در دربار عباسیان نیز علیه آنها توطئه و دسیسه می‌کردند.

۲) ایران، عربستان، سوریه (شام)، مصر، بخش‌هایی از ترکیه امروزی، الجزایر و لیبی در قلمرو حکومت بنی عباس بوده و مرکز خلافت عباسیان شهر بغداد بوده است.

الف) شباهت‌ها

- امویان و عباسیان هر دو به ناحق حکومت را به دست گرفتند.
- امویان و عباسیان هر دو خلافت را در خاندان خود موروثی کردند.
- آنها در خشونت و ظلم نسبت به مخالفان به خصوص شیعیان و اهل بیت علیهم السلام به یکدیگر شبیه بودند.

ب) تفاوت‌ها

عباسیان به سیاست قوم‌گرایی امویان و برتری دادن اعراب نسبت به ایرانیان ادامه ندادند. از این رو، در دوران خلافت آنان مقام و موقعیت سیاسی و اجتماعی ایرانیان مسلمانان ارتقا یافت و آنها

موفق شدند به مناصب بالای حکومتی مثل وزارت، حکومت ولایات و فرماندهی سپاه دست یابند.

- برای تدریس مبحث مسلمان شدن ایرانیان می‌توانید در ابتدا، تصاویری از آتشکده‌های ایران در دوره ساسانی به همراه تصاویری از قدیمی‌ترین اماکن اسلامی در ایران مانند مساجد فهرج یزد، تاریخانه دامغان و مرقد امامزادگان تهیه و در کلاس نمایش دهید و از دانش‌آموزان بپرسید این تصاویر بیانگر چه تغییراتی در اعتقادات مردم ایران‌اند؟ حضور سلمان فارسی در سپاه محمد (ص) و همچنین نقش زمینه‌های یکتاپرستی ایرانیان در درک پیامبر (ص) و امام علی (ع) در حوزه عدالت را در گرایش و باور آنها به اسلام و شیعه ارادت ایرانیان به امامان معصوم تبیین کنید.

به پایان ببرید

مطالب مهم درس را با تأکید بر اهمیت رویداد فتح ایران توسط اعراب؛ دلایل و عوامل سقوط ساسانیان؛ مرور و جمع‌بندی کنید و اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در دوران خلافت امویان و خلافت عباسیان را با توجه به نمودار و نقشه‌های کتاب به‌طور خلاصه توضیح دهید و نتیجه‌گیری کنید در این دوران دویست ساله ایران به لحاظ سیاسی و جغرافیایی بخشی از قلمرو پهناور اسلامی قرار گرفت و توسط کارگزاران خلفای اموی و عباسی اداره می‌شد.

محورهای عمده ارزشیابی

با توجه به انتظارات یادگیری، دسته‌بندی علل و عوامل سقوط ساسانیان انجام کاربرگه، بحث و گفت‌وگو درباره علل گرایش ایرانیان به پذیرش اسلام و مقایسه سیاست‌های امویان و عباسیان از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و شفاهی قابل سنجش است.

فصل ششم : عصری تازه در تاریخ ایران

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>قلمرو سلسله‌های مستقل ایرانی در نقاط مختلف ایران</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>آثاری را که ایرانیان مسلمان تولید کردند. علل و عوامل گرویدن ایرانیان به اسلام تحولات سیاسی و فرهنگی هنری در سه قرن اول هجری در ایران</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر مدارک و شواهد علت‌ها و معلول‌ها تغییر و تحول و پیشرفت</p>
<p>آثار مختلف در حوزه تفسیر، فلسفه، تاریخ، جغرافیا، موسیقی و ... که ایرانیان مسلمان خلق کرده‌اند.</p>	<p>فرهنگ و هویت میراث فرهنگی</p>
<p>افتخار به مظاهر و مفاخر فرهنگی ایران و نقش ایرانیان در تمدن اسلامی</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق میهن دوستی</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - شرایط و چگونگی به قدرت رسیدن حکومت‌های ایرانی در فاصله قرن سوم تا پنجم هجری را توضیح دهند.
  - روابط سلسله‌های ایرانی با خلافت عباسیان و امویان را با هم مقایسه کنید.
  - نقش و جایگاه ایرانیان مسلمان را در شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی با ذکر مصادیق مهم بیان کنند.
  - نسبت به فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی احساس تعلق و افتخار کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نقشه‌های تاریخی سلسله‌های طاهریان، صفاریان، علویان طبرستان، سامانیان و آل بویه؛ تصاویری از شخصیت‌های سیاسی، علمی و فرهنگی ایران در قرن‌های سوم تا پنجم هجری؛ تصاویری از آثار علمی، هنری و معماری ایران در قرن‌های سوم تا پنجم هجری و نمونه‌ایی از آثار تألیف شده در این دوره مانند تاریخ بلعمی، تاریخ طبری، مسالک و ممالک و دیوان رودکی

آماده کنید

نمودار خط زمان صفحه ۶۹ را نمایش دهید. شما ممکن است نمودار را روی تابلوی کلاس رسم کنید یا قبلاً روی مقوارسم کنید و در کلاس نصب کنید یا از طریق پاور پوینت نمایش دهید از دانش‌آموزان بخواهید نمودار را بخوانند.

- پس از خلفای نخستین، کدام خاندان‌ها خلافت اسلامی را به دست گرفتند؟
- امویان بیشتر حکومت کردند یا عباسیان؟ حدود چند سال؟
- با توجه به درس قبل مقرر حکومت عباسیان کدام شهر بود؟
- در دوره خلافت عباسی در سرزمین ایران چه سلسله‌های ایرانی به قدرت رسیدند؟ نام ببرید؟

آموزش دهید

در فاصله قرن‌های سوم تا پنجم هجری حکومت‌های متعددی در گوشه و کنار ایران سر برآوردند. این حکومت‌ها از یک سو با خلافت عباسی و از سوی دیگر با یکدیگر به رقابت و دشمنی پرداختند. در این درس تعدادی از این حکومت‌ها معرفی می‌شوند. مباحث و مطالب مربوط به این سلسله‌ها را به شکل مقایسه‌ای و با تأکید بر روابط آنها با خلافت عباسی ارائه کنید. هنگام ارائه این مبحث حتماً نقشه قلمرو هر یک از آن سلسله‌ها را در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید (با ویدئو پروجکشن نمایش دهید یا تکثیر و کپی کنید و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید) تا با محدوده جغرافیایی این حکومت‌ها، پایتخت و شهرهای مهم آن آشنا شوند.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

۱ خیر؛ زیرا برخی از این سلسله‌ها مانند طاهریان و سامانیان با فرمان یا با تأیید خلیفه عباسی به قدرت رسیدند و خود را وفادار و مطیع خلافت نشان می‌دادند. با این حال، در اداره قلمرو خود استقلال کامل داشتند و مانع دخالت خلیفه و عوامل آن در درون قلمرو خود می‌شدند؛ اما حکومت‌های صفاریان، علویان، آل بویه و آل زیار (زیاریان) بدون اجازه و تأیید خلیفه عباسی حکومت و قدرت را به دست گرفتند. روابط این حکومت‌ها اغلب با خلافت عباسی خصمانه بود. یعقوب لیث

صفاری به عراق لشکرکشی کرد و قصد داشت بغداد مرکز خلافت را تصرف کند؛ اما موفق به این کار نشد. علویان پیرو مذهب شیعه بودند و خلافت عباسی را غاصب می‌شمردند و از آنها اطاعت نمی‌کردند. آل بویه دیگر سلسلهٔ ایرانی موفق شد بغداد را تصرف کند و خلافت عباسی را حدود یک قرن تحت تسلط سیاسی خود درآورد.

۲ این متن به روشنی بیانگر بی‌اعتمادی و دشمنی یعقوب لیث صفاری با خلافت عباسی است. از این رو به جنگ با سپاه خلیفه رفت؛ اما توفیقی نصیب او نشد. همچنین نشان می‌دهد که عباسیان حتی با بزرگانی که به آن خدمت کرده بودند؛ ناجوانمردانه رفتار می‌کردند.

۳ دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا برای اجرای این فعالیت، متن درس، نقشه‌ها و نمودار خط زمان را به دقت مرور کنند. هدف از طراحی این فعالیت آن است که دانش‌آموزان از طریق خواندن نقشه‌ها و نمودارهای متن بتوانند اطلاعاتی را به دست آورند و سازماندهی کنند. از این موارد هیچ پرسشی کتبی یا شفاهی طرح نکنید. فقط انجام فعالیت توسط دانش‌آموزان کفایت می‌کند.

طاهریان

مؤسس: طاهر ذوالیمین

پایتخت: نیشابور، مرو

صفاریان

مؤسس: یعقوب لیث صفاری

پایتخت: زرنگ

قلمرو: سیستان، کرمان، فارس، خراسان و خوزستان

علویان طبرستان قرن ۳ و ۴

مؤسس: حسن بن زید

پایتخت: آمل

قلمرو: گرگان و طبرستان

سامانیان قرن ۳ و ۴

مؤسس: امیر اسماعیل سامانی

پایتخت: بخارا

قلمرو: ماوراءالنهر، خراسان، کرمان و سیستان و گرگان

آل بویه قرن ۵ و ۴

پایتخت: اصفهان، ری، بغداد، شیراز

• برای تدریس مبحث ایرانیان پرچمدار علم و دانش، پیشنهاد می‌شود ابتدا تصاویری از شخصیت علمی و فرهنگی و آثار هنری و معماری ایران را که متعلق به سده‌های سوم تا پنجم هجری هستند نمایش دهید. همچنین توجه دانش‌آموزان را در حین تدریس به جدول صفحه ۷۴ جلب کنید. هدف این است که دانش‌آموزان با دیدن تصاویر و مشاهده جدول پی ببرند که ایرانیان سهم و جایگاه شاخصی در شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی داشته‌اند. در صورت امکان، نسخه‌ای از کتاب‌های مندرج در جدول (کتاب تاریخ طبری، تاریخ بلعمی، مسالک و ممالک، دیوان رودکی و شاهنامه) را به کلاس ببرید. کتاب‌ها را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید تا آنها را ورق بزنند و چند سطر از آن را برای دانش‌آموزان بخوانید.

به پایان ببرید

مطالب و مباحث درس را با تأکید بر نکته‌های زیر جمع‌بندی و خلاصه کنید.

پس از سقوط حکومت ساسانی و تسلط اعراب بر ایران، ایرانیان به پشتوانه هزاران سال تجربه تاریخی خود در دوره اسلامی در سرنوشت سیاسی حکومت‌های مسلمان نقش مؤثری ایفا کردند. آنها مخالف امویان بودند و در قیام‌های علیه بنی امیه مشارکت می‌کردند. خاندان عباسی با کمک مردم ایران امویان را سرنگون و خود حکومت بر پا کردند. گروهی از ایرانیان با نفوذ در دستگاه خلافت عباسیان، در اداره امور حکومت سهیم شدند. وقتی خلفای عباسی در قرن سوم هجری ضعیف شدند، شخصیت‌ها و سلسله‌های ایرانی مانند طاهریان، صفاریان، سامانیان و آل بویه در گوشه و کنار ایران قدرت را به دست گرفتند و به تدریج به سلطه خلفا بر ایران پایان دادند. مردم ایران همچنین به تدریج و آگاهانه به دین اسلام گرویدند. آنان از همان آغاز علاقه و ارادت خاصی به اهل بیت رسول خدا نشان دادند. ایرانیان مسلمان نقش بسیار زیادی در گسترش دین اسلام و رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی داشتند.

به عنوان تکلیف در پایان دانش‌آموزان را راهنمایی و ترغیب کنید که یکی از فعالیت‌های شماره (۱) و (۲) به کار ببندیم را به طور داوطلبانه انتخاب کنند و به طور گروهی انجام دهند و نتیجه را در

کلاس ارائه نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

انجام فعالیت‌های درس؛ استفاده از نمودار خط زمان و نقشه‌های تاریخی و متن برای دسته‌بندی اطلاعات و قرار دادن آنها در جدول بیان نتایج شکل‌گیری حکومت‌های ایرانی در فاصله سده‌های سوم تا پنجم هجری؛ مقایسه روابط آنها با خلافت عباسی و کاوش درباره پیشرفت‌ها و دستاوردهای ایرانیان در زمینه‌های علمی، ادبی، هنری و فنون در شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه آنها به کلاس از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و عملکردی قابل سنجش است.

• یکی از ویژگی‌های برجسته تاریخ ایران در قرون سوم و چهارم هجری، فضای نسبتاً آرام و آزادی بود که بر محافل علمی و آموزشی حکمفرما شد. در سایه چنین محیط آزاداندیشی بود که اندیشه و افکار، ترقی و تعالی پیدا کرد و فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی شکوفا شد. ده‌ها فیلسوف و دانشمند برجسته مانند فارابی، ابن‌سینا، زکریای رازی، خوارزمی، ابوالوفای بوزجانی، ابوریحان بیرونی، شیخ کلینی، شیخ مفید، ابن بابویه، شیخ طوسی و... در آن عصر پا به عرصه نهادند و آثار و ابداعات ارزشمندی از خود برای جهانیان به یادگار گذاشتند.

اغلب امیران و وزیران آن دوره (به خصوص امیران و وزیران حکومت‌های سامانیان و آل‌بویه)، مردانی با فرهنگ، علم‌دوست و اهل مدارا بودند. این زمامداران نه تنها با پیروان مذاهب مختلف اسلام، بلکه با اهل کتاب (معتقدان به دین‌های زرتشتی، مسیحی و یهودی) نیز با رفق و مدارا رفتار می‌کردند. اندیشمندان و عالمان بر هر دین و مذهبی که بودند، در محیطی امن و آرام با یکدیگر مباحثه و گفت‌وگو می‌کردند و با دلیل و منطق افکار و عقاید خود را عرضه می‌داشتند. در آن زمان علم و دانش از ارج و اعتبار بالایی برخوردار بود و حاکمان از عالمان و دانشمندان حمایت می‌کردند و به آنها احترام می‌گذاشتند.

• از طریق برپایی نمایشگاهی با موضوع تحقیقاتی که دانش‌آموزان در مورد فعالیت (۱) و (۲) به کار بیندیم انجام می‌دهند، با تشویق و ترغیب، آنها را به مفاخر و دستاوردهای فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی علاقه‌مند کنید.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر در دانش آموز

- ۱ حکیم ابوالقاسم فردوسی، اسماعیلی، امیر، تهران: دبیر، ۱۳۷۸.
- ۲ حیدری ملک میان، سید رضی، فریدون، تهران: مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۳ زکریای رازی، رشید شمالی، آرش، تهران: اکباتان، ۱۳۷۸.
- ۴ تنبیه کاری، داستانی از زندگی امام موسی کاظم علیه السلام، رهگذر، رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۵.
- ۵ خوارزمی، شریف زاده، منصوره، تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۷۹.
- ۶ زندگانی امام صادق علیه السلام، شهیدی، جعفر، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۷ یعقوب لیث، شیخی، مژگان، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۸ در جست و جوی رهبر، داستان زندگی امام محمد باقر علیه السلام، شیرازی، رضا، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۴.
- ۹ شام غریبان، داستان زندگی امام سجاد علیه السلام، شیرازی، رضا، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۴.
- ۱۰ عضدالدوله، طاهر احمدی، محمود، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۱ ابن سینا در ۹۰ دقیقه برای نوجوانان، طهوری، مهوش، تهران، ذکر، ۱۳۷۸.
- ۱۲ زکریای رازی، فلاح آزاد، امید، تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۷۹.
- ۱۳ سلمان فارسی، محدثی، جواد، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۱.
- ۱۴ چهره‌ها و قصه‌ها: ابونصر فارابی و ابن مسکویه رازی، معصومی، علی، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۹.
- ۱۵ قصه زندگی امام رضا علیه السلام: مرغابی‌های مهمان، ملامحمدی، مجید، مشهد: به نشر، ۱۳۹۰.
- ۱۶ مسافر غریب: مجموعه دوازده قصه از زندگی امام رضا علیه السلام، ناصری، مسلم، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۹.
- ۱۷ آشنایی با پزشکان، جغرافی دانان و فیزیک دانان ایرانی، نجفی، گودرز، تهران: عابد، ۱۳۸۳.
- ۱۸ تاریخ بخوانیم: پسران ماهی گیر (آل بویه)، ندیری، اصغر و معصومه حبیب پور، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۱۹ یزدانی، زینب، رودکی، تهران: تیرگان، ۱۳۸۰.

معرفی منابع برای مطالعه پیش از معلم

- ۱ «نگرشی در تحول شالوده‌های نظام طبقاتی از دوره ساسانی به دوره اسلامی». اشرف، احمد. مجله آرش. س ۵. ش ۴. تیر ۱۳۶۰. ص ۸۶ - ۶۱.
- ۲ تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، اشپولر، برتولد، ترجمه جواد فلاطوری و مریم میراحمدی، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ ش.
- ۳ تاریخ سیاسی و اجتماعی خراسان در آغاز حکومت عباسیان، التون، دانیل، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۹ ش.
- ۴ گروه به اسلام در قرون میانه، بولت، ریچارد. و، پژوهشی نوین در تاریخ اجتماعی اسلام. ترجمه محمد حسین وقار، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۴ ش.
- ۵ تاریخ ایران کمبریج: از ظهور اسلام تا آمدن سلجوقیان، ج ۴، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۴.
- ۶ تاریخ ایران اسلامی، جعفریان، رسول، دفتر اول: از پیدایش اسلام تا ایران اسلامی، تهران: اندیشه معاصر، ۱۳۷۷.
- ۷ ستیز و سازش، زرتشتیان مغلوب و مسلمانان غالب در جامعه ایران نخستین سده‌های اسلامی، چوکسی، جمشید کرشاسب، ترجمه نادر میرسعیدی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۱ ش.
- ۸ حاتمی‌منش، محمد علی، «نظام دیوانی اسلامی در سده نخست هجری (با اقتباس از نظام دیوانی ایرانی)»، تاریخ در آینه پژوهش، س ۵. ش ۴. زمستان ۱۳۸۷، ص ۶۲ - ۳۹.
- ۹ حصوری، علی، آخرین شاه، تهران: مؤلف، ۱۳۷۱.
- ۱۰ خسروی، محمدرضا و علی بیات، «مواجهه جامعه ایرانی در برابر سلطه اعراب مسلمان در سده‌های اول و دوم هجری»، فرهنگ، شماره ۶۷، پاییز ۱۳۸۷، صص ۱۵۵ - ۱۱۷.

- ۱۱ خطیب، عبدالله مهدی، ایران در روزگار اموی، ترجمه محمود رضا افتخارزاده، تهران: رسالت قلم، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۲ خلعتبری، اللهیار و عباس پرتوی مقدم، «الگوی استقرار زمامداران و کارگزاران عرب در ایران و تأثیر آن بر شهرسازی و جامعه شهری»، مطالعات تاریخ اسلام، زمستان ۱۳۹۰، ص ۴۸ - ۲۷.
- ۱۳ «مروری بر نقش و عملکرد دهقانان در ابتدای دوره اسلامی»، پژوهش‌های تاریخی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۷.
- ۱۴ دریایی، تورج، سقوط ساسانیان، مقاومت داخلی و تصویر پایان جهان، ترجمه منصوره اتحادیه، فرحناز امیرخانی حسینک لو، ویرایش روزبه زرین‌کوب، تهران: نشر تاریخ، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۵ دنت، دانیل، مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام، ترجمه محمد علی موحد، تهران: خوارزمی، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۶ زرین‌کوب، عبدالحسین، تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ۱۷ سامی، علی، «سهم فراوان تمدن ایرانی در فرهنگ اسلامی»، وحید، شماره ۷۰، مهر ۱۳۴۸، صص ۸۴۷ - ۸۴۱.
- ۱۸ شاه‌رخ، علاءالدین، «جلوه‌هایی از تعامل فرهنگ ایرانی اسلامی در قرن دوم هجری»، فرهنگ، ش ۶۷. پاییز ۱۳۸۷، ص ۲۱۴ - ۱۸۱.
- ۱۹ شریعتی، علی، بازشناسی هویت ایرانی و اسلام، ج ۲۷ (از مجموعه آثار)، تهران: الهام، ۱۳۶۱ ش.
- ۲۰ شعبانی، اکبر، «نقش ایرانیان در زبان، ادب و بلاغت عربی»، مطالعات اسلامی، شماره ۴۵ و ۴۶، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، صص ۲۸۶ - ۲۷۵.
- ۲۱ شمس اشراق، ع، نخستین سکه‌های امپراتوری اسلام، اصفهان: ۱۳۶۹.
- ۲۲ صفا، ذبیح‌الله، «اثر ایرانیان در ایجاد تمدن اسلامی»، مهر، شماره ۱۱۸، اردیبهشت ۱۳۴۴، صص ۹۱ - ۸۶.

- ۲۳ «شرایط اجتماعی و سیاسی ایران بعد از سقوط شاهنشاهی ساسانی و اثر آن در ترجمه و تدوین روایت‌های ملی تا نظم شاهنامه‌ها و داستان‌های قهرمانی»، ایران شناسی، شماره ۶، تابستان ۱۳۶۹، صص ۲۴۷ - ۲۳۹.
- ۲۴ علوی، مجتبی، «فروپاشی دولت ساسانی و گروش ایرانیان به اسلام»، هفت آسمان، ش ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۸۰، صص ۲۰۲ - ۱۵۱.
- ۲۵ فرای، ن. ریچارد، عصر زرین فرهنگ ایران، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: سروش، ۱۳۸۸ ش.
- ۲۶ فروخ، عمر، «ماهیت جنبش‌های ایرانیان در دوره نخستین خلافت عباسیان»، ترجمه افسانه منفرد، تحقیقات اسلامی، سال ۱۱، شماره ۲۰۱، بهار و تابستان ۱۳۷۵، صص ۹۰ - ۷۵.
- ۲۷ فروزانی، ابوالقاسم، «اصفهان در قرون نخستین هجری»، مجله فرهنگ، ش ۱۹، پاییز ۱۳۷۵، ۸۴ - ۶۷.
- ۲۸ متز، آدام، تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری، ج ۲، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۴ ش.
- ۲۹ محمدی ملایری، محمد، تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی، ج ۶، تهران: توس، ۱۳۷۹ ش.
- ۳۰ فرهنگ ایرانی پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی و ادبیات عربی، ج ۴، تهران، توس، ۱۳۷۴.
- ۳۱ مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران: صدرا، ۱۳۶۸.
- ۳۲ مفتخری، حسین، «اوضاع سیاسی و مذهبی ایران در آستانه ظهور اسلام»، تاریخ اسلام، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۸۱، صص ۱۰۰ - ۸۱.
- ۳۳ ایران در دوره انتقال «گذر از عهد باستانی به دوره اسلامی»، نامه پژوهش فرهنگی، شماره ۴، بهار ۱۳۷۶، صص ۲۸ - ۰۷.
- ۳۴ مفتخری، حسین و حسین زمانی، تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان طاهریان،

تهران : سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۴ش.
۳۵ ممتحن، حسین علی، «نقش ایرانیان در تنظیم دیوان‌ها و سازمان‌های اسلامی»،
بررسی‌های تاریخی، شماره ۷۶، خرداد و تیر ۱۳۵۷، صص ۵۲ - ۱۴.

فصل هفتم : از غزنویان تا هجوم چنگیز خان

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>قلمرو غزنویان و سلجوقیان و مکان شکل‌گیری آنها</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>تشکیلات حکومتی شاه وزیران و سایر دیوان‌های اداره‌کننده کشور</p>	<p>نظام اجتماعی</p>
<p>میراث فرهنگی و تمدنی سلجوقیان</p>	<p>فرهنگ و هویت</p>
<p>آثار و ابنیه به جا مانده از دوره سلجوقی</p>	
<p>علل و عوامل جنگ‌های صلیبی</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>علاقه و تعلق و افتخار به میراث فرهنگی کشور</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
<p>علاقه به حفاظت از آثار تاریخی و معرفی آنها</p>	
<p>مبهن‌دوستی مسئولیت‌پذیری</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	

غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:

- عوامل و دلایل ظهور و سقوط سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را بیان کنند.
- محدوده قلمرو سلسله‌های فوق را روی نقشه معین کنند.
- نمودار خط زمان این سلسله‌ها را بازخوانی کنند.
- با مطالعه متن، ویژگی‌های اقتصادی و اوضاع سیاسی و اجتماعی و فرهنگی اروپا در دوران قرون وسطی، علل وقوع جنگ‌های صلیبی را استخراج و فهرست کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نقشه‌های قلمرو حکومت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان، نمودار خط زمان سلسله‌های مذکور، دسترسی به شبکه رشد

آماده کنید

نمودارهای خط زمان درس‌های ۱۲ و ۱۳ را به منظور مقایسه به دانش‌آموزان نشان دهید و به آنها یادآوری کنید که در قرون سوم و چهارم هجری سلسله‌های متعدد ایرانی بر کشور ما حکومت می‌کردند، اما از قرن چهارم تا هفتم هجری با ورود ترکان به ایران و قدرت گرفتن آنها زمام امور در دست سلسله‌هایی بود که ریشه و تبار ترکی داشتند. مهم‌ترین این سلسله‌ها عبارت‌اند از غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان. برای آمادگی بیشتر پرسش‌هایی از نمودار خط زمان طرح کنید. برای مثال نخستین حکومت یا سلسله ترک تبار با کدام حمله از بین رفت؟

آموزش دهید

با استفاده از نقشه‌های قلمرو غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان و جلب توجه دانش‌آموزان به محدوده قلمرو هر یک از این سلسله‌ها را از آنان بخواهید پایتخت یا پایتخت‌ها و مکان‌های جنگ‌های مهم و سرنوشت‌ساز مانند جنگ دندانقان میان غزنویان و سلجوقیان، و نبرد ملازگرد میان سلجوقیان و امپراتوری روم را مشخص کنند. همچنین دوره حکومت هر یک از این سلسله‌ها را روی نمودار خط زمان نشان دهند. پس از آگاهی مقدماتی دانش‌آموزان با سه سلسله ترک تبار، رویدادهای مهم هر دوره را مرور کنید: لشکرکشی سلطان محمود غزنوی به هند، قدرت و قلمرو پهناور سلجوقیان شکست خوردن رومیان از آنها ظهور و مبارزه فرقه اسماعیلیه و حسن صباح با سلجوقیان، حکومت خوارزمشاهیان و آخرین فرمانروای این حکومت که نتوانست در مقابل سپاه مغول مقاومت کند.

سپس دانش‌آموزان را راهنمایی کنید که با توجه به نمودار خط زمان، نقشه‌ها و مطالعه متن درس، فعالیت ردیف ۱ (کار برگه شماره ۸) را انجام دهند.

سلسله‌ها	غزنویان	سلجوقیان
بنیانگذاران	سلطان محمود غزنوی	طغرل سلجوقی
سلاطین مشهور	سلطان مسعود غزنوی	آلب ارسلان ملکشاه سلجوقی
زمان و دوره حکومت	از ۳۵۰ تا ۵۸۲ ه. ق	از ۴۳۱ تا ۵۹۰ ه. ق
محدوده و قلمرو حکومت	از شمال تا ماوراءالنهر و خوارزم از غرب تار و اصفهان از شرق تا دهلی مرکز هندوستان از جنوب تا دریای عمان و اقیانوس هند	از شمال تا دریای خزر و دریای سیاه از غرب تا دریای مدیترانه از شرق تا ماوراءالنهر از جنوب تا خلیج فارس و دریای عمان
رویدادهای مهم	<ul style="list-style-type: none"> • تسلط محمود غزنوی بر خراسان • خارج کردن ری و اصفهان از تسلط آل‌بویه توسط سلطان محمود • لشکرکشی‌های پیاپی سلطان محمود به هندوستان به عنوان جهاد در راه اسلام • شکست سلطان مسعود غزنوی از طغرل سلجوقی در جنگ دندانقان و محدود شدن قلمرو غزنویان به مناطقی از شرق ایران و بخش‌هایی از هندوستان 	<ul style="list-style-type: none"> • شکست غزنویان در جنگ دندانقان و به تخت نشستن طغرل در نیشابور • ورود طغرل به بغداد و برانداختن حکومت آل‌بویه • پیروزی آل‌ارسلان بر امپراتور روم در جنگ ملازگرد و تصرف بخش‌های وسیعی از آسیای صغیر • گسترش قلمرو سلجوقیان و افزایش قدرت آنها در دوران سلطنت ملکشاه و وزارت خواجه نظام‌الملک • ضعف و انحطاط قدرت سلجوقیان پس از مرگ ملکشاه و خواجه نظام‌الملک • نابودی کامل سلجوقیان توسط خوارزمشاهیان

در حین تدریس فعالیت‌های صفحه ۸۲ را به بحث و گفت‌وگو بگذارید.

پاسخ صحیح فعالیت ۱

زیرا سلجوقیان موفق شدند بر سرزمین‌های وسیعی که شامل بخش عمده فلات ایران و مناطق همجوار آن از مرزهای چین تا دریای مدیترانه می‌شد، مسلط شوند و حکومتی نیرومند را به وجود آوردند. در دوران سلجوقیان تشکیلات و نظام دیوانی منظم و گسترده‌ای در ایران شکل گرفت. در نتیجه قدرت و ثبات سیاسی، کشاورزی و بازرگانی رونق خوبی گرفت؛ شهرنشینی گسترش یافت و شهرهای بزرگ و آبادی پا به عرصه نهادند؛ معماری، صنایع دستی و بسیاری از رشته‌های هنر شکوفا شدند.

پاسخ صحیح فعالیت ۳

سلجوقیان با شکست امپراتوری روم شرقی در جنگ ملازگرد، بر بخش وسیعی از آسیای صغیر (ترکیه امروزی و سوریه) مسلط شدند. حتی پس از آنکه حکومت سلجوقی رو به ضعف و انحطاط رفت، شاخه‌ای از خاندان سلجوقی در آسیای صغیر حکومتی را موسوم به سلاجقه روم تشکیل دادند و مدت‌ها در آن منطقه حکومت می‌کردند. بنابراین، به دلیل تسلط سیاسی طولانی سلجوقیان بر منطقه آسیای صغیر، آثار و بناهای زیادی از آن دوره برجا مانده است.

هرچند مبحث اروپا، قرون وسطی و جنگ‌های صلیبی، با علامت سؤال ممنوع مشخص شده و مطالب آن در آزمون کتبی پایانی ارزشیابی نمی‌شود، اما لازم است با جدیت تدریس شود و فعالیت‌های آن نیز انجام شود. پیشنهاد می‌شود این دوره از تاریخ اروپا را که مقارن با قرن‌های اول تا دهم هجری است، از طریق مقایسه با سرزمین‌ها و کشورهای اسلامی تدریس کنید. از دانش‌آموزان بخواهید روی یک برگه کاغذ جدولی رسم کنند و چند ستون در آن قرار دهند. سپس هر گروه با مطالعه متن صفحه ۸۳-۸۲ جدول را کامل کنند و پس از استخراج علل جنگ‌های صلیبی از متن، نتایج را در کلاس بخوانند.

مثال:

نظام فتو‌دالی و فقر و قحطی	علل اقتصادی
.....	علل سیاسی
.....	علل اجتماعی

به پایان بپردازید

نکته‌های مهم درس (ظهور و سقوط و ویژگی‌های مهم حکومت‌های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی و اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اروپا در قرون وسطی) را مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۴ صفحه ۸۳ را انجام دهند. هر گروه یکی از کلید واژه‌ها را انتخاب کنند و با مراجعه به دانشنامه شبکه رشد مطالبی را جمع‌آوری کنند و خلاصه آن را به کلاس ارائه کنند. استخراج نکات اصلی و کلیدی و خلاصه‌نویسی را به دانش‌آموزان آموزش دهید.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

انجام فعالیت‌ها و کار بر گه از طریق مطالعهٔ متن و خواندن نمودار خط زمان و نقشه‌های تاریخی؛ بیان رویدادهای مهم در دوره سلسلهٔ غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی؛ مطابق با انتظارات یادگیری از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق آزمون عملکردی و مکتبی و شفاهی قابل سنجش است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

تصاویر نمودار خط زمان صفحه ۷۹-۷۸ :

- ۱ منارهٔ غزنین از بناهای دورهٔ غزنوی
- ۲ گنبد علویان همدان
- ۳ منارهٔ قُتلُغ تیمور و سلطان تکش در گرگانج خوارزم

میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - جایگاه و ویژگی‌های سلاطین در تشکیلات حکومتی سلجوقیان را توضیح دهند.
  - نقش وزیران ایرانی را در اداره حکومت سلجوقیان بیان کنند و چند نفر از وزیران را نام ببرند.
  - کار دیوان‌های عصر سلجوقی را با نهادهای مشابه امروز مقایسه کنند.
  - نمونه‌هایی از هنرهای دوره سلجوقی را نام ببرند و درباره ویژگی این دوره توضیح دهند.
  - کارکرد مدارس نظامیه را بیان کنند.
  - علل و دستاوردهای گسترش زبان فارسی را در حکومت‌های ترک تبار توضیح دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، کار برگه شماره (۹) کتاب‌های تاریخ بیهقی و سیاست‌نامه، تصاویری از اماکن، ظروف و اشیای تاریخی متعلق به عصر سلجوقی، نمودار تشکیلات دیوانی عصر سلجوقی

آماده کنید

با پرسش‌هایی از درس قبل ذهن دانش‌آموزان را به اهمیت سلسله سلجوقیان در بین حکومت‌های ترک تبار معطوف کنید. نقشه قلمرو سلجوقیان را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنان بخواهید بر اساس آنچه در درس گذشته خواندند، چند نفر از سلاطین مشهور و قدرتمند سلجوقی را نام ببرند. انتظار می‌رود طغرل، آلبارسلان و ملکشاه را نام ببرند. سپس با اشاره به قلمرو وسیع سلجوقیان، سؤال کنید: به نظر شما سلاطین چگونه این قلمرو گسترده و پرجمعیت را اداره می‌کردند؟ چه تشکیلات و سازمان‌هایی برای اداره کشور داشتند؟

با استفاده از آنچه دانش‌آموزان در فصل دوم با عنوان نقش دولت در اداره کشور خوانده‌اند، از دانش‌آموزان بپرسید به نظر شما چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی میان تشکیلات حکومتی آن دوره و حکومت امروزی وجود دارد؟ در این بخش حتی اگر دانش‌آموزان نتوانستند پاسخ‌های صحیح و مناسبی بدهند، با فکر کردن و ایجاد مسئله، آمادگی لازم برای ورود به درس را پیدا می‌کنند.

آموزش دهید

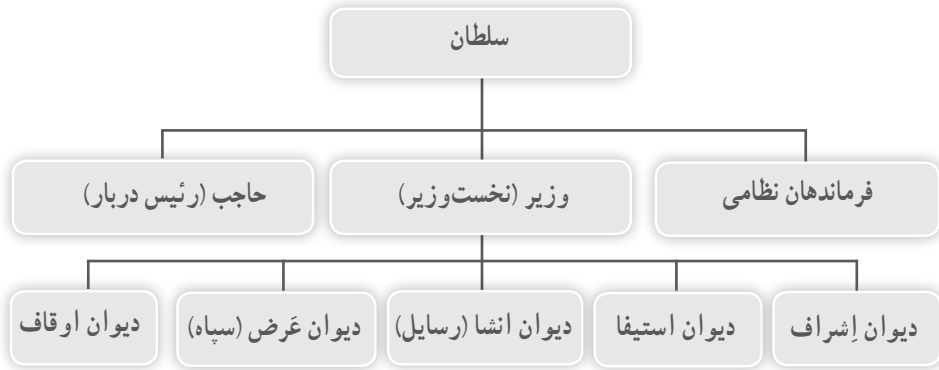
نمودار تشکیلات حکومتی دوره سلجوقی را در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید و به اختصار اجزای آن را معرفی کنید.

درباره ویژگی‌های سلاطین و نقش و جایگاه وزیران ایرانی توضیح دهید. سپس برای تکمیل و تعمیق آموخته‌ها از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره (۹) من کیستم؟ را اجرا کنند. هدف از طراحی این فعالیت آشنایی بیشتر با اوضاع و احوال سیاسی، اداری، نقش و جایگاه وزیران ایرانی و شیوه برخورد حاکمان سلجوقی با وزیران ایرانی است.

پاسخ فعالیت

- ۱ شخصیت متن (۱) عمید الملک کندی و شخصیت متن (۲) خواجه نظام الملک است
- ۲ عمید الملک کندی
- ۳ خطاب به خواجه نظام الملک رقیب و جانشین وی
- ۴ آموزش آیین فرمانروایی و راه و رسم کشورداری
- ۵ گسترش و تحکیم حکومت سلجوقی، آموزش اصول کشورداری به شاهان سلجوقی، خدمات فرهنگی و علمی.

نمودار تشکیلات دیوانی دوره سلجوقی

سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۲ را انجام دهند. از طریق این فعالیت وظایف و فعالیت‌های برخی نهادهای آن دوره را با نهادهای مشابه امروزی مقایسه کنند.

پیشنهاد می‌شود برای تدریس مبحث زبان و ادب فارسی در دوران سلجوقیان، نخست توجه دانش‌آموزان را به تصویر کتابخانهٔ صفحهٔ ۸۹ جلب کنید و توضیح دهید: در قرن‌های اول تا چهارم هجری بیشتر دانشمندان و عالمان ایرانی کتاب‌های خود را به زبان عربی می‌نوشتند و در فصل ۶ خواندید که در قرن‌های سوم و چهارم تعداد معدودی کتاب به زبان فارسی تألیف شده، اما همان‌گونه که در تصویر کتابخانهٔ دوران غزنوی و سلجوقی مشاهده می‌کنید، در این دوران کتاب‌های بسیاری در موضوع تاریخ، شعر، داستان، فلسفه، عرفان و... به زبان فارسی نوشته شده است و این رواج و گسترش روز افزون زبان فارسی در دورهٔ مذکور را نشان می‌دهد. کتاب‌هایی چون تاریخ بیهقی و سیاست‌نامه را به کلاس ببرید و بگذارید دانش‌آموزان این کتاب‌ها را ورق بزنند.

مباحث معماری و هنر ایران در عصر سلجوقی را از طریق نمایش تصاویر ظرف‌ها و اشیای تاریخی متعلق به آن دوره آموزش دهید. از دورهٔ مذکور آثار و بناهای بسیاری بر جا مانده است که به دلیل محدودیت حجم در کتاب، از تعداد کمی یاد شده است. با نمایش تصاویر مناسب ذوق، ظرافت، دقت و مهارت‌های علمی و فنی معماران و صنعتگران ایرانی در آن عصر را به دانش‌آموزان بشناسانید.

نکته‌های مهم درس را مرور کنید: دوره سلجوقی یکی از دوران مهم تاریخ ایران است؛ زیرا سرزمین‌های وسیعی از ماوراءالنهر تا دریای مدیترانه تحت تسلط سلجوقیان درآمد و حکومتی قدرتمند با تشکیلات اداری منسجم و کارآمد شکل گرفت. در نتیجه، کشاورزی و بازرگانی رونق گرفت؛ شهرنشینی توسعه پیدا کرد و شهرهای بزرگ و پرجمعیتی به وجود آمد. در دوران سلجوقی مراکز و مدارس علمی بسیاری در ایران بنیان نهاده شد که مشهورترین آنها نظامیه‌ها بودند. همچنین در آن دوره زبان و ادب فارسی در سرتاسر فلات ایران و آسیای صغیر انتشار یافت و آثار زیادی به این زبان نگاشته شد. در این دوره معماری و رشته‌های مختلف هنر به شکوفایی رسید.

به عنوان تکلیف پایانی از گروه‌ها بخواهید داوطلبانه یکی از فعالیت‌های شماره ۱ یا ۲ به کار ببندیم را انتخاب کنند و پس از اجرا در قالب روزنامه دیواری در کلاس یا راهروی مدرسه نمایش دهند. همچنین از دانش‌آموزان بخواهید اگر یکی از کتاب‌های معرفی شده در صفحه ۸۹ را در کتابخانه منزل خود دارند، به کلاس بیاورند و آن را به دیگر دانش‌آموزان نشان دهند و چند سطر از آن را بخوانند.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر دانش‌آموز

- ۱ فرار از عقل بکایی، حسین، : از تشکیل امپراتوری سلجوقی تا حمله مغول، از مجموعه داستان فکر ایرانی (۵)، تهران: نشر افق، ۱۳۹۰.
- ۲ خواجه نظام الملک، حسن‌زاده، فرهاد، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۳ نبرد دندانقان، صادقی‌نیا، حمدالله، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۴ حسن صباح، گرائلی، سکینه، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ۱ ترکان در ایران، اشپولر، برتولد و کلیفورد ادموند باسورث، فاروق سومر، کلود کاهن، ولادیمیر مینورسکی، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولى، ۱۳۸۷.
- ۲ تاریخ غزنویان، باسورث، ادمون کلیفورد، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۴.
- ۳ تاریخ ایران کمبریج (از آمدن سلجوقیان تا فروپاشی دولت ایلخانان)، ج ۵، گروه مؤلفان، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر،
- ۴ تاریخ ایران اسلامی، جعفریان، رسول، دفتر دوم: از طلوع طاهریان تا غروب خوارزمشاهیان، تهران: اندیشه معاصر، ۱۳۷۷.
- ۵ تاریخ خوارزمشاهیان، خلعتبری، اللهیار و محبوبه شرفی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۰.
- ۶ فرار از مدرسه، زرین کوب، عبدالحسین، درباره زندگی و اندیشه ابوحامد غزالی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۹.
- ۷ سلجوقیان (۴۳۱-۵۹۰ ق)، ستارزاده، ملیحه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۴.
- ۸ تاریخ دولت خوارزمشاهیان، ترجمه دکتر داوود اصفهانیان، قفس اوغلی، ابراهیم، تهران: گستره، ۱۳۶۷.
- ۹ مدارس نظامیه و تأثیرات علمی و اجتماعی آن، داوود اصفهانیان، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۱۰ تداوم و تحول در تاریخ میانه ایران لمبتون، آن. اس، ترجمه یعقوب آژند، تهران: نشر نی، ۱۳۷۲.
- ۱۱ تاریخ سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران در دوره سلجوقیان یوسفی فر، شهرام، تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۶.
- ۱۲ جستارهایی در مناسبات شهرنشینی دوره سلجوقیان، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.
- ۱۳ مناسبات شهر و روستا در سده‌های میانه ایران، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.

فصل هشتم : عصر مغول و تیموری

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>تحولات و رویدادهای مربوط به هجوم مغول‌ها و تیموریان با توجه به نمودار زمانی و بررسی مدارک مربوطه</p> <p>دلائل حمله مغول‌ها به ایران : عوامل داخلی و خارجی</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p> <p>شواهد و مدارک تحول، پیشرفت و تداوم علت‌ها و معلول‌ها</p>
<p>شرایط و ویژگی‌های زندگی مغول‌ها</p>	<p>فرهنگ و هویت</p> <p>تنوع شیوه‌های زندگی</p>
<p>قلمرو مکانی لشکرکشی مغول، قیام سرداران و حکومت تیموری</p> <p>عوامل محیطی و نقش آنها در زندگی مغول‌ها و حمله به سرزمین‌ها</p>	<p>مکان و فضا</p> <p>پراکندگی رابطه انسان و محیط</p>
<p>مسئولیت و حساس بودن نسبت به رعایت حقوق انسان‌ها و آثار فرهنگی در جنگ‌ها</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p> <p>مسئولیت پذیری</p>
	<p>مهارت‌های کاوشگری</p> <p>بررسی و کاوش برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر</p>

هجوم چنگیز و تیمور به ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - عوامل و دلایل هجوم چنگیزخان مغول و تیمور گورکانی را به ایران، دسته‌بندی و بیان کنند.
  - آثار و نتایج یورش‌های مغولان و تیموریان به ایران را با توجه به شواهد و مدارک شرح دهند.
  - علت و نتیجه قیام سرداران را توضیح دهند.
  - مسیرهای حمله مغول‌ها، قلمرو حکومت ایلخانان و تیموریان را روی نقشه نشان دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نقشه‌های تاریخی، با مسیرهای هجوم مغول، نمودار خط زمان، بخش‌هایی از مجموعه تلویزیونی سرداران، فیلم‌نامه برای ایفای نقش

آماده کنید

از سده هفتم تا دهم هجری تاریخ ایران معروف به عصر مغول و تیموری است. سرزمین و مردم ایران در این سده‌ها شرایط بسیار سخت و ناخوشایندی را پشت سر گذاشتند. به منظور آماده کردن دانش‌آموزان جهت ورود به فصل جدید، پیشنهاد می‌شود از دانش‌آموزان بخواهید با ایفای نقش ماجرای غیر خان حاکم شهر اترار و بهانه‌ای را که موجب حمله مغول‌ها به ایران شد، به نمایش بگذارند. در این زمینه می‌توانید از کتاب‌هایی برای کودکان و نوجوانان نوشته شده، کمک بگیرید (برای مثال حمله مغول، سجاد دادفر، انتشارات مدرسه). پس از اجرای نمایش کوتاه از دانش‌آموزان سؤال کنید: آیا اگر حاکم آن شهر دست به چنین کاری نمی‌زد، باز مغول‌ها به ایران حمله می‌کردند یا خیر؟

توضیح دهید که برای جنگ‌ها و لشکرکشی‌ها همواره رویدادهایی دستاویز قرار می‌گیرند و بهانه شروع جنگ می‌شوند؛ اما علل واقعی حمله‌ها و جنگ‌ها قبلاً در طی زمان پایه‌ریزی شده است.

آموزش دهید

نمودارهای خط زمان صفحه ۹۴ و ۹۵ را به دانش‌آموزان نمایش دهید و بگویید در فصل جدید با دوره دیگری از تاریخ ایران آشنا خواهید شد که به عصر مغول و تیموری معروف است. این دوره از هجوم چنگیز در آغاز قرن هفتم هجری تا پایان حکومت تیموریان در ابتدای قرن دهم هجری به طول انجامید. مبحث هجوم‌های چنگیز و تیمور را با تأکید بر علل حمله در مبدأ و مقصد ارائه کنید. حتماً از نقشه صفحه ۹۳ برای نشان دادن مسیرهای لشکرکشی و شهرها و مناطق مورد هجوم استفاده نموده و تأکید کنید که یورش‌ها و ظلم و ستم حکومت ایلخانی با مقاومت‌ها و قیام‌هایی در کشور ما روبه‌رو شد. از جمله این قیام‌ها، قیام سرداران در منطقه خراسان بود. در صورت امکان گزیده‌هایی از مجموعه‌های تلویزیونی تاریخی سرداران را در کلاس نمایش دهید.

فعالیت‌ها باید در حین تدریس انجام شوند تا در هر مرحله دانش‌آموزان درگیر فعالیت شوند. روی نقشه مسیرهای حمله مغول‌ها را پرس‌وجو کنید. از دانش‌آموزان بخواهید روی نقشه آسیا کشور مغولستان کنونی را پیدا کنند و نشان دهند.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

۱ خیر؛ زیرا مغولان به رهبری چنگیز خان متحد شده و قدرت زیادی به دست آورده بودند. آنها پس از فتح چین و ترکستان ثروت بسیاری کسب کرده بودند و می‌خواستند به دیگر سرزمین‌های آباد و ثروتمند نیز هجوم آورند. قتل اعضای کاروان تجاری مغول توسط حکومت خوارزمشاهیان، به چنگیز خان بهانه مناسبی داد که به ایران حمله کنند.

۲ کار برگه شماره ۱۰ (نمودار علت و معلول)

الف) علت‌های مربوط به مبدأ (مغولستان و مغولان): افزایش جمعیت قبایل مغول؛ افزایش قدرت قبایل متحد پس از اتحاد؛ روحیه جنگجویی و خشونت مغولان؛ داشتن رهبری مصمم مانند چنگیزخان؛ انگیزه نیرومند مغولان برای فتح سرزمین‌های دیگر پس از موفقیت در فتح چین.
ب) علت‌های مربوط به مقصد (ایران و خوارزمشاهیان): ضعف حکومت خوارزمشاهیان و تسلط نداشتن بر فرمانروایان محلی؛ دشمنی و ستیز با خلافت عباسی؛ سیاست جنگی نادرست سلطان محمد خوارزمشاه.

۳ هدف از انجام این فعالیت بررسی شواهد و مدارک و توجه به متون تاریخی و استنباط از آنهاست. این متون دلالت بر فاجعه‌آمیز بودن حمله مغولان به ایران دارد که باعث ویرانی و قتل عام گسترده شد.

۴ بخارا، سمرقند، مرو، توس، نیشابور و ری

به پایان ببرید

در پایان نکته‌ها و مفاهیم اصلی و مهم درس شامل عوامل و دلایل هجوم‌های پیاپی اقوام بیابانگرد از آسیای مرکزی به سرزمین ایران و آثار و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن را خلاصه کنید. سپس به عنوان پیام و نتیجه پایانی درس فعالیت ۵ صفحه ۹۷ را به بحث و گفت‌وگو بگذارید. با توجه به اینکه امروز گروه‌های تروریست و خشن مانند طالبان و داعش، همچنین برخی اشغالگران نظامی کشورها فجیع‌ترین جنایات جنگی را از لحاظ بی‌رحمی به زنان و کودکان اسرا و تخریب آثار فرهنگی مناطق اشغال شده انجام می‌دهند، توجه دانش‌آموزان را به این موضوع بسیار مهم، یعنی رعایت حقوق انسان‌ها در جنگ جلب کنید.

مشارکت در گفت‌وگوی کلاس؛ انجام فعالیت‌های درس؛ بهره‌گیری از نمودار خط زمان برای مشخص کردن محدوده زمانی عصر مغول و تیموری؛ بهره‌گیری از نقشه برای نشان دادن مسیرهای حمله چنگیز به ایران و شهرها و مناطق مورد هجوم؛ پاسخ دادن به پرسش‌هایی متناسب با انتظارات یادگیری درس.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

۱ تصاویر نمودار خط زمان: صفحه ۱- نقاشی حمله مغولان به ایران؛ ۲- نقاشی هلاکوخان به همراه همسرش دوقوزخاتون در مراغه؛ ۳- سکه غازان خان؛ ۴- مسجد جامع هرات؛ ۵- نسخه‌ای نفیس از قرآن، خوش‌نویسی در دوره تیموری

۲ پیام فعالیت شماره ۵ صفحه ۹۷ باید به طور مؤثر آموزش داده شود تا موجب تأثیر عمیق در نگرش دانش‌آموزان گردد.

حقوق بین‌الملل بشردوستانه که به حقوق جنگ یا حقوق مخاصمات مسلحانه بین‌المللی نیز معروف است، کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر در تهران در سال ۱۹۴۸ پایه‌گذاری شد. حقوق بین‌المللی بشردوستانه می‌کوشد با وضع مقرراتی از خشونت بی‌اندازه در جنگ‌ها جلوگیری کند. گروه‌ها و مکان‌های مورد حمایت بشردوستانه عبارت‌اند از غیرنظامیان، مجروحان، بیماران، اسرای جنگی، نهادها (صلیب سرخ، هلال احمر)، اموال فرهنگی، مساجد، اماکن مقدس، کلیساها و... از نهادهای متولی این حقوق می‌توان دولت‌ها و کمیته‌های بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر را نام برد. نظام حقوقی اسلام ناب محمدی توجه ویژه‌ای به رعایت حقوق انسان‌ها در جنگ کرده است.

پیروزی فرهنگ بر شمشیر

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - با ذکر مصادیقی تأثیر و نقش بزرگان ایرانی (دیوانیان، دانشمندان و عالمان) را در مهار خشونت مغولان و علاقه‌مند کردن آنان به فرهنگ ایرانی توضیح دهند.
  - نمونه‌هایی از مهم‌ترین اقدامات ایلخانان مغول را برای آبادانی و رونق هنر و معماری برشمارند.
  - اقدامات مهم جانشینان تیمور را در عرصه معماری، هنر و زبان و ادب فارسی، بیان کنند.
  - به طور گروهی درباره یکی از آثار هنری، معماری و ادبی دوره ایلخانی یا تیموری تحقیق کنند.
  - با مشاهده دقیق برخی آثار عصر ایلخانی، تیموری، هنرهای به کار رفته در آنها را تشخیص دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ تصاویری از مکان‌ها و اشیاء، ظروف و نقاشی‌های عصر مغول و تیموری؛ نمونه‌ای از کتاب‌های تاریخی و ادبی عصر مغول و تیموری مانند جهانگشای جوینی و جامع‌التواریخ رشیدی، پاورپوینت معرفی برخی شخصیت‌های دوره ایلخانی مانند خواجه نظام‌الملک.

نخست توجه دانش‌آموزان را به برخی از مدارک و شواهد درس پیش (درس ۱۵) مانند تصاویر هجوم مغولان، تصویر چنگیز خان و تیمور و متن‌های شماره ۱ و ۲ صفحه ۹۳ جلب کنید، سپس از آنان بخواهید به شواهد و مدارک درس ۱۶ مانند اقدامات و آثار خواجه نصیرالدین توسی، جوینی، خواجه رشیدالدین فضل‌الله و ایلخان غازان و نیز تصاویر مکان‌ها و اشیای تاریخی، آثار هنری و کتاب‌های آن دوره توجه کنند. آنگاه از دانش‌آموزان بپرسید تفاوت اصلی شواهد و مدارک این دو درس چیست؟ انتظار می‌رود دانش‌آموزان با راهنمایی شما به این پاسخ برسند که شواهد و مدارک درس ۱۵ دلالت بر هجوم، ویرانی، غارت و کشتار دارد؛ اما شواهد و مدارک درس ۱۶ نشان‌دهنده عمران، آبادانی، رونق هنر و معماری و گسترش فعالیت‌های علمی و ادبی است. از آنها بپرسید به نظر شما علت تغییر رویه جانشینان مغول و تیمور چیست؟ وادار کردن دانش‌آموزان به فکر کردن برای ایجاد آمادگی، کفایت می‌کند.

آموزش دهید عصر مغول و تیموری همانند یک سکه است؛ یک روی این سکه هجوم‌های وحشیانه و ویرانی، غارت و کشتار و روی دیگر آن بازسازی خرابی‌ها، شکوفایی هنر و معماری و رونق دوباره علم و ادب است. ایرانیان موفق شدند شمشیر چنگیز و تیمور را کُند سازند و خوی خشن مغولان و تیموریان را مهار کنند و از نوادگان چنگیز و فرزندان و نوادگان تیمور، انسان‌هایی بسازند که دیگر نه تنها شهرها را ویران و غارت نمی‌کردند و مردم را نمی‌کشتند، بلکه به فرهنگ و هنر ایران‌زمین علاقه‌مند شدند و برای جبران ویرانی‌های پدر و پدربزرگ خود کمر همت بستند.

• تصاویری از بناها، ظروف، اشیاء و نقاشی‌های عصر مغول و تیموری را در کلاس نمایش دهید و درباره آن توضیح دهید. در صورتی که می‌توانید پاورپوینتی درباره معرفی شخصیت‌های برجسته خواجه نصیرالدین توسی تهیه کنید و نمایش دهید.

کتاب‌هایی مانند جهانگشای جوینی و جامع التواریخ را به کلاس بیاورید و به دانش‌آموزان بدهید تا ورق بزنند.

• توجه دانش‌آموزان را به تصویر کتابخانه در صفحه ۱۰۲ جلب کنید و بپرسید کدام کتاب‌ها را می‌شناسند؟ کدام کتاب‌ها را در منزل دارند و می‌توانند آنها را به کلاس بیاورند. معمولاً در خانه‌ها کتاب گلستان و بوستان سعدی، دیوان شمس تبریزی و دیوان حافظ وجود دارد.

در حین تدریس از دانش‌آموزان بخواهید با مطالعه درس، فعالیت‌های آن را انجام دهند.

پاسخ صحیح فعالیت

۱ عظمت و بلندی گنبد و ایوان‌ها و آجرکاری، کاشی‌کاری و گچ‌بری زیبا و کم نظیر شباهت و ویژگی مشترک این بناهاست.

۲ زیرا جانشینان چنگیز و تیمور تحت تأثیر فرهنگ ایرانی - اسلامی دست از خشونت، ویرانی، غارت و کشتار برداشتند و برای عمران، آبادانی و گسترش صنعت، هنر و معماری و رونق علم و ادب، همت به خرج دادند.

۳ فرهنگ کهن و پویای ایران و تجربه تاریخی ایرانیان در نهایت بر شمشیر و خشونت مغولان و تیموریان پیروز شد و باعث شد ایران و ایرانیان از آن شرایط سخت و دشوار بیرون بیایند تا ایران و ایرانی پا برجا بماند.

۴ کار برگه شماره ۱۱ (آثار عصر ایلخانی و تیموری) را اجرا نمایید.

(پارچ شیشه‌ای شیشه‌گری)	(ظرف سفالی ..... سفالگری، نگارگری)	(کاسه برنجی ... فلز کاری، کنده کاری)	(بشقاب سفالی..... سفالگری، نگارگری)
(محراب کاری مسجد.... معماری، گچ‌بری، کاشی‌کاری)	(سردر اصلی.... معماری، گچ‌بری، کاشی‌کاری)	صفحه‌ای از شاهنامه... سفالگری، تذهیب	(نسخه خطی قرآن.... خطاطی، تذهیب)

به پایان برید

یادآوری کنید که ماندگاری و پایداری ایران مرهون فرهنگ دیرپای آن است و ما باید همچون اجدادمان همیشه نگاهبان خوب و شایسته‌ای برای آن باشیم. سپس به عنوان تکلیف پایانی راهنمایی کنید که فعالیت‌های ب ۱ و ۲ کار بیندیم را انجام دهند. برای این تحقیق آنها را به خوبی راهنمایی کنید. و منابع را در اختیار آنها بگذارید. نقاشی‌های افراد داوطلب را به دیوار نصب کنید.

بررسی و مقایسه شواهد و مدارک درس؛ بحث و گفت‌وگوی کلاسی؛ انجام فعالیت‌های درس و تحقیق و کاوشگری درباره آثار هنری و ادبی علمی این دوره که از طریق سیاهه ارزیابی فعالیت‌ها و همچنین آزمون کتبی و شفاهی قابل سنجش است.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر دانش‌آموز

- ۱ سیری در نگارستان نقاشی ایران، الماسی، مهدی، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۲ کمال الدین بهزاد، خانعلیلو، مریم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۳ حمله مغول، دادفر، سجاد، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۴ گوهرشاد، زرکنده، بتول، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۵ خواجه نصیرالدین طوسی، شماسی، عبدالحی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۶ غازان خان، عباسی، جواد، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۷ شاه منصور، فروغ بخش، احمد، تهران، مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۸ تیمور، فرهانی منفرد، مهدی، تهران: مدرسه، ۱۳۹۱.
- ۹ سرداران، هجری، محسن، تهران: مدرسه، ۱۳۹۲.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر

- ۱ تاریخ مغول در ایران : سیاست، حکومت و فرهنگ دوره ایلخانان، اسپولر، برتولد، ترجمه محمود میرآفتاب، تهران : علمی و فرهنگی، ۱۳۸۶.
- ۲ تاریخ مغول از حمله چنگیز تا تشکیل دولت تیموری، اقبال آشتیانی، عباس، تهران : امیرکبیر، ۱۳۸۴.
- ۳ دین و دولت در ایران عهد مغول، بیانی، شیرین، ۳ ج، تهران : نشر دانشگاهی، ۱۳۸۱.
- ۴ زن در ایران عصر مغول، تهران : دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- ۵ مغولان و حکومت ایلخانی در ایران، تهران : سمت، ۱۳۹۱.
- ۶ بطروشفسکی، ایلیا پاولوویچ، نهضت سرداران خراسان، ترجمه کریم کشاورز، تهران : پیام، ۱۳۵۱.
- ۷ تاریخ تشیع در ایران (تا قرن دهم هجری) جعفریان، رسول، ۳ ج قم : انصاریان، ۱۳۷۵.
- ۸ تاریخ ایران اسلامی، جعفریان، رسول، دفتر سوم : از یورش مغولان تا زوال تیموریان، تهران : اندیشه معاصر، ۱۳۷۸.
- ۹ احمد، «وزارت در عهد مغول»، رشد آموزش تاریخ، فروغبخش فسایی، شماره ۶، تابستان ۱۳۸۰، صص ۲۰-۱۵.
- ۱۰ برآمدن و فرمانروایی تیمور منز، بتاتریس فوربز، ترجمه منصور صفت گل، تهران : رسا، ۱۳۷۷.
- ۱۱ قدرت، سیاست و مذهب در ایران عهد تیموری، ترجمه جواد عباسی، مشهد : دانشگاه فردوسی، ۱۳۹۰.

- ۱۲ تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره تیموریان و ترکمانان، میرجعفری، حسین، تهران: سمت، ۱۳۷۹.
- ۱۳ تاریخ نظم و ثنر در ایران و در زبان فارسی تا پایان قرن دهم هجری، نفیسی، سعید، تهران: فروغی، ۱۳۴۴.
- ۱۴ معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، ویلبر، دونالد، ترجمه عبدالله فریار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۶.

فصل نهم : آسیا، پهناورترین قاره

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>موقعیت مکانی قاره آسیا و پدیده‌های مهم روی نقشه‌ها استفاده از اطلس‌ها</p> <p>پراکندگی ناهم‌واری‌ها، آب و هوا، رودها و ... ادیان، جمعیت و ... در آسیا</p>	مکان و فضا
<p>ویژگی‌های انسانی و اقتصادی قاره آسیا</p> <p>تنوع فرهنگ‌ها در آسیا</p> <p>میراث اسلام و چشم‌اندازهای مشترک اسلامی در کشورهای مسلمان قاره آسیا تعلق به قاره آسیا</p>	فرهنگ و هویت
<p>اقتصاد ژاپن، اقتصاد چین و بیرهای اقتصادی جنوب شرقی آسیا</p>	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
<p>احساس مسئولیت درباره سرنوشت منطقه جنوب غربی آسیا - مردم مظلوم فلسطین</p> <p>علاقه و تعلق به قاره آسیا</p> <p>احترام به تنوع فرهنگ‌ها</p>	ارزش‌ها و اخلاق
	<p>مهارت‌های کاوشگری</p> <p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>

ویژگی‌های طبیعی آسیا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- با استفاده از نقشهٔ جغرافیایی و کره و نمودار، وسعت آسیا را با قاره‌های دیگر، مقایسه کنند و موقعیت جغرافیایی این قاره را (نسبت به قاره‌ها و اقیانوس‌های اطراف) بیان کنند.
  - ویژگی‌های انواع ناهمواری‌های مشخص در قارهٔ آسیا را توضیح و روی نقشه نشان دهند.
  - دربارهٔ یکی از پدیده‌های طبیعی قارهٔ آسیا تحقیق کنند.
  - قلمروهای مهم آب‌وهوایی در قارهٔ آسیا را روی نقشه، نشان دهند و علل و پیامدهای ورود توده‌های مختلف هوا به این قاره را بیان کنند.
  - آسیای سبز و آسیای خشک را با هم مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نقشهٔ جهان‌نمای دیواری، نقشهٔ طبیعی آسیا در قطع دیواری، نقشه‌های کتاب، کاربرگهٔ ۱۲، کرهٔ جغرافیایی، تصویرهایی از مناظر طبیعی و ویژگی‌های مهم طبیعی قارهٔ آسیا، مقوا و تصویر قاره‌ها به صورت بریده‌شده، الگوی نمایشی دلتا (چوبی، کاغذی، گل رس و گچ).

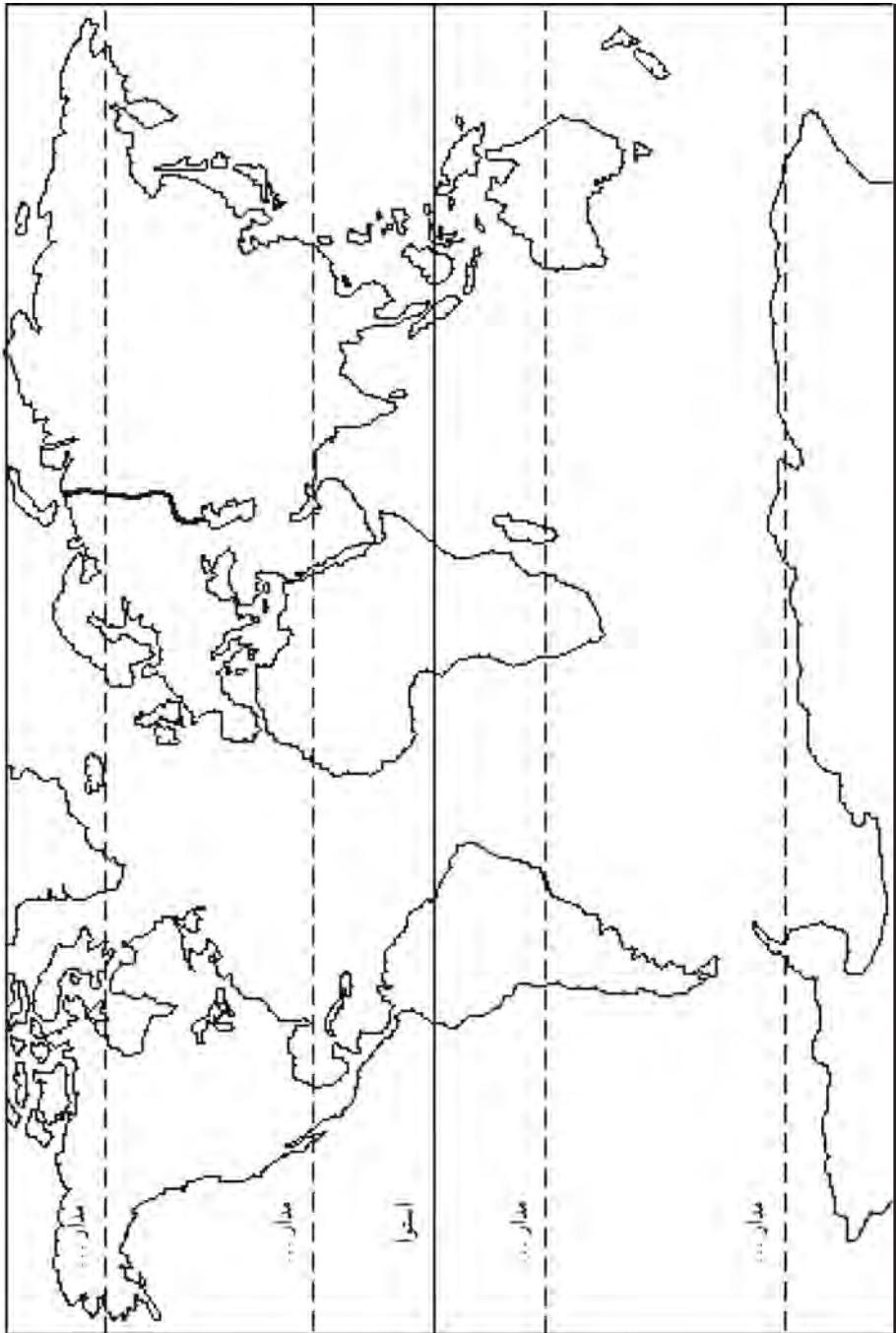
آماده کنید

دانش‌آموزان را به ۵ الی ۶ گروه، تقسیم کنید. از جلسه قبل از هر گروه بخواهید مقوایی در قطع کاغذ «A۴» با خود بیاورند. قبلاً از نقشه قاره‌های آسیا، آفریقا، اروپا، قطب جنوب، استرالیا، امریکای شمالی و جنوبی که بر روی یک نقشه بزرگ درج شده، کپی بگیرید و دور آنها را ببرید. سپس به هر گروه، تکه‌های بریده‌شده قاره‌ها را به صورت درهم بدهید. از دانش‌آموزان بخواهید بدون نگاه کردن به کتاب یا منابع دیگر، با یکدیگر همفکری کنند و قاره‌ها را به طور صحیح، (از نظر موقعیت) روی مقوا بچسبانند.

در مرحله بعد از آنها بخواهید بین قاره‌ها را با مداد آبی رنگ‌آمیزی کنند و در مرحله سوم نام اقیانوس‌ها را بر روی نقشه بنویسند. پاسخ‌ها را بررسی کنید.

یکی از بدفهمی‌های دانش‌آموزان ممکن است این باشد که قاره‌ها تکه‌های شناور روی آب هستند. اگر امکان دارد با تکه‌های گل رس، برجستگی‌ها و فرورفتگی‌هایی روی یک تخته مسطح ایجاد کنید؛ سپس چاله‌ها را از آب پر کنید و به آنها نشان دهید (در صورتی که این الگو را بسازید، همواره در طی چندسال می‌توانید از آن استفاده کنید). هربار پس از نمایش در کلاس، آب را خالی و الگو را خشک کنید و آن را برای استفاده بعدی در قفسه قرار دهید.

به دانش‌آموزان بفهمانید که پوسته قاره‌ها در کف اقیانوس‌ها امتداد یافته است. سپس از آنها بخواهید قاره آسیا را روی کاردستی‌ای که درست کرده‌اند، نشان دهند و وسعت آن را با قاره‌های دیگر، مقایسه کنند. از آنها بخواهید (به روش بارش مغزی) هر پدیده یا موضوعی درباره قاره آسیا به ذهن آنها می‌آید، بیان کنند. همه واژه‌ها و موضوعات را روی تابلوی کلاس بنویسید. در این بخش، علاوه بر آماده‌سازی، شما ارزیابی تشخیصی نیز انجام می‌دهید.

آموزش دهید

به طور کلی در شروع آموزش هر قاره، ابتدا دانش‌آموزان را با موقعیت جغرافیایی آن قاره؛ یعنی محل قرارگرفتن آن روی زمین آشنا می‌کنیم.

استفاده از کره جغرافیایی و نقشه جهان‌نمای دیواری، الزامی است. از دانش‌آموزان بخواهید اتصال آسیا به اروپا (اوراسیا) و مرز قراردادی کوه‌های اورال، اتصال آسیا با آفریقا و کانال سوئز را روی نقشه، نشان دهند.

از دانش‌آموزان بخواهید به همان نقشه و مدلی که خود درست کرده‌اند، دقت کنند و بپرسید آیا قاره آسیا و قاره آمریکا از یکدیگر دورند؟ آنها ممکن است با توجه به اینکه این دو قاره یکی در شرق و دیگری در غرب قرار گرفته‌اند، پاسخ مثبت دهند. سپس بپرسید: چرا روی نقشه، نام اقیانوس آرام دوبار نوشته شده است؟ آیا ما دو اقیانوس آرام داریم؟ از آنها بخواهید مقوایی را که روی آن نقشه ترسیم شده، خم و لوله کنند و دو سر آن را با چسب به هم بچسبانند.

اکنون توضیح دهید که قاره آسیا از طریق تنگه برینگ به آمریکا متصل است و وقتی سطح کروی را بر روی یک سطح صاف (نقشه) می‌گسترانیم، مجبوریم برش بزنیم. در نتیجه اقیانوس آرام را به شکل دو تکه در غرب و شرق مشاهده می‌کنیم. حال آنکه چنین نیست. سپس دانش‌آموزان را به کره جغرافیایی ارجاع دهید و اجازه دهید تنگه برینگ و اتصال آسیا و آمریکا را در منتهی‌الیه شرق و غرب این دو قاره، مشاهده کنند. تنگه برینگ در ساحل آلاسکا، آسیا و آمریکا را از هم جدا می‌کند و به نام دریانورد و کاشف دانمارکی «برینگ»، نام‌گذاری شده است. برینگ کاشف آلاسکا بود و در همین راه جان خود را از دست داد.

از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به کاردستی‌ای که درست کرده‌اند و انجام مقایسه قاره‌ها به روش بصری، نمودار صفحه ۱۰۷ را ملاحظه کنند و مجدداً فعالیت مقایسه و ساعت قاره‌ها را این بار به طور دقیق و آماري انجام دهند.

• قبل از آموزش ناهمواری‌ها، بهتر است تصویرهایی از مناظر طبیعی آسیا در کلاس پخش کنید و تنوع طبیعی در این قاره را به آنها نشان دهید. برای مثال تصاویری از دلتای بنگال، بیابان گبی، رشته‌کوه هیمالیا، اورست، مجمع‌الجزایر آتشفشانی، رودهای طویل برای این کار مناسب است. پس از جلب توجه کامل دانش‌آموزان، آنها را به نقشه، ارجاع دهید و با استفاده از نقشه طبیعی

دیواری و نقشه صفحه ۱۰۷ کتاب، سه نوع اصلی ناهمواری‌های کوهستانی، سرزمین‌های پست و مجمع‌الجزایر آتشفشانی را به آنها آموزش دهید.

در فرایند تدریس، سعی کنید همه بخش‌ها را خود دانش‌آموزان با مشاهده و جست‌وجو روی نقشه، ببینند و بی‌بیرند. از روش پرسش و پاسخ استفاده کنید. برای مثال بپرسید: رنگ بنفش چه نوع ناهمواری‌ای را نشان می‌دهد؟ رشته‌کوه‌های عمده آسیا را روی نقشه مشاهده کنید و نام ببرید. — به منظور نمایش و توضیح در مورد دلتا، شما ممکن است با مقوا و کاغذهای رنگی یا گچ، رشته‌کوه و مسیر رود و دریا را روی یک سطح صاف درست کنید، سپس آنها را رنگ‌آمیزی نمایید. دلتاها مزیت‌های زیادی از نظر کشاورزی دارند، اما سرزمین‌هایی سیل‌گیرند و در معرض خطر قرار دارند.

— برای آنکه جذابیت در تدریس ایجاد کنید، با استفاده از عکس و تصویر و اخبار، مطالبی را که خارج از متن کتاب است تهیه و در کلاس ارائه کنید. برای مثال برخی از شگفتی‌های قاره آسیا یا نکات جالب مانند قله اورست و مشکلات آن، کوهنوردان ایرانی که به اورست صعود کرده‌اند، رود یانگ‌تسه‌کیانگ و عظمت آن به عنوان طول‌ترین رود جهان، تعداد زمین‌لرزه‌هایی که در کشورهایی مانند ژاپن اتفاق می‌افتد و اقداماتی که در این کشورها برای مقابله با زلزله انجام شده می‌تواند برای دانش‌آموزان جذاب باشد. در این زمینه به‌گونه‌ای عمل کنید که گویا دانش‌آموزان را با خود به سفر می‌برید از ارائه و انتقال مطالب به صورت کلیشه‌ای، طوطی‌وار و خشک بپرهیزید، زیرا موجب بی‌علاقگی به درس جغرافیا و دلزدگی از آن خواهد شد.

— به منظور آموزش تنوع آب‌وهوایی در آسیا ابتدا تصاویری از آسیای خشک و آسیای مرطوب را در کلاس نمایش دهید و از دانش‌آموزان بخواهید شرایط زندگی در این دو قلمرو را با هم مقایسه کنند. سپس با استفاده از نقشه صفحه ۱۱۱، توده‌های هوا و تنوع دما و بارش را در آسیا توضیح دهید. توجه کنید که بادهای باران‌آور موسمی یک پدیده بسیار مهم در زندگی مردمان شرق و جنوب‌شرقی آسیا است (به بخش دانستنی‌ها مراجعه کنید) و روی تأثیرات و ویژگی‌های این بادهای تأکید کنید.

به پایان برید

نکات مهم و کلیدی درس را جمع‌بندی کنید. سپس برای تحکیم یادگیری، فعالیت‌های ۲ صفحه ۱۱۰ و فعالیت‌های ۴ الی ۸ صفحه ۱۱۲ را در کلاس اجرا کنید. از دانش‌آموزان بخواهید با همفکری یکدیگر کاربرگ شماره ۱۲ را تکمیل کنند.

پاسخ فعالیت‌های صفحه ۱۱۲

۴ تب، فلات بسیار مرتفعی است و با افزایش ارتفاع، دمای هوا کاهش می‌یابد. ضمناً ارتفاعات هیمالیا از نفوذ بادهای باران‌آور مرطوب به آن سوی فلات، جلوگیری می‌کند.

۵ اقیانوس آرام، اقیانوس هند.

۶ زیرا ارتفاعات هیمالیا از نفوذ آنها به داخل این مناطق، جلوگیری می‌کنند.

۷ زیرا این مناطق نزدیک به خط استوا هستند و به علاوه مجاور اقیانوس‌ها قرار گرفته‌اند و آب‌ها موجب اعتدال دما می‌شوند.

۸ بادهای باران‌آور غربی.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۳ صفحه ۱۱۰ را درباره تعداد جزایر کشور فیلیپین انجام دهند یا یکی از شگفتی‌های طبیعی مربوط به قاره آسیا را انتخاب کنند و درباره آن عکس، خبر، بریده روزنامه و نظایر آن جمع‌آوری کنند.

«کشور فیلیپین از ۷۱۰۷ جزیره، تشکیل شده است. از ۷۱۰۷ جزیره فیلیپین فقط ۱۰۰ جزیره مسکونی است و در این بین فقط یازده جزیره به صورت عمده دارای جمعیتی ساکن است و فقط ۲۷۷۰ جزیره دارای نامی خاص هستند. این ۷۰۰۰ جزیره عموماً در سه گروه بزرگ طبقه‌بندی می‌شوند: لوزون، منیدانائو و وسایا که هر یک سه مجمع‌الجزیره را تشکیل می‌دهند. دو جزیره لوزون و منیدانائو مجموعاً ۶۶٪ کل مساحت فیلیپین را تشکیل می‌دهند».

محورهای عمده ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری، مهارت‌های نقشه‌خوانی شامل تکمیل کاربرگه، نمایش موقعیت مکانی پدیده‌ها روی کره جغرافیایی و نقشه، تحقیق درباره پدیده‌های طبیعی قاره آسیا، مقایسه آسیای سبز و آسیای مرطوب، تشریح انواع مناطق آب‌وهوایی با استفاده از نقشه آب‌وهوای آسیا از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق آزمون‌های کتبی، شفاهی و عملکردی قابل سنجش است.

ویژگی‌های انسانی و اقتصادی آسیا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- جمعیت آسیا را با قاره‌های دیگر مقایسه کنند و پرجمعیت‌ترین کشورهای جهان و مترکم‌ترین منطقه جهان از نظر جمعیت را که در این قاره واقع‌اند، نام ببرند.
- نقشه پراکندگی جمعیت در آسیا با نقشه ناهمواری‌ها و آب‌وهوا را برهم منطبق و مقایسه کنند و دلایل انطباق را شرح دهند.
- با توجه به نقشه، عناصر فرهنگی مانند تنوع زبان و دین را در آسیا توضیح دهند.
- کشاورزی و صنعت را در قاره آسیا با توجه به ویژگی‌ها و کشورهای عمده و موفق در هر یک از فعالیت‌ها، شرح دهند.
- درباره واردات کالای ایران از چین، پرس‌وجو کنند.
- درباره چند مورد از جاذبه‌های گردشگری مهم و مشهور قاره آسیا، تحقیق کنند.
- با تهیه و ورق زدن یک اطلس جغرافیایی، به پرسش‌های مربوط به اطلس (صفحه ۱۱۹) پاسخ دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

اطلس جغرافیایی ایران و جهان، (به تعداد دانش‌آموزان یا گروه‌ها)، نقشه قاره آسیا در قطع دیداری (طبیعی و انسانی)، تصویرها یا فیلم‌های کوتاه درباره جاذبه‌های گردشگری قاره آسیا، نقشه‌ها و نمودارهای کتاب.

آماده کنید

درس را با استفاده از اطلس ایران و جهان (صفحه ۱۱۹ کتاب) آغاز کنید. در جلسه قبل از دانش‌آموزان بخواهید هر کدام یک اطلس جهان بخرند. در صورتی که مدرسه تعدادی اطلس تهیه کرده است، آن را در کتابخانه، نگهداری کنند. هر ساله معلم می‌تواند از آنها استفاده کند و در درس جغرافیا، اطلس‌ها را بین گروه‌های دانش‌آموزان تقسیم کند. معمولاً معتبرترین اطلس‌های جهان را می‌توانید از مؤسسه جغرافیایی و کاتوگرافی سحاب یا مؤسسه گیتاشناسی، خریداری کنید. اطلس، مجموعه‌ای از نقشه‌هاست.

از دانش‌آموزان بخواهید اطلس را ورق بزنند و درباره وجود نقشه‌های طبیعی و نقشه‌های سیاسی (تقسیمات سیاسی کشورها، استان‌ها و...) توضیح دهند. سپس فعالیت ۵ صفحه ۱۱۹ کتاب را با دانش‌آموزان انجام دهید. در این فعالیت، دانش‌آموزان با انواع نقشه‌ها و نمودارهای موجود در اطلس آشنا می‌شوند.

با توجه به فعالیت‌های این صفحه، فعالیت‌های مشابهی طراحی کنید و اجازه بدهید دانش‌آموزان انواع کاربردهای اطلس و نقشه‌خوانی را تمرین کنند. در صورتی که اطلس دارای نمودارها و جدول‌های مربوط به مساحت و جمعیت قاره‌هاست، جمعیت و مساحت قاره‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

آموزش دهید

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۱) قسمت الف و ب صفحه ۱۱۴ را انجام دهند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود تراکم جمعیت در آسیای شرقی و جنوب شرقی بیشتر است و این بخش با آب‌وهوای موسمی و وزش بادهای باران‌آور موسمی منطبق است. همچنین این منطقه عموماً شامل سرزمین‌های پست و جلگه‌ای سواحل اقیانوس‌هاست. به عکس شبه‌جزیره عربستان، فلات تبت، مغولستان، نواحی داخلی ایران و نواحی شمال آسیا به دلیل کوهستانی بودن یا نواحی بیابانی به دلیل کمبود بارش شرایط مناسبی برای فعالیت‌های کشاورزی ندارد. به‌طور کلی نقشه پراکندگی جمعیت قاره آسیا با نقشه توزیع بارش در این قاره، هماهنگی دارد. جلگه‌های مستعد کشاورزی با باران کافی، بیشترین و متراکم‌ترین جمعیت را در خود داده‌اند.

• دربارهٔ جمعیت چین و هند، به عنوان پرجمعیت‌ترین کشورهای دنیا توضیح دهید. چین از جمله کشورهایی است که برای مهار رشد جمعیت خود، شدیدترین سیاست‌های جمعیتی و سیاست تک‌فرزندی را در پیش گرفت.

• با نمایش تصویرهای گوناگون، چهره‌های متفاوت، نژادها و مراکز مذهبی آسیا را نمایش دهید. معبد بوداییان، آیین‌ها و مراسمی که در رود گنگ توسط هندوها اجرا می‌شود و مساجد مسلمانان می‌تواند از جذابیت‌های آسیا باشد. در کشورهای مسلمان اندونزی و مالزی، مساجد بسیار زیبایی ساخته شده است که تصاویر آنها عمدتاً در اینترنت قابل دریافت است و شما می‌توانید آنها را در کلاس نمایش دهید و مختصراً دربارهٔ نام و مکان آن توضیح بدهید.

• به منظور آموزش اقتصاد قارهٔ آسیا سه عنوان کشاورزی، صنعت و درآمدهای حاصل از گردشگری را روی تابلو بنویسید. سپس مجدداً با پخش تصاویری از مزارع برنج و از صنایع بزرگ کشورهای ژاپن، چین، کرهٔ جنوبی، تایوان و ...، جاذبه‌های گردشگری مهم قارهٔ آسیا و ابرشهرها، ویژگی‌های عمدهٔ اقتصاد آسیا را معرفی کنید. به منظور تحکیم یادگیری و درگیر کردن دانش‌آموزان فعالیت‌های صفحهٔ ۱۱۸ را در کلاس انجام دهید.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

۲ تصویر ۲، تاج‌محل را نشان می‌دهد (تاج‌محل از پرآوازه‌ترین بناهای جهان و آرامگاه زیبا و باشکوهی است که در نزدیکی شهر آگره در ۲۰۰ کیلومتری جنوب دهلی نو پایتخت هند واقع است و از عجایب هفتگانهٔ دنیا به حساب می‌آید. این بنا به دستور شاه‌جهان امپراتور گورکانی هند و به منظور یادبود همسر ایرانی‌تبارش، بنا شده است).

تصویر ۴، دیوار چین را نشان می‌دهد (دیوار چین طولانی‌ترین سازهٔ مهندسی نظامی در جهان است که حدود ۷۰۰۰ کیلومتر امتداد دارد و در سال ۱۹۸۷ میلادی در فهرست میراث جهانی ثبت شده است. ساخت این بنا مربوط به قرن پنجم تا هشتم قبل از میلاد است).

۳ این فعالیت، چندمنظوره است. اولاً به موضوع چین به عنوان یکی از برترین صادرکنندگان کالا به تمام کشورهای جهان اشاره دارد، ثانیاً دانش‌آموزان با انجام این فعالیت درمی‌یابند که متأسفانه کشور ما به یک واردکنندهٔ بزرگ کالا تبدیل شده است. ما در کشور خود کالاهای گوناگونی داریم که از کشورهای دیگر وارد می‌شود، در حالی که قادر به تولید مشابه آن هستیم. لذا ایجاد انگیزه

برای خودتکایی و حمایت از تولید داخلی و تفکر دربارهٔ مصرف بی‌رویهٔ کالاهای غیرضروری خارجی از اهداف انجام این فعالیت میدانی است.

۴ بازی‌های آسیایی (آسیاد) هر چهار سال یک‌بار در رشته‌های ورزشی مختلف در یک کشور آسیایی برگزار می‌شود و کشورهای این قاره با یکدیگر به رقابت‌های ورزشی می‌پردازند. آخرین بازی آسیایی در سال ۲۰۱۴ میلادی در کرهٔ جنوبی برگزار شد و بازی بعدی در سال ۲۰۱۸ میلادی خواهد بود. لوگوی بازی‌های آسیا شبیه یک خورشید است و شعار این بازی‌ها «همیشه به سوی جلو» است.

به پایان برید

مطالب درس را با اشاره به رئوس عمده، خلاصه و جمع‌بندی کنید. به عنوان تکلیف پایانی (تکلیف در منزل) از دانش‌آموزان بخواهید به طور گروهی و داوطلبانه یکی از فعالیت‌های الف یا ب، به کار ببندیم را انجام دهند. نمایشگاهی از گزارش تحقیق گروه‌ها در کلاس یا راهروی مدرسه ترتیب دهید.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

با توجه به انتظارات یادگیری، خواندن نمودارها و نقشه‌های پراکندگی جمعیت در قارهٔ آسیا، استفاده از اطلس ویژگی‌ها و کشورهای فعال در حوزهٔ کشاورزی و صنعت، پرس‌وجو دربارهٔ کشورهای عمدهٔ صادرکنندگان کالا در قارهٔ آسیا، انجام دادن تحقیق دربارهٔ یکی از ویژگی‌ها و موضوعات مهم طبیعی یا اقتصادی قارهٔ آسیا و درست کردن روزنامهٔ دیواری و تحقیق دربارهٔ «گاندی» رهبر ضداستعمار کشور هند از محورهای عمدهٔ ارزشیابی این درس است که از طریق طراحی آزمون‌های کتبی و عملکردی و مستمر، قابل ارزشیابی است.

• با توجه به اینکه فصل بعدی، یعنی فصل ۱۰ کتاب به منطقه جنوب‌غربی آسیا و ویژگی‌های طبیعی و انسانی آن اختصاص یافته است، در این فصل از پرداختن به اقتصاد، جاذبه‌های گردشگری، شخصیت‌ها و به طور کلی موضوعات مربوط به این منطقه، خودداری شده است.

• قبل از آغاز تدریس بخش جغرافیایی این کتاب نقشه‌های موجود در مدرسه را واریسی کنید و در صورت نیاز از مسئولان مدرسه بخواهید نقشه‌های دیواری و ترجیحاً برجسته‌نمای جهان و قاره‌های آسیا، اروپا، افریقا، آمریکا، استرالیا و نیوزیلند را تهیه کنند. همچنین از مسئولان بخواهید تعدادی اطلس ایران و جهان و کره جغرافیایی برای کار در کلاس خریداری کنند. باید توجه کرد که این هزینه از سوی مدرسه یک‌بار پرداخت می‌شود و سال‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. نقشه‌ها، کره و اطلس به‌ویژه نقشه از مهم‌ترین منابع آموزش جغرافیا است و بدون استفاده از آنها، یادگیری درس جغرافیا با اختلال روبه‌رو می‌شود.

دلتا: قطعه زمینی به شکل مثلث در مصب رود است که چون به شکل حرف دلتای یونانی (Δ) است، به این نام معروف شده است. دلتاها، حاصل برجای ماندن مواد حمل شده توسط رودها در دهانه آنها هستند و اشکالی گوناگون دارند که در بین آنها دلتای به شکل پای پرندگان معروف‌تر است.

تعداد و تقسیم‌بندی قاره‌ها: قاره یا خشکاد به انبوهه پیوسته‌ای از زمین گفته می‌شود که معمولاً به صورت خشکی‌های بزرگ، سر از آب بیرون آورده‌اند. قاره‌ها معمولاً براساس عرف، شناخته و متمایز می‌شوند و معیار مشخصی برای تقسیم‌بندی و تعداد آنها وجود ندارد.

در برخی تقسیم‌بندی‌ها، چهارقاره (آمریکا، افریقا، اروپا و آسیا) را که به یکدیگر متصل‌اند، یک قاره محسوب می‌کنند. در تقسیم‌بندی شش قاره‌ای، اروپا و آسیا (اوراسیا) یک قاره محسوب می‌شود. در تقسیم‌بندی هفت قاره‌ای، آمریکای شمالی، آمریکای جنوبی،

جنوبگان (قطب جنوب)، افریقا، اروپا، آسیا و اقیانوسیه، هریک قاره‌ای مستقل محسوب می‌شوند.

در سال آینده، دانش‌آموزان در کتاب علوم با نظریه‌ی جابه‌جایی قاره‌ها (وگنر) آشنا می‌شوند. علت حذف مطالعه‌ی قاره‌ی قطب جنوب (جنوبگان) از این پایه، محدودیت گنجایش کتاب و اکتفا به مطالعه‌ی قاره‌های مسکون جهان بوده است.

بادهای موسمی: کلمه‌ی موسمی (monsoon) به معنای فصل است. عرب‌ها به بادهای فصلی (موسمی) دریای عرب بادهای موسمی می‌گفتند که حدود ۶ ماه از جنوب‌غربی و ۶ ماه دیگر از شمال‌شرقی می‌وزد. امروزه کلمه‌ی موسمی به نوع ویژه‌ای از آب‌وهوا و باد گفته می‌شود که طی آن از فصلی به فصل دیگر جهت وزش بادهای غالب عوض می‌شود. در مشرق و جنوب‌شرقی آسیا با ایجاد مراکز کم‌فشار و پرفشار روی اقیانوس و خشکی، در تابستان، بادها از سوی اقیانوس به سمت خشکی می‌وزند و موجب بارندگی فراوان می‌شوند. در زمستان به عکس، بادها از داخل قاره‌ی آسیا به سمت اقیانوس می‌وزند و فصل خشک به وجود می‌آید؛ زیرا جای مراکز پرفشار و کم‌فشار عوض می‌شود.

معرفی منابع برای مطالعه‌ی بیشتر معلم

- ۱ «مهماتا گاندی»، نوشته رومن رولان، ترجمه محمدقاضی انتشارات روزبهان، ۱۳۷۰.
- ۲ «گاندی، گونه‌ای از زندگی»، کریشنا کری پالاتی، ترجمه غلامعلی کشانی، ۱۳۹۲.

فصل دهم : منطقه جنوب غربی آسیا و جایگاه ایران در آن

مفاهیم کلیدی	راهنماها یا حوزه‌های موضوعی
موقعیت مکانی	مکان و فضا
پراکندگی	
رابطه انسان و محیط	
موقعیت استراتژیک آسیای جنوب غربی (خاورمیانه) علل و عوامل	فرهنگ و هویت
پراکندگی ناهمواری‌ها، آب و هوا، رودها و ... ادیان، جمعیت و ... در آسیای جنوب غربی محاسبه فواصل و موقعیت‌ها، مقیاس کسری	
ویژگی‌های انسانی و اقتصادی جنوب غربی آسیا	
تنوع شیوه‌های زندگی	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
میراث فرهنگی	
تعلق و هویت	
اشتراکات فرهنگی در جنوب غربی آسیا	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
میراث اسلام و چشم‌اندازهای مشترک اسلامی در کشورهای منطقه	
تعلق به منطقه جنوب غربی آسیا (خاورمیانه)	
منابع انرژی : نفت و مقایسه اقتصادهای آسیای جنوب غربی، امارات، افغانستان، ترکیه، عراق	منابع و فعالیت‌های اقتصادی

ویژگی‌های منطقه جنوب‌غربی آسیا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - روی نقشه منطقه جنوب‌غربی آسیا دریاها، اقیانوس‌ها و مناطق استراتژیک و تنگه‌ها را در محدوده این منطقه، مکان‌یابی کنند.
  - تفاوت‌های مناطق طبیعی جنوب‌غربی آسیا را شرح دهند و آنها را با یکدیگر مقایسه کنند.
  - با توجه به نمودارها و جداول، پرجمعیت‌ترین کشورها و فراوان‌ترین گروه‌های زبانی منطقه جنوب‌غربی آسیا را نام ببرند.
  - اشتراکات فرهنگی مردم جنوب‌غربی آسیا را فهرست کنند.
  - درباره مشکلات و پیامدهای اقتصادهای مبتنی بر صدور نفت، بحث و گفت‌وگو کنند.
  - اقتصاد کشورهای جنوب‌غربی آسیا را با یکدیگر مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه‌های کتاب، کاربرگ شماره ۱۳، نرم‌افزار نقشه پیوست کتاب، نقشه منطقه جنوب‌غربی آسیا (خاورمیانه) در قطع دیواری، تصاویری از ویژگی‌های طبیعی شهرها و فعالیت‌های اقتصادی کشورهای منطقه، اطلس ایران و جهان

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس

آماده کنید

روی نقشه دیواری آسیا، با کاغذهای رنگی، چسباندن نخ و ...، دایره یا مثلثی که محدوده جنوب غربی آسیا را نشان بدهد، بکشید. به دانش آموزان بگویید در درس گذشته با قاره آسیا آشنا شده‌اید. در این جلسه می‌خواهیم با یک بخش مهم این قاره آشنا شویم. منطقه‌ای که کشور ما در آن واقع شده است: «منطقه جنوب غربی آسیا».

از دانش آموزان بخواهید چند کشور منطقه را نام ببرند. سپس از آنها بپرسید: به نظر شما چرا مطالعه و شناخت این منطقه، اهمیت دارد؟ دانش آموزان ممکن است به مواردی چون قرار گرفتن ایران در این منطقه، تنش‌های منطقه، نفت، خلیج فارس و ... اشاره کنند. با پرسش و پاسخ ایجاد انگیزه کنید و اهمیت شناخت این منطقه را برای هر فرد ایرانی، یادآوری کنید.

سپس با توجه به نقشه صفحه ۱۲۲ کتاب، محدوده کشورهای جنوب غربی آسیا و مناطق اتصال و استراتژیک را با کمک دانش آموزان، مکان‌یابی کنید و فعالیت این صفحه را انجام دهید.

۱ تنگه بسفر و داردانل، ارتفاعات پامیر، باب‌المنذب

۲ اروپا، افریقا

۳ اقیانوس هند، دریای سرخ، خلیج فارس، دریای عمان، دریای خزر، دریای سیاه، دریای مدیترانه

۴ عربستان سعودی، ایران

آموزش دهید

به منظور آموزش ویژگی‌های طبیعی این منطقه، از نقشه استفاده کنید. بهتر است ابتدا تصویرهایی از مناطق مرتفع، بیابان‌ها، نواحی ساحلی، به دانش آموزان نشان دهید و توجه آنها را به تفاوت‌های آب‌وهوایی و ناهمواری‌ها در این منطقه، جلب کنید.

با توجه به تنوع ناهمواری‌ها، نواحی آب‌وهوایی سرد کوهستانی، بیابانی، مدیترانه‌ای و ساحلی را توضیح دهید.

یکی از پدیده‌های مهم این ناحیه، گسترده‌گی بیابان‌هایی است که در دو کشور وسیع منطقه، یعنی

عربستان سعودی و ایران، بیشترین وسعت را به خود اختصاص داده است. مشخصه عمده بیابان را که داشتن بارندگی سالیانه کمتر از ۵۰ میلی متر است، به دانش‌آموزان گوشزد کنید. سپس از دانش‌آموزان بخواهید با مراجعه به اطلس (قبلاً از دانش‌آموزان بخواهید اطلس ایران و جهان را همراه داشته باشند یا اطلس‌هایی را که مدرسه تهیه کرده است، از کتابخانه بگیرید و در کلاس توزیع کنید)، فعالیت ۵ را در کلاس انجام دهند.

۵ آب و هوای گرم و خشک (دشت لوت، بیابان ربع الخالی، طبس)

آب و هوای گرم و شرجی (دوبی، بندرعباس، سواحل بحرین)

آب و هوای مدیترانه‌ای (استانبول، قبرس، بیروت)

آب و هوای سرد و کوهستانی (قفقاز، ارمنستان، کابل)

● به منظور آموزش ویژگی‌های انسانی و اقتصادی منطقه، جمعیت، زبان و دین را در این منطقه با استفاده از تصاویر و نمودار بررسی کنید و فعالیت صفحه ۱۲۵ و فعالیت ۸ صفحه ۱۲۶ را انجام دهید.

۶ پاکستان، ترکیه، ایران

۷ زبان عربی (عربستان سعودی)

زبان فارسی (ایران)

زبان ترکی (ترکیه)

زبان اردو (پاکستان)

۸ عربستان سعودی، کمتر از ۳۰ میلیون نفر جمعیت دارد که نسبت به مساحتش جمعیت‌اش بسیار کم است، زیرا بیشتر این کشور را بیابان‌های وسیع غیرقابل سکونت پوشانده است. دانش‌آموزان در سال ششم ابتدایی با کشورهای نفت‌خیز منطقه آشنا شده‌اند. از دانش‌آموزان بخواهید کشورهای تولیدکننده نفت منطقه را نام ببرند (عربستان سعودی، ایران، عراق، امارات متحده عربی و ...).

● سپس بحث و گفت‌وگویی درباره اقتصاد مبتنی بر نفت ترتیب دهید. بهتر است برای مقدمه بحث به چند مورد از نوسانات قیمت نفت در بازار جهانی در یک دهه اخیر اشاره کنید. از دانش‌آموزان بخواهید همفکری کنند و چند مورد از مزایا و معایب وجود نفت در کشورهای نفت‌خیز منطقه را بیان کنند. بحث را با نتیجه‌گیری ضرورت خروج از اقتصاد نفت‌محور و فروش نفت خام، جمع‌بندی کنید.

سپس به منظور مقایسه کشورها از نظر اقتصادی، چند کشور پردرآمد منطقه و چند کشور فقیر منطقه را با توجه به مثال‌های کتاب (درآمد سرانه، وضعیت رفاه، میزان تولید ناخالص داخلی)، انتخاب و این دو گروه را با یکدیگر مقایسه کنید و علل و عوامل تفاوت‌ها را با روش پرسش و پاسخ، شرح دهید.

به پایان ببرید

با مرور مطالب و جمع‌بندی نکات مهم درس، از دانش‌آموزان بخواهید به عنوان فعالیت پایانی فعالیت ۱۰ صفحه ۱۲۶ را انجام دهند. آنها باید بتوانند به عواملی چون دین اسلام، اقتصاد مبتنی بر نفت، و رواج برخی آیین‌های مشترک مانند نوروز در برخی کشورهای منطقه، اشاره کنند. به منظور تحکیم یادگیری، از آنها بخواهید کاربرگ شماره ۱۳ نقشه‌خوانی آسیای جنوب‌غربی را در کلاس یا منزل تکمیل کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

مطابق با انتظارات یادگیری، محورهای عمده ارزشیابی این درس، جانمایی صحیح مکان‌های مهم بر روی نقشه جنوب‌غربی آسیا، مقایسه مناطق طبیعی و ویژگی‌های اقتصادی کشورهای منطقه، بحث و گفت‌وگو درباره مضرات اقتصاد مبتنی بر صدور نفت که از طریق ارزشیابی‌های مستمر شفاهی – کتبی، کاربرگ و سیاهه ارزیابی مشاهده و بررسی فعالیت‌ها، قابل ارزشیابی است.

ایران و منطقه جنوب غربی آسیا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- علل استراتژیک بودن منطقه جنوب غربی آسیا را بیان کنند.
  - علل بروز تنش‌ها و جنگ‌ها در منطقه جنوب غربی آسیا را فهرست کنند.
  - امتیازات ایران از نظر جایگاه در منطقه را برشمارند و تحلیل کنند.
  - ارزش‌ها و اهمیت‌های سواحل جنوب ایران را شرح دهند.
  - موقعیت جغرافیایی و مکان‌های مهم فلسطین اشغالی را روی نقشه، نشان دهند.
  - درباره علل مسئول بودن مردم مسلمان منطقه نسبت به سرنوشت فلسطین بحث و گفت‌وگو کنند.
  - با توجه به مقیاس کسری (عددی) نقشه، مسافت دو مکان را محاسبه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تصویرهای مناسب و کتاب‌های آموزشی درباره فلسطین و انتفاضه، تصاویری درباره سواحل جنوبی ایران، تنگه هرمز و بنادر دریانوردی در این منطقه، نقشه سواحل جنوبی ایران، چند نقشه بزرگ مقیاس و کوچک مقیاس، کاربرگه شماره ۱۴

آماده کنید

دانش‌آموزان در درس گذشته تا حدودی با موقعیت طبیعی و جغرافیایی و ویژگی‌های منطقه جنوب‌غربی آسیا آشنا شده‌اند و این درس ادامه مطالب درس قبلی است. روی تابلوی کلاس بنویسید: جنوب‌غربی آسیا یکی از مناطق استراتژیک (راهبردی) جهان است. سپس از دانش‌آموزان بخواهید با مراجعه به بخش واژه‌های پایان فصل، معنا و مفهوم استراتژیک را بیان کنند. سپس از آنها بخواهید کتاب‌ها را ببینند و به روش بارش مغزی از آنها بپرسید هرچه درباره اهمیت این منطقه می‌دانند، بیان کنند. عبارت‌های آنها را روی تابلوی کلاس بنویسید.

آموزش دهید

عبارت‌هایی را که دانش‌آموزان در بخش قبلی بیان کردند جمع‌بندی کنید و در سه مقوله (موقعیت جغرافیایی اتصال سه قاره، انبار انرژی و جهان اسلام) قرار دهید و توضیحات تکمیلی را ارائه کنید. سپس دانش‌آموزان را به جدول صفحه ۱۲۹ که در آن اطلاعات برخی جنگ‌های منطقه در چند دهه اخیر را نشان می‌دهد، ارجاع دهید. بعد از آنکه دانش‌آموزان جدول را مطالعه کردند، نتیجه‌گیری کنید که این منطقه از مناطق پرکشمکش جهان است. آنها را گروه‌بندی کنید و بگذارید مطالب صفحه ۱۲۸ را بخوانند و فعالیت صفحه ۱۲۹ را انجام دهند و بحث گروهی ترتیب دهید.

فعالیت صفحه ۱۲۹

۱ حمل و نقل دریایی، ارزان‌تر از حمل و نقل جاده‌ای است. کشورها برای مبادلات اقتصادی واردات و صادرات کالا، به دریا و اقیانوس نیاز دارند و کشورهایی که به دریا دسترسی ندارند (محصور در خشکی‌اند)، با مشکلات زیادی مواجه می‌شوند. دسترسی به دریا و آب‌های آزاد، نقش مهمی در اقتصاد کشورها دارد.

۲ این منطقه، انبار نفت جهان است. حمل و نقل انرژی مورد نیاز کشورهای صنعتی از آبراه‌های آن انجام می‌شود. وجود رژیم اشغالگر قدس، حکومت‌های وابسته بعضی کشورهای

منطقه، دخالت امریکا و انگلیس و کشورهای قدرتمند در منطقه از علل اصلی جنگ‌ها در این بخش از جهان است.

۲ رشد اقتصادی، کاهش فقر، بهبود فرهنگ و آموزش، کوتاه‌شدن دست ابرقدرت‌ها از منطقه و در اختیار گرفتن منابع توسط مردم منطقه.

• با توجه به آنچه دانش‌آموزان در بخش قبلی دریافته‌اند، ویژگی‌های ممتاز ایران در منطقه را فهرست کنید.

در صفحه ۱۳۰ یکی از این موقعیت‌های ممتاز یعنی سواحل جنوبی ایران و دسترسی به آب‌های آزاد اقیانوس، بیشتر توضیح داده شده است. این بخش را با استفاده از نقشه تدریس کنید. دقت کنید اهمیت بنادر و جزایر جنوبی ایران و نقش دسترسی ایران به خلیج فارس و دریای عمان و تنگه هرمز باید از منظرهای مختلف سیاسی، اقتصادی و تجاری و نظامی به خوبی تشریح و تفهیم شود. همچنین در این بخش، نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران و نقش آن در دفاع از کشور و سازندگی و پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی در زمان صلح و پیشرفت‌های ایران در زمینه ساخت ناو جنگی و زیردریایی را معرفی کنید.

(برای اطلاع بیشتر به بخش دانستنی‌های معلم در پایان فصل، رجوع شود).

• یکی از موضوعات مطرح شده در این درس، فلسطین است. بهتر است تدریس این بخش و همچنین محاسبه مقیاس کسری (عددی) را به دلیل زمان‌بر بودن به جلسه جداگانه‌ای موکول کنید. به این نکته توجه کنید که اگرچه دانش‌آموزان تا این پایه، از طریق کتاب‌های مختلف درسی اطلاعاتی درباره مردم مظلوم فلسطین و مبارزه آنها علیه اشغالگران کسب کرده‌اند؛ اما تاکنون مطلبی در کتاب درسی از جمله جغرافیا درباره موقعیت جغرافیایی و نقشه این کشور، ارائه نشده است. لذا اغلب دانش‌آموزان درک فضایی از سرزمین فلسطین و موقعیت نسبی آن و مکان‌هایی که در اخبار می‌شنوند، مانند نوار غزه، رود اردن و نظایر آن ندارند. برای همین، این درس در درجه نخست موقعیت جغرافیایی سرزمین فلسطین را معرفی می‌کند.

برای آموزش این بخش از نقشه‌های دیواری نیز می‌توانید استفاده کنید. با طرح پرسش‌هایی مانند فعالیت ۴ صفحه ۱۳۲، اجازه بدهید دانش‌آموزان با نقشه فلسطین به خوبی آشنا شوند.

۴ الف) دریای مدیترانه، شرق مدیترانه، کشور فلسطین با سوریه، لبنان، اردن و مصر همسایه است.

ب) نوار غزه در جنوب غرب سرزمین فلسطین در ساحل دریای مدیترانه قرار دارد. نوار غزه

ناحیه‌ای نوارگونه است که حدود ۴۱ کیلومتر طول دارد و شهر غزه در آن قرار گرفته است. تعداد بسیار زیادی از فلسطینی‌های مسلمان در غزه زندگی می‌کنند. کنترل این منطقه که قبلاً در اشغال اسرائیل بود، در سال ۲۰۰۵ میلادی به دست دولت خودگردان فلسطین افتاد. حماس در سال ۲۰۰۷ میلادی، کنترل این منطقه را به عهده گرفت.

- برای تحقیق و مطالعه بیشتر دانش‌آموزان، کتاب‌های مرتبط با موضوع فلسطین را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید تا مطالعه کنند. از دانش‌آموزان بخواهید به طور گروهی متن مربوط به اشغال فلسطین و انتفاضه را که در صفحه ۱۳۲ کتاب است، بخوانند. سپس داوطلبانه فعالیت صفحه ۵ را انجام و به پرسش، پاسخ دهند و نظرات هم‌گروه‌های خود را جمع‌بندی و بیان کنند.
  - یکی از مهارت‌های مهم جغرافیایی که در این درس آموزش داده می‌شود، مهارت محاسبه مقیاس به روش کسری یا عددی است. دانش‌آموزان سال گذشته با مقیاس خطی یا ترسیمی آشنا شدند، اما با این حال ابتدا مقیاس ترسیمی را مرور و تکرار کنید.
- از دانش‌آموزان بخواهید فرمول محاسبه مقیاس را به خاطر بسپارند.

$$\text{مقیاس} = \frac{\text{فاصله دو نقطه روی نقشه}}{\text{فاصله همان دو نقطه روی زمین}}$$

بهتر است به آنها تأکید کنید که همواره اعداد را ابتدا با مقیاس سانتی‌متر بیان کنند. برای مثال بگویند نقشه‌ای که مقیاس آن $\frac{1}{۲۰۰۰۰}$ است، یعنی ۱ سانتی‌متر روی نقشه برابر است با ۲۰۰۰۰ سانتی‌متر روی زمین. یا نقشه‌ای که مقیاس آن $\frac{1}{۵۰۰۰}$ است یعنی ۱ سانتی‌متر روی نقشه برابر است با ۵۰۰۰ سانتی‌متر روی زمین. سپس اعداد را در تناسب قرار دهند و بعد از به دست آوردن نتیجه به سانتی‌متر آن را به متر و کیلومتر، تبدیل کنند.

به منظور تحکیم یادگیری مطلب، لازم است کاربرگ شماره ۱۴ یعنی محاسبه مقیاس را در کلاس انجام دهید و اشکالات دانش‌آموزان را رفع کنید.

کاربرگه شماره ۱۴

۱ مقیاس نقشه $\frac{1}{4500000}$ است، یعنی هر ۱ سانتی متر روی نقشه برابر است با ۴۵۰۰۰۰۰ سانتی متر روی زمین.

$$4500000 \div 100 = 45000 \text{ متر روی زمین}$$

$$45000 \div 1000 = 45 \text{ کیلومتر روی زمین}$$

۲ یک کشتی از بندر لنگه به سمت ابوظبی در حرکت است. مسافران در سمت چپ خود جزیره‌های ایرانی ابوموسی، تنب کوچک و تنب بزرگ را مشاهده می‌کنند. از دانش‌آموزان بخواهید با خط‌کش فاصله ابوظبی تا بندر لنگه را اندازه بگیرند که حدود ۵/۵ سانتی متر می‌شود.

cm روی نقشه

۱

۵/۵

$$4500000 \times 5/5 = 24750000 \text{ سانتی متر روی زمین}$$

$$24750000 \div 100 = 247500 \div 1000 = 247/5 \text{ کیلومتر روی زمین}$$

۳ اگر فردی از لار به بندر چارک سفر کند، روی نقشه این مسافت حدود ۲/۵ سانتی متر است.

$$4500000 \times 5/5 = 24750000 \text{ سانتی متر روی زمین} \quad \text{پس:}$$

$$11250000 \div 100 = 112500 \div 1000 = 112/5 \text{ کیلومتر روی زمین}$$

پاسخ مسئله‌ها

cm روی نقشه

۱

۱۰

cm روی زمین

۲۵۰۰۰۰

X

$$250000 \times 10 = 2500000 \text{ سانتی متر}$$

$$2500000 \div 100 = 25000 \div 1000 = 25 \text{ کیلومتر}$$

۲ چون مقیاس نقشه در صورت و مخرج به مقیاس سانتی متر نوشته می‌شود، ابتدا ۶۰ کیلومتر را به سانتی متر تبدیل می‌کنیم.

$60 \times 1000 = 60000 \text{ متر}$ <p style="text-align: center;">cm روی نقشه</p> <p style="text-align: center;">۵</p> <p style="text-align: center;">۱</p>	$60000 \times 100 = 6000000 \text{ متر}$ <p style="text-align: center;">cm روی زمین</p> <p style="text-align: center;">۶۰۰۰۰۰۰</p> <p style="text-align: center;">X</p>
$6000000 \div 5 = 1200000 \text{ کیلومتر}$	
پس مقیاس نقشه $\frac{1}{12000000}$ است.	

به پایان بپردازید

به منظور جمع‌بندی، مفاهیم و نکات اصلی درس را مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی و تکلیف در منزل از دانش‌آموزان بخواهید به طور داوطلبانه فعالیت ۱ و ۲ را به طور انفرادی یا فعالیت ۳ را به طور گروهی انجام دهند و به آنها حداقل دو هفته فرصت دهید. نتایج را در کلاس یا راهروی مدرسه نصب کنید و به نمایش بگذارید.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری تشریح علل و عوامل بروز نقش‌ها در منطقهٔ جنوب‌غربی آسیا و راهبردی بودن آن، جایگاه ایران و ارزش‌های سواحل جنوبی، جانمایی نقاط و مکان‌های مهم روی نقشهٔ فلسطین اشغالی، بحث و گفت‌وگو و انجام تحقیق دربارهٔ موضوع فلسطین و انتفاضه و انجام محاسبات مربوط به مقیاس نقشه از محورهای عمدهٔ ارزشیابی این درس است که از طریق آزمون‌های شفاهی، سیاههٔ ارزیابی مشاهده و بررسی بحث و گفت‌وگو و انجام فعالیت‌ها، آزمون کتبی و عملکردی قابل ارزشیابی است.

منطقه جنوب غربی آسیا: منطقه یک واحد جغرافیایی است که بخش‌های مختلف آن با یکدیگر تجانس نسبی طبیعی یا انسانی دارند. منطقه جنوب غربی آسیا که نقشه آن بنا بر نظر و تأیید انجمن ژئوپولیتیک ایران در کتاب درج شده، یک منطقه متجانس است که شامل فلات ایران، پاکستان، افغانستان، ارمنستان، گرجستان و آذربایجان و همچنین ترکیه و شبه جزیره عربستان است. نواحی شمال غربی و منطقه قفقاز بخشی از مرز و حد جدایی طبیعی فلات ایران است (منطقه قفقاز اهمیت استراتژیک برای روسیه و ایران داشته و آمریکا نیز قصد نفوذ در آن را دارد). منطقه آسیای جنوب غربی شبیه مثلث است و ساختار فضایی متمایز دارد. این منطقه از چند فلات تشکیل شده است. باید توجه کرد که «خاورمیانه» یک اصطلاح سیاسی بوده و از نظر جغرافیایی یک ناحیه یا منطقه با تعریفی که ناحیه، در جغرافیا دارد، محسوب نمی‌شود. از آنجا که این اصطلاح را اروپاییان با توجه به موقعیت جغرافیایی خودشان ساخته‌اند، برخی با توجه به اروپامحور بودن این اصطلاح از آن انتقاد می‌کنند. زیرا همین منطقه برای یک هندی منطقه‌ای غربی و برای یک روسی منطقه‌ای جنوبی محسوب می‌شود. اصطلاح خاور دور؛ یعنی کشورهای چین و ژاپن و کره و ... نیز اروپا محور است و غربی‌ها آن را ساخته‌اند. در گذشته این اصطلاح در ایران (و برخی کشورهای دیگر) رواج داشت. رهبر انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و همچنین برخی اساتید صاحب‌نظر دانشگاه این نکته را تذکر داده و اصطلاح خاور میانه را نقد کرده‌اند. به همین دلیل در این کتاب «منطقه جنوب غربی آسیا» به‌عنوان یک منطقه جغرافیایی و با عنوان صحیح و مناسب، مورد مطالعه قرار گرفته است.

ربع الخالی: ربع الخالی منطقه بیابانی گسترده‌ای در جنوب شرقی عربستان است که البته یمن، عمان و امارات متحده عربی را نیز دربر می‌گیرد. ربع الخالی از بزرگ‌ترین بیابان‌های شنی دنیا به حساب می‌آید و حدود ۶۵۰ هزار کیلومتر وسعت دارد و بخشی از

آن به دلیل فقدان آب و گرمای شدید و دشواری گذر، همچنان ناشناخته باقی مانده است. در بعضی جاها، تپه‌های شنی تا ۳۰۰ متر ارتفاع دارند و دمای هوای این منطقه در تابستان به حدود ۵۵ درجه سانتی‌گراد نیز رسیده است. در ربع‌الخالی، توفان‌های گرد و خاک و تلماسه‌ها و تپه‌های حاصل از ریگ‌های روان فراوان است.

ارزش‌ها و اهمیت‌های سواحل و دریا‌های ایران

از شما معلم گرامی انتظار می‌رود بر مبحث دریاها و سواحل جنوبی ایران تأکید و تأمل بیشتری کنید و دقت بیشتری را نیز به آن اختصاص دهید. پیشنهاد می‌شود برای ایجاد انگیزه و جذابیت درس از نمایش فیلم‌های کوتاه دربارهٔ بنادر و جزایر جنوبی، حمل و نقل با کشتی و نیروی دریایی و نظایر آن استفاده کنید.

دریا و برخوردار بودن از ساحل برای هر کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی محسوب می‌شود. در دنیای امروز دریاها به‌ویژه آب‌های بین‌المللی، نقش بسیار ارزشمندی در تأمین امنیت جهانی و کسب قدرت دارند و حضور در عرصهٔ دریا و تسلط بر آب‌های بین‌المللی موضوعی حیاتی است.

نام تاریخی خلیج فارس یا دریای پارس از دیرباز و دوران باستان به همین نام بوده است. امروزه در تمام سازمان‌های بین‌المللی، نام رسمی این خلیج، «خلیج فارس» است. زمین‌شناسان معتقدند خلیج فارس در دورهٔ سوم زمین‌شناسی بسیار پهناور بوده و بیشتر جلگه‌های خوزستان تا کوه‌های زاگرس زیر آب آن بوده‌اند.

تعداد جزایر ایرانی خلیج فارس بیش از ۳۰ جزیره است که برخی مسکونی هستند. بیش از ۱۵۰ نوع ماهی، میگو، صدف‌های خوراکی از منابع غذایی این دریاست. در این دریا انواع لاک‌پشت‌ها، دلفین‌ها و نهنگ‌ها و ۷ گونه کوسه زندگی می‌کنند. موزهٔ دریا و دریانوردی خلیج فارس یکی از موزه‌های استان بوشهر و در محلهٔ سبزآباد بندر بوشهر واقع است. در محوطهٔ این موزه انواع شناور و کشتی‌های جنگی تاریخی و تجهیزات کنترل و هدایت دریایی نگهداری می‌شود.

پیکره کشتی پرسبولیس در موزه دریانوردی استان بوشهر

دریای عمان یا به عبارتی خلیج عمان، پیشروی آب اقیانوس هند به داخل خشکی در جنوب غربی آسیاست که اهمیتش بیشتر به واسطه دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی است. بنا بر برخی دیدگاه‌ها، نام دریای مکران (عمان) برگرفته از سرزمین بلوچستان ایران و تمدن کهن آن بوده که بعدها به دلیل ویران شدن بنادر باستانی ایران، پس از حمله اعراب، به عمان تغییر کرده است. برخی معتقدند نام این دریا را پارسیان مکران - مکران که گویا تغییر یافته «مهی فوران» است و اروپاییان با تلفظ «Mecran» یا «Makran» به کار برده‌اند، بر آن نهاده‌اند.

امروزه بندر راهبردی چابهار که تنها بندر اقیانوسی ایران است، در شمال این دریا قرار دارد که بندر مهمی برای کشورهای آسیای میانه به حساب می‌آید و آسان‌ترین راه دسترسی به آب‌های آزاد است. دریای عمان از ابعاد مختلف برای جمهوری اسلامی ایران اهمیت دارد :

الف) حمل و نقل دریایی و بهره‌گیری از تجارت با صرفه اقتصادی به ویژه در خلیج چابهار که موقعیت خوبی جهت پهلو گرفتن کشتی‌های با ظرفیت بالا دارد.

ب) خروج نسبی از تنگنای تنگه هرمز : تاکنون تنگه هرمز تنها راه ارتباطی ایران با دنیای خارج بوده است و در شرایط خاص تهدیدات امنیتی ممکن است آسیب‌پذیر باشد.

سواحل مکران، ظرفیت مناسبی برای ارتباط دریایی ایران دارد.

پ) دسترسی به اقیانوس هند و ارتباط با سازه‌های دریایی اقیانوس هند و اتصال سه

قاره آسیا، افریقا و اقیانوسیه.

ث) ارتقای اقتصاد دریایی ایران از طریق اشتغال، افزایش صادرات، جذب سرمایه‌گذاری، کسب درآمد و ...

ث) تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی و کنترل استراتژیک مسیرهای بین‌المللی. رهبر انقلاب در دیدارهایی که با فرماندهان و مسئولان «نداجا» داشته‌اند، تأکید کردند: «در مسئله نیروی دریایی، مسئله دریای عمان و این ساحل طولانی، خیلی امکان عظیمی است. این ساحل طولانی و بسیار مهم مغفول‌عنه واقع شده است...؛ آن منطقه‌ای که شما در آن مستقر هستید، یعنی سواحل دریای عمان، منطقه بکری است. عمق این سواحل، منطقه وسیع بلوچستان و بخشی از آن، منطقه غربی‌تر آن یعنی هرمزگان، مناطق بسیار مهمی است».

● بندر امام خمینی یکی از مهم‌ترین قطب‌های حمل و نقل منطقه‌ای کشور است. این بندر در سال ۱۳۸۹ پس از تغییر رژیم حقوقی خود از یک بندر عادی به منطقه ویژه اقتصادی و الحاق اراضی مجاور، هم‌اکنون با بیش از ۱۱ هزار هکتار مساحت، وسیع‌ترین منطقه ویژه اقتصادی کشور را تشکیل می‌دهد. این بندر موقعیت ممتازی از نظر دسترسی به پسرکانه‌های صنعتی و جمعیتی از طریق راه‌آهن و حمل و نقل ریلی دارد. ظرفیت تخلیه و بارگیری این بندر تا ۵۵ میلیون تن انواع کالاهای وارداتی و صادراتی است و دارای پایانه‌های اختصاصی، کانتینری، عمومی، فرآورده‌های نفتی و مواد معدنی است.

● دریای خزر در شمال ایران علاوه بر دارا بودن مخازن انرژی، وجود منابع غذایی، انواع بنادر فعال، دسترسی به خط آهن شمال و جنوب و جمعیت مستقر در اطراف حوزه دریای خزر، فرصت‌های اقتصادی زیادی را پیش‌روی کشور ما قرار می‌دهد.

بندر و منطقه ویژه اقتصادی امیرآباد در شرق استان مازندران به دلیل قرار گرفتن در مسیر بین‌المللی شمال - جنوب و همجواری با بندر نفتی، کشتی‌سازی صدرآ و فرودگاه بین‌المللی ساری، نقش عمده‌ای در انبار غلات و مواد سوختی در شمال کشور ایفا می‌کند.

ظرفیت‌های عملیاتی این بندر که در سال ۱۳۷۶ به‌عنوان منطقه ویژه معرفی شده، در فاز

اول ۶/۵ میلیون تن بوده و برای فاز نهایی با ظرفیت ۱۸ میلیون تن طراحی شده است. به طور کلی کشور ایران با دارا بودن ۳۰۰ کیلومتر مرز دریایی و ۵۸۰۰ کیلومتر خطوط ساحلی، جزء کشورهای است که می‌تواند با اتکا به دریا از شکوفایی اقتصادی برخوردار شود. به همین منظور ضروری است که سواد و فرهنگ دریایی گسترش یابد و دانش‌آموزان نسبت به چنین قابلیت‌هایی شناخت و حساسیت پیدا کنند تا در آینده به‌عنوان مدیران و متخصصان جامعه برای پیشرفت کشور بهتر گام بردارند.

بندر انزلی

بندر شهید رجایی

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر و معلم

- نقش نیروی دریایی راهبردی در تأمین امنیت مرزهای دریای عمان، جهانی راد، حجت‌الله، (۱۳۹۱)، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۳۰-۲۸ بهمن ۹۱.
- خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، حافظ‌نیا، محمدرضا، انتشارات سمت، ۱۳۷۱.
- مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان، منابع تنش و تهدید، کریمی‌پور، یدالله، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم، ۱۳۷۹.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و ابراهیم رومینا، تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی، مجله جغرافیا و توسعه، تهران، پاییز ۱۳۸۴.
- خلیج فارس، غفاریان، سیروس، هارتلند جهان، انتشارات مدرسه برهان، ۱۳۸۹.
- نقشه و نقشه‌خوانی در جغرافیا، جداری عیوضی، جمشید، دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۷۸.
- نقشه‌خوانی، یمانی، مجتبی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳ (چاپ دهم).
- نقشه‌خوانی، جعفری، عباس، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲.

معرفی منابع برای مطالعه دانش آموزان

- خلیج فارس، غفاریان، سیروس، هارتلند جهان، انتشارات مدرسه برهان، ۱۳۸۹.
- دایرة المعارف مصور تاریخ فلسطین، تدوین حامد کفاش و امیر منصور و زهرا بیگانه، انتشارات سایان.
- بچه‌های فلسطین، کنفانی، غسان و باغستانی، فاطمه، انتشارات مسیر.
- بگذار رودهای جهان از پیراهنم بگذرند، مجموعه عاشقانه‌هایی برای فلسطین (به همراه نقاشی‌های کودکان و نوجوانان ایرانی)، فیروزی، اسماعیل، انتشارات قبله اول، ۱۳۸۸.
- تیلور، باربارا، نقشه و نقشه‌برداری، انتشارات سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۷۸.
- تیلور، باربارا، نقشه و نقشه‌کشی، ترجمه شهلا طهماسبی، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۶.

سایت‌های مفید

- پژوهشگاه ملی اقیانوس‌شناسی و علوم جوی : www.inio.ac.ir (انتشارات و کتابخانه)
- سازمان بنادر و دریانوردی : www.pmo.ir (فیلم و عکس)
- پایگاه فرهنگی و اطلاع‌رسانی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران : nedaja.aja.ir

فصل یازدهم : اروپا، افریقا دو چهرهٔ متفاوت

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
موقعیت مکانی قاره‌های اروپا و افریقا و پدیده‌های مهم روی نقشه‌ها، نقشه و شبکهٔ مربعات	مکان و فضا
مقایسهٔ ویژگی‌های طبیعی ناهمواری، رودها، کوه‌ها و ... افریقا و اروپا عوامل محیطی مؤثر در زندگی مردم اروپا و افریقا	
تفاوت‌های فرهنگی اروپا و افریقا ... تفاوت‌های فرهنگی داخل قارهٔ افریقا ابنیه؛ آثار و میراث فرهنگی اروپا و افریقا (جاذبه‌های گردشگری)	فرهنگ و هویت
مقایسهٔ اقتصاد اروپا و افریقا	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
افریقا اقتصاد مبتنی بر صدور منابع و مواد اولیه	
برده داری و استعمار	نظام اجتماعی
تمایل و حساسیت نسبت به حمایت از ملل مظلوم و مقابله با استعمارگران	حق‌طلبی و ظلم‌ستیزی
بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر	مهارت‌های کاوشگری

ویژگی‌های طبیعی و انسانی اروپا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- روی نقشه ویژگی‌های طبیعی، ناهمواری‌های مهم و انواع آب‌وهوای قاره اروپا را معین کنند.
- علل تراکم زیاد جمعیت در قاره اروپا و ویژگی عمده جمعیت آن را بیان کنند.
- شاخه‌های مهم دین مسیح را نام ببرند.
- چند نمونه از جاذبه‌های گردشگری مهم قاره اروپا را شناسایی و مختصراً درباره آن توضیح دهند.
- ویژگی‌های اصلی اقتصاد قاره اروپا را بیان کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

فیلم‌ها و تصویرهایی درباره ویژگی‌های طبیعی و جاذبه‌های گردشگری اروپا، کاربرگه شماره ۱۵، نقشه قاره اروپا در قطع دیواری، نقشه‌های کتاب، کره جغرافیایی، اطلس جغرافیایی

آماده کنید

تعدادی کرهٔ جغرافیایی و اطلس را به کلاس ببرید و در اختیار گروه‌های دانش‌آموزان قرار دهید. از آنها بخواهید موقعیت این قاره را مشاهده کنند و بگویند از اطراف به کدام دریاها و اقیانوس‌ها و قاره‌ها محدود می‌شوند. همچنین بخواهید کاربرگهٔ شمارهٔ ۱۵ را با همفکری یکدیگر پاسخ دهند. سپس پاسخ‌ها را کنترل کنید و مطمئن شوید که دانش‌آموزان توانسته‌اند به خوبی دریاها، اقیانوس‌ها، رودها و ناهمواری‌های مهم قارهٔ اروپا را روی اطلس یا کره مشاهده کنند و نقشه‌خوانی کاربرگهٔ ۱۵ را انجام دهند.

با انجام این فعالیت دانش‌آموزان، نقشه یا تصویری ذهنی از قارهٔ اروپا پیدا می‌کنند و آمادهٔ ورود به مباحث کتاب می‌شوند.

آموزش دهید

به منظور تدریس انواع آب‌وهوا در قارهٔ اروپا، از دانش‌آموزان بخواهید چهار نقطهٔ رنگی روی نقشهٔ طبیعی اروپا در صفحهٔ ۱۳۶ بگذارند. این چهار نقطه بر روی الف) شبه‌جزیرهٔ اسکاندیناوی، ب) مابین انگلستان و ایرلند، ج) مابین فرانسه و اسپانیا نزدیک سواحل دریای مدیترانه، د) شرق رود الب قرار گیرد.

به دانش‌آموزان بگویید که می‌توان آب‌وهوای اروپا را با چهار ناحیه‌ای که علامت‌گذاری کرده‌اند به چهار نوع تقسیم نمود.

سپس ویژگی‌های چهار نوع آب و هوا را که در صفحهٔ ۱۳۷ نوشته شده (قطبی، اقیانوسی، مدیترانه‌ای، قاره‌ای یا بَرّی) با توجه به موقعیت هر ناحیه توضیح دهید.

• به منظور معرفی ناهمواری‌های جوان و پیر و رودهای اروپا، بهتر است تصاویری را با ویدئو پروژکشن نمایش دهید. مناظری از دره‌های تنگ و باز، کوه‌های آلپ، کوه‌های پیرنه، رودهای دانوب، راین، تایمز و ... همچنین از دانش‌آموزان بخواهید با استفاده از اطلس، مسیر رود دانوب را در چند کشور اروپایی دنبال کنند و بگویند این رود از کدام کشورها عبور می‌کند.

• به منظور تدریس بخش «جمعیت در قارهٔ اروپا» به دانش‌آموزان از آنچه که آنها در بخش

ویژگی‌های طبیعی دریافته‌اند، کمک بگیرید و علل تراکم جمعیت در این قاره را با روش پرسش و پاسخ، بیان کنید. همچنین گروه‌های عمدهٔ زبانی و ادیان غالب در این قاره را معرفی کنید.

• برای اینکه بخش «اقتصاد در قارهٔ اروپا» را به دانش‌آموزان تدریس کنید، بر کشاورزی پیشرفته و مکانیزه و در زمینهٔ صنعت اتکای اروپا به مواد خام و معدنی سایر کشورها و اقتصادهای صنعتی مبتنی بر صادرات کالا به سایر کشورهای جهان تأکید کنید.

در این بخش نیز اگر تصاویری از کشاورزی، صنعت و حمل و نقل پیشرفته در اروپا نمایش دهید، دانش‌آموزان انگیزهٔ بیشتری برای آشنایی با این قاره خواهند یافت.

• برای تدریس جاذبه‌های گردشگری این قاره، می‌توانید تبلیغات برخی تورها یا آژانس‌های مسافرتی را به صورت بروشور، بریدهٔ روزنامه یا سایت‌های اینترنتی است، در کلاس نمایش دهید. فعالیت (۱) صفحهٔ ۱۴۱، عکس شمارهٔ (۳) و نیز عکس شمارهٔ ۴ برج کج پیزا در ایتالیا را نشان می‌دهد که هر دو از جاذبه‌های گردشگری این قاره محسوب می‌شوند.

• ونیز جزیره‌ای در شمال ایتالیاست که در میان دریای آدریاتیک قرار گرفته. ونیز از جزیره‌هایی کوچک تشکیل شده که این جزیره‌ها به وسیلهٔ کانال‌هایی از هم جدا شده‌اند. تردد در شهر به وسیلهٔ قایق صورت می‌گیرد. سالانه میلیون‌ها گردشگر به این شهر می‌روند. شهر ونیز به دلیل تعدد آثار تاریخی و هنری و معماری در فهرست میراث جهانی یونسکو قرار گرفته است. شهر ونیز، شهر جشنواره‌ها و کارناوال‌ها نیز است.

• برج کج پیزا در شهر پیزا در ایتالیا واقع است. این برج حدود ۵۶ متر ارتفاع دارد و بنای آن مربوط به دورهٔ رنسانس است. هنگام ساخت این برج و پس از چند سال – پیش از آنکه ارتفاع برج به ۱۲ متر برسد – خمیدگی در آن به وجود آمد و به سمت جنوب شرقی کج شد. ساخت این برج حدود ۱۰۰ سال متوقف شد و با اینکه معماران دیگری بعدها رشتهٔ کار را به‌دست گرفتند، اما پایهٔ اصلی برج همچنان منحرف ماند.

کارشناسان معتقدند علت اصلی انحراف برج، خاک سنی و آبرفتی زیر آن است. این برج هر سال ۲/۵ سانتی‌متر به سمت زمین کج می‌شود و گفته می‌شود احتمالاً تا ۸۰ سال دیگر سقوط خواهد کرد. البته انفجار بمب‌ها در جنگ جهانی دوم و زلزله‌ها در ایتالیا هنوز توانسته موجب سقوط آن شود.

• پیشنهاد می‌شود از سایت گروه مطالعات اجتماعی به نشانی (socialstudies-dept.talif.sch.ir)

برای دریافت تصاویر، کمک بگیرید.

به پایان ببرید

مطالب مهم درس را جمع‌بندی و مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید یک بار دیگر کاربرگه شماره ۱۵ را در منزل انجام دهند و روی نقشه‌خوانی تمرین کنند. همچنین از آنها بخواهید نرم‌افزار نقشه‌خوانی پیوست کتاب (فعالیت‌های آموزشی و سرگرمی مربوط به قاره اروپا) را مشاهده و اجرا کنند. فعالیت شماره ۲ را به افراد داوطلب سفارش دهید تا در جلسه بعد، نتیجه را در کلاس برای دیگران بازگو کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری، انجام فعالیت‌های نقشه‌خوانی و بیان ویژگی‌های طبیعی قاره اروپا، علل تراکم زیاد قاره اروپا، ویژگی‌های دین، زبان و معرفی جاذبه‌های مهم گردشگری اروپا از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق ارزشیابی مستمر، بررسی سیاهه ارزیابی، مشاهده، آزمون کتبی عملکردی (نقشه‌خوانی) و آزمون‌های کتبی قابل سنجش است.

ویژگی‌های طبیعی و انسانی آفریقا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - روی نقشه، ویژگی‌های طبیعی و ناهمواری‌های عمده و رودهای قاره آفریقا را معین کنند.
  - آفریقای مرطوب یا سبز را با آفریقای خشک، مقایسه کنند.
  - ویژگی‌های طبیعی آفریقا را با اروپا مقایسه کنند و درباره تأثیرات ویژگی‌های طبیعی اروپا و آفریقا در فعالیت‌های انسانی این دو قاره، بحث و گفت‌وگو کنند.
  - علل داخلی و خارجی توسعه‌نیافتگی در قاره آفریقا را توضیح دهند.
  - نمونه‌هایی از جاذبه‌های گردشگری قاره آفریقا را معرفی کنند.
  - اروپا و آفریقا را از نظر وسعت، جمعیت، کشاورزی، صنعت و منابع طبیعی با یکدیگر مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه قاره آفریقا در قطع دیواری، نقشه‌های کتاب، کره جغرافیایی، اطلس جغرافیایی، فیلم‌ها و تصاویری درباره ویژگی‌های طبیعی، فعالیت‌های کشاورزی و جاذبه‌های گردشگری قاره آفریقا، کاربرگ شماره ۱۶.

آماده کنید

روی تابلو بنویسید «قاره آفریقا»، سپس از دانش‌آموزان بخواهید به روش بارش مغزی هر آنچه در ذهن خود درباره آفریقا دارند، بیان کنند. عبارت‌ها را روی تابلوی کلاس بنویسید و دسته‌بندی (طبیعی، انسانی) کنید.

این فعالیت علاوه بر آماده‌سازی دانش‌آموزان، نوعی ارزشیابی تشخیصی از دانسته‌های آنهاست.

آموزش دهید

تعدادی کره جغرافیایی و اطلس را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید. از آنها بخواهید به همان صورت که درباره قاره اروپا عمل کردند، موقعیت قاره آفریقا، اقیانوس‌ها و دریاهای اطراف و ناهمواری‌ها و رودهای مهم این قاره را شناسایی و روی نقشه و کره جغرافیایی نشان بدهند. با روش پرسش و پاسخ و استفاده از نقشه دیواری، اطلس و نقشه‌های کتاب، این موارد را آموزش دهید. اگر از دانش‌آموزان بخواهید خودشان مکان‌ها را پیدا کنند، همواره موقعیت آن مکان‌ها در ذهنشان باقی می‌ماند.

• برای آموزش «آب‌وهوا و پوشش گیاهی» به قرینه‌بودن این نواحی در دو طرف خط استوا در این قاره توجه کنید. در مجاورت خط استوا، آب‌وهوای گرم و مرطوب استوایی و جنگل‌های انبوه مشاهده می‌شود. این ناحیه در شمال و جنوب قاره به ساوان منتهی می‌شود که پوشیده از علفزارهای بلند و درختان پراکنده است. سپس در دو نیمه شمالی و جنوبی قاره، بیابان‌ها ظاهر می‌شوند (مجاورت مدار رأس‌السرطان بیابان بزرگ صحرا و مجاورت مدار رأس‌الجدی بیابان کالاهاری). این دو بخش استوایی و بیابانی از نظر آب‌وهوا و پوشش گیاهی تفاوت‌های بسیار چشمگیری با هم دارند.

• در صورتی که تصاویر یا فیلم‌هایی از جنگل استوایی آفریقا، جانوران گوناگونی که در این جنگل‌ها زندگی می‌کنند و همچنین صحرای بزرگ آفریقا در اختیار دارید، آنها را در کلاس نمایش دهید.

• در مرحله بعد از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۱۴۵ را انجام دهند.

۳ مقایسه ویژگی‌های طبیعی افریقا با اروپا :

ویژگی	اروپا	افریقا
وسعت	وسعت اروپا تقریباً نصف افریقا است.	افریقا تقریباً دو برابر اروپا است.
ناهمواری	اروپا دارای دو بخش ناهمواری‌های پیر با جلگه‌های پهناور و ناهمواری‌های جوان با قله‌های بلند و چین‌خوردگی است.	افریقا، فلاتی وسیع و کم‌ارتفاع است و کوه‌های بلند کمتر در آن دیده می‌شود.
آب و هوا	به‌طور کلی آب‌وهوای معتدل و بدون بیابان دارد.	به‌طور کلی آب‌وهوای قاره افریقا گرم است (گرم استوایی و گرم و خشک) و وسیع‌ترین بیابان جهان در آن وجود دارد.
رودها	رودهای دائمی و پرآب زیادی دارد که برای حمل و نقل و کشتیرانی مناسب‌اند.	طول‌ترین رود جهان (نیل) در این قاره واقع است و رودهای پرآب زیادی دارد؛ اما برخی رودها به شکست‌ها (گسل‌ها) برخورد می‌کنند و برای کشتی‌رانی مناسب نیستند.
سواحل	بریدگی‌ها و خلیج‌های بسیاری برای فعالیت‌های بندری دارد و طول سواحل زیاد است.	اغلب کناره‌های این قاره برای ایجاد بندر مناسب نیست؛ چون صاف و بدون بریدگی است.

۴ این فعالیت به منظور بحث و گفت‌وگو در کلاس طراحی شده است. اجازه بدهید دانش‌آموزان همفکری کنند و نظرات موافق و مخالف را با هر محور بیان کنند. سپس بحث را جمع‌بندی کنید :

به‌طور کلی ویژگی‌های طبیعی نواحی مانند آب‌وهوا، رودها، پستی‌ها و بلندی‌ها و... بر فعالیت‌های انسانی تأثیر دارند و ویژگی‌های طبیعی قاره اروپا برای فعالیت‌های انسانی مناسب‌تر است. در قاره افریقا عوامل محدودکننده و طاقت‌فرسای زیادی مانند جنگل‌های انبوه استوایی، گرمای زیاد، دو بیابان وسیع صحرا و کالاهاری وجود دارد. در حالی که اروپا از آب‌وهوای معتدل و جلگه‌های وسیع مناسب برای کشاورزی و باران کافی برخوردار است. طبیعتاً تلاش برای رام کردن طبیعت باید در افریقا چند برابر باشد. البته انسان می‌تواند تا اندازه‌ای با استفاده از فناوری با مشکلات محیط طبیعی مقابله کند. برای مثال با استفاده از دستگاه‌های خنک‌کننده قوی و وارد کردن خاک و مصالح ساختمانی، در کشوری مانند امارات متحده عربی، ساختمان‌ها و برج‌های زیادی ساخته شده که به فعالیت‌های مختلف اقتصادی مشغول‌اند. همچنین استفاده از دستگاه‌های آب‌شیرین‌کن

در کشورهای عربی حاشیة خلیج فارس نمونه‌ای از مقابله انسان با مشکلات محیط طبیعی است.

- برای آموزش ویژگی‌های انسانی این قاره مانند جمعیت، نژاد و زبان، همچنین پدیده استعمار در قاره آفریقا و دین از تصاویر کتاب کمک بگیرید. از دانش‌آموزان بخواهید با مراجعه به نقشه صفحه ۱۴۷ کشورهای مسلمان قاره آفریقا را شناسایی کنند.

- در زمینه اقتصاد قاره آفریقا باید گفت که در مجموع کشورهای این قاره از نظر شاخص‌های توسعه انسانی (درآمد سرانه، آموزش، امید به زندگی و...) نسبت به سایر قاره‌ها در سطح پایین‌تری قرار دارند. ابتدا اینفوگراف صفحه ۱۴۸ را که در آن برخی شاخص‌ها در قاره اروپا و آفریقا با یکدیگر مقایسه شده است، با دانش‌آموزان مرور کنید. سپس برای تبیین این تفاوت‌ها، فهرست عوامل داخلی و خارجی را روی تابلوی کلاس بنویسید و توضیح دهید.
- از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۱۴۹ را انجام دهند.

۳) الف) اهرام مصر (به جا مانده از تمدن مصر که بیشتر آنها آرامگاه فرعون‌هاست. مجموعه اهرام جیزه و مجسمه ابوالهول، جزء هفت عجایب جهان به جای مانده از دوران باستان است).
ب) زیرا مراکش در ساحل مدیترانه واقع شده است و زیتون یک محصول مدیترانه‌ای است.

۴) کاکائو، دانه‌های چرب و خشک درخت گرمسیری کاکائوست. از این محصول برای تهیه شکلات، شیرینی، لوازم آرایشی، صابون‌سازی و نوشیدنی مخصوص استفاده می‌شود. درخت کاکائو بیشتر در نواحی ساحل عاج و غنا، کشت می‌شود.

۵) کائوچو، شیرابه درختی به نام هوآ (Hevea) است. این ماده بعدها نام «لاتکس» را به خود گرفت. لاتکس پس از حرارت دادن به لاستیک تبدیل می‌شود. کائوچو یا لاستیک در صنعت کاربردهای زیادی دارد و انواع محصولات و لوازم خانگی، اسباب‌بازی و تجهیزات بیمارستانی، کفش، لاستیک دوچرخه و لوازم ورزشی با آن ساخته می‌شود.

۶) مقایسه اروپا و آفریقا

اروپا	آفریقا	
منابع و مواد معدنی آن کمتر از آفریقا و نسبتاً فقیر است.	از نظر منابع طبیعی و مواد معدنی، غنی است.	منابع طبیعی
جمعیت و تراکم آن در قاره اروپا بیشتر است. نسبت به وسعت قاره کم جمعیتی است.	جمعیت آفریقا کمتر از اروپا است. نسبت به وسعت قاره کم جمعیتی است.	جمعیت
رشد جمعیت کم و در بعضی کشورها منفی است.	رشد جمعیت در آن زیاد است.	رشد جمعیت
کشاورزی اش مکانیزه و پیشرفته است. محصولات مدیرانه‌ای و محصولاتی برای تبدیلی (کشت و صنعت)	کشاورزی بیشتر سنتی است. بیشتر محصولات گرمسیری (کاکائو، کائوچو) و... دارد و همچنین محصولات مدیرانه‌ای در شمال.	محصولات کشاورزی
صنعت پیشرفته دارد و صادرکننده کالاهای صنعتی است.	از نظر صنعت چندان توسعه نیافته و واردکننده کالاهای صنعتی است.	صنعت

به پایان برید

موضوعات مهم درس را مرور و جمع‌بندی کنید. سپس به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید برای تحکیم یادگیری نقشه‌خوانی، کاربرگه شماره ۱۶ را در کلاس کامل کنند. پاسخ‌ها را با دقت بررسی کنید. به عنوان تکلیف منزل از دانش‌آموزان بخواهید به طور گروهی یا انفرادی یکی از دو فعالیت «الف» یا «ب» به کار ببندیم صفحه ۱۵ را انتخاب کنند و آن را انجام دهند. فعالیت‌های انجام شده را در کلاس یا راهروی مدرسه به نمایش بگذارید.

تصویر ب) نلسون ماندلا را نشان می‌دهد. وی از فعالان برجسته مخالف تبعیض نژادی در آفریقای جنوبی بود که سال‌ها زندان را تحمل کرد و در سال ۱۹۹۰ آزاد شد. وی نقش مهمی در فروپاشی آپارتاید ایفا کرد و بعدها به ریاست‌جمهوری نیز رسید.

ماندلا دوبار پس از انقلاب اسلامی به ایران سفر و با رهبر انقلاب نیز ملاقات کرد.

محورهای اصلی ارزشیابی این درس، عمدتاً انجام صحیح فعالیت‌های نقشه‌خوانی، مقایسه ویژگی‌های انسانی و طبیعی و اقتصادی قاره آفریقا و اروپا، تشریح علل و عوامل توسعه‌نیافتگی قاره آفریقا و بحث و گفت‌وگو درباره تأثیر عوامل طبیعی در فعالیت‌های انسانی است که از طریق سیاهه ارزیابی، بررسی فعالیت‌ها و مشاهده بحث و گفت‌وگو و همچنین آزمون‌های کتبی قابل ارزشیابی است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

قطار TGV: قطار سریع‌السیر فرانسوی است که اولین بار در سال ۱۹۸۱ بین پاریس و لیون به کار گرفته شد و از افتخارات فناوری کشور فرانسه است. این قطار سرعتی بیش از ۳۰۰ کیلومتر در ساعت دارد.

مسجد حسن ثانی در مراکش: این مسجد به لحاظ وسعت بعد از مسجدالحرام و مسجدالنبی بزرگ‌ترین مسجد جهان است. این مسجد بلندترین مسجد جهان نیز محسوب می‌شود که ارتفاع مناره‌های آن ۲۱۰ متر است. ساختن این مسجد از سال ۱۹۸۰ شروع شده و در سال ۱۹۹۳ به پایان رسیده است. این مسجد در شهر کازابلانکا یا دارالبیضاء در کشور مراکش قرار دارد.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر و معلم

- «نلسون ماندلا، فریادی نامیرا از افریقای جنوبی» بنیاد بین‌المللی کمک دفاعی و مالی به مبارزان افریقای جنوبی، ترجمه محمد حفاظی، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۶.
- «نلسون ماندلا و رهیافتی بر بقای انسان»، نیلگون، آرش، انتشارات کاکتوس، ۱۳۹۱.
- «نلسون ماندلا، تصویری از یک مرد فوق‌العاده»، استنگل، ریچارد، مترجمان محمد احدی و نگار نادور، انتشارات گرایش تازه، ۱۳۹۲.
- «جنگل‌های استوایی»، ابراهیم، حلمی الغوری، ترجمه دکتر لیلا قاسمی، انتشارات نورالثقلین، ۱۳۸۵.
- تاریخ برده‌داری، ماخت و مری‌هال، نورمن‌ال، مافت دری‌حال، ترجمه سهیل سَمی، انتشارات ققنوس، ۱۳۹۴.

فصل دوازدهم : برّ جدید

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>موقعیت مکانی قاره‌های امریکای شمالی و جنوبی و استرالیا و پدیده‌های مهم روی نقشه‌ها</p> <p>مقایسهٔ ویژگی‌های طبیعی ناهمواری، رودها، کوه‌ها و قاره‌های امریکا، استرالیا و نیوزیلند...</p> <p>عوامل طبیعی مؤثر در جذب جمعیت مهاجر به سرزمین‌های نو</p>	<p>مکان و فضا</p> <p>موقعیت مکانی پراکندگی رابطهٔ انسان و محیط</p>
<p>تنوع شیوه‌های زندگی و تفاوت‌های فرهنگی امریکای شمالی و جنوبی</p> <p>تشابهات فرهنگی استرالیا و نیوزیلند</p> <p>ابنیه، آثار و میراث فرهنگی امریکا و اقیانوسیه (جاذبه‌های گردشگری)</p>	<p>فرهنگ و هویت</p> <p>تنوع شیوه‌های زندگی میراث فرهنگی</p>
<p>علل و عوامل پیشرفت اقتصادی ایالات متحده امریکا</p> <p>اقتصاد امریکای لاتین مبتنی بر صدور مواد خام</p>	<p>منابع و فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>نظام‌های اقتصادی</p>
<p>حس ستایش و قدردانی از آفریدگار به‌دلیل آفرینش تنوعات طبیعی و انسانی در سیاره زمین</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p> <p>مسئولیت‌پذیری</p>
	<p>مهارت‌های کاوشگری</p> <p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>

قاره آمریکا

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- ناهمواری‌های امریکای شمالی و جنوبی را روی نقشه نشان دهند و با یکدیگر مقایسه کنند.
  - آب‌وهوای قاره آمریکا شمالی و جنوبی را با هم مقایسه کنند.
  - تنوع نژاد و زبان در قاره آمریکا را توضیح دهند.
  - علل پیشرفت اقتصادی ایالات متحده آمریکا و کانادا (امریکای شمالی) را بیان کنند.
  - ویژگی‌های فرهنگی و اقتصادی امریکای شمالی را با امریکای لاتین، مقایسه کنند.
  - چند نمونه از جاذبه‌های گردشگری مهم قاره آمریکا را نام ببرند.
  - درباره پیامدهای مهاجرت متخصصان و دانشمندان به کشورهای قدرتمند (فرار مغزها) در سرزمین مبدأ گفت‌وگو کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه‌های دیواری قاره آمریکا، کاربرگ شماره ۱۷، در صورت امکان نمایش فیلم کوتاه درباره کشف قاره آمریکا، نمایش تصاویری از ویژگی‌های طبیعی و پدیده‌های فرهنگی و انسانی قاره آمریکا، کره جغرافیایی، اطلس جهان، فیلمی کوتاه درباره رود آمازون

آماده کنید

با استفاده از مقدمه کتاب، مفهوم «بر جدید» را توضیح دهید. در صورت امکان فیلمی کوتاه از کریستف کلمب و کشف قاره آمریکا نمایش دهید. شما می‌توانید فیلم مناسبی را در اینترنت جست‌وجو و دانلود کنید. البته در موضوع کریستف کلمب و کشف قاره آمریکا، داستان‌هایی برای کودکان و نوجوانان چاپ شده و در بازار وجود دارد. برای مثال کتاب صوتی کریستف کلمب از مجموعه شخصیت‌های تأثیرگذار انتشارات کتاب گویا از این جمله است که می‌توانید فایل صوتی این کتاب یا بخش‌هایی از آن را در کلاس پخش کنید.

در بخش آماده‌سازی، کشف سرزمین‌های نو و قاره آمریکا (بر جدید) را که بسیار دیرتر از بر قدیم، شناخته شدند، مد نظر قرار دهید. اجازه دهید دانش‌آموزان موضوع مربوط به کشف قاره آمریکا و وجه تسمیه و نام‌گذاری این قاره را با توجه به سفر «آمریکو وِسپوس» به آنجا در صفحه ۱۵۴ کتاب بخوانند.

آموزش دهید

با استفاده از کره جغرافیایی، نقشه قاره آمریکا در قطع دیواری و نقشه‌های کتاب، موقعیت، وسعت، دو تکه بودن قاره (امریکای شمالی و امریکای جنوبی) و نوار اتصال این دو قاره (امریکای مرکزی) و همچنین ناهمواری‌ها را که در هر دو بخش مشابه یکدیگرند، آموزش دهید. در هر دو قاره رشته‌کوه‌های جوان در غرب، جلگه وسیع مرکزی و رودهای پرآب و توده کم‌ارتفاع قدیمی، مشاهده می‌شود.

برای ایجاد جذابیت و جلب توجه دانش‌آموزان، تصاویری درباره ویژگی‌های طبیعی و پدیده‌های مهمی مانند کوه‌های آند، جنگل‌های آمازون، رود آمازون، رود می‌سی‌سی‌پی، بیابان آتاکاما و ... را نمایش دهید. همچنین فیلم‌های جالبی در فضای مجازی در ارتباط با رود و جنگل آمازون وجود دارد که می‌توانید با پخش آنها، دانش‌آموزان را بهتر با ویژگی‌های مهم طبیعی قاره آمریکا (امریکای شمالی و جنوبی) آشنا کنید.

• پس از آموزش این بخش، به منظور تحکیم یادگیری از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگه شماره

۱۷ را در کلاس کامل کنند و از طریق این کاربرگه، نقشه‌خوانی و جانمایی مکان‌ها و پدیده‌های مهم را به خوبی یاد بگیرند. پاسخ‌ها را کنترل و تصحیح کنید.

یکی از نقاط جغرافیایی که از طریق نقشه و کره جغرافیایی و همچنین کاربرگه باید آموزش داده شود، موقعیت «کانال پاناما» است. نقش حفر این کانال را در ارتباط با پیوند دو اقیانوس آرام و اطلس و کوتاه شدن مسیر کشتی‌ها (به جای دور زدن امریکای جنوبی) با تمرین روی نقشه، بیان کنید و آموزش دهید.

• در بخش بعدی برای آموزش تنوع جمعیت، نژاد و زبان در این قاره نیز از نمایش تصاویر و اطلس‌های جغرافیایی کمک بگیرید.

• امریکای شمالی (کانادا و ایالات متحده امریکا)، امریکای جنوبی و مرکزی (کشورهای امریکای لاتین) از نظر زبان، فرهنگ و اقتصاد تفاوت‌های زیادی با هم دارند.

ایالات متحده امریکا از نظر قدرت اقتصادی، تولید ناخالص داخلی، و کانادا از نظر و شاخص‌های توسعه انسانی در رتبه‌های برتر جهان قرار دارند. تولید ناخالص داخلی ایالات متحده امریکا در سال ۲۰۱۳ میلادی رتبه اول جهان را با ۱۶,۷۶۸,۰۰۰ میلیون دلار) به خود اختصاص داده است که تقریباً دو برابر چین است. چین در رتبه دوم جهان قرار دارد. این کشور به دلیل منابع فراوان طبیعی، هم در کشاورزی و هم در صنعت، پیشرفته است. دلایل این پیشرفت را توضیح دهید (صفحه ۱۵۷). از دانش‌آموزان بخواهید با مطالعه صفحات ۱۵۸-۱۵۵، یک جدول مقایسه‌ای ترسیم کنند و با همفکری یکدیگر فعالیت ۴ و ۵ را انجام دهند.

پاسخ فعالیت ۴- الف، ب، ج

مقایسهٔ آمریکای شمالی و جنوبی

تفاوت‌ها	شباهت‌ها		
<ul style="list-style-type: none"> • زبان غالب در آمریکای شمالی، انگلیسی و در آمریکای جنوبی اسپانیولی و پرتغالی است. • فرهنگ آمریکای شمالی (کانادا و ایالات متحدهٔ آمریکا) انگلوساکسون و آمریکای جنوبی و مرکزی، لاتینی است. • در آمریکای شمالی بیشتر مذهب پروتستان رواج دارد و در آمریکای جنوبی مذهب کاتولیک رواج دارد (هر دو مسیحی‌اند) 	<ul style="list-style-type: none"> • هر دو در سمت غرب دارای رشته‌کوه‌های جوان و مرتفع هستند (راکی، آند) • هر دو جلگه‌های پهناور دارند (جلگهٔ می‌سی‌سی‌پی و آمازون) • هر دو دارای تودهٔ کم‌ارتفاع قدیمی هستند (کوه‌های آپالاش و تودهٔ برزیل) 	ویژگی‌های طبیعی	فرهنگ، دین و زبان
	<ul style="list-style-type: none"> • آمریکای شمالی، اقتصاد پیشرفته و صنعتی دارد و تولیدکننده و صادرکنندهٔ کالاهای صنعتی به جهان است. • آمریکای جنوبی بیشتر صادرکنندهٔ منابع معدنی و مواد اولیه و محصولات کشاورزی است و مانند آمریکای شمالی اقتصاد پردرآمد و پیشرفتهٔ صنعتی ندارد. 	اقتصاد	

• پس از انجام این فعالیت موضوع جذب مهاجران توسط ایالات متحده آمریکا و کانادا و فرار مغزها و نیروهای متخصص به این کشورها را مطرح کنید و از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ پیامدهای این مهاجرت‌ها در کشورهای مبدأ بحث و گفت‌وگو و پیشنهادهایی ارائه کنند (فعالیت شمارهٔ ۷).

به پایان برید

با مرور و خلاصه کردن نکات کلیدی و مهم درس، توجه دانش‌آموزان را به موضوعات مهم جلب کنید و درس را با معرفی نمونه‌هایی از جاذبه‌های گردشگری قارهٔ آمریکا پایان دهید. پیشنهاد

می‌شود در این بخش نیز در صورت امکان با نمایش عکس و تصویر و بروشور، جذابیت بیشتری در کلاس به وجود آورید. از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۶ را پاسخ دهند (پاسخ درست «آبشار نیاگارا» است).

• تصویر ۱، آبشار نیاگارا را نشان می‌دهد. آبشار نیاگارا به مجموعه سه آبشار گفته می‌شود که بر سر جنوب گلوگاه رود نیاگارا قرار دارد (آبشار نعل اسبی، آبشار امریکایی و آبشار نقاب عروس). ارتفاع آبشار نعل اسبی ۵۳ متر است. شدت جریان آب در پایان بهار و آغاز تابستان به اوج خود می‌رسد و حجم آب سرازیر شده در فصل‌های پرآب تا ۵۷۰۰ متر مکعب در ثانیه نیز می‌رسد. البته نواحی پیرامون این آبشار نیز آن‌قدر سرسبز و زیباست که آن را به یکی از پرجاذبه‌ترین مکان‌های گردشگری تبدیل کرده است. بخشی از آبشارهای نیاگارا در خاک امریکا و بخشی دیگر در خاک کانادا قرار دارد.

• تصویر ۲، تندیس حضرت مسیح (ع) را نشان می‌دهد که در برزیل در شهر ریودوژانیرو، قرار دارد و به مجسمه مسیح منجی معروف است. این مجسمه حدود ۳۹ متر ارتفاع دارد و در ارتفاع ۷۱۰ متری کوه کورکووادو ساخته شده است. ساختن این مجسمه ۹ سال به طول انجامیده است و سالانه هزاران گردشگر از آن بازدید می‌کنند.

• تصویر ۳، سواحل فلوریدا را نشان می‌دهد. فلوریدا ایالتی در جنوب شرق امریکاست که در آن بوستان‌های ملی مهم و پایگاه فضایی کندی واقع است. این پایگاه نیز به همراه سواحل و بوستان‌های ملی، از جاذبه‌هایی است که گردشگران زیادی را جذب می‌کند.

محورهای عمده ارزشیابی

نقشه‌خوانی و معین کردن مکان‌های مهم (ویژگی‌های طبیعی قاره امریکای شمالی و جنوبی)، تکمیل کاربرگه، مقایسه نواحی آب‌وهوایی، ناهمواری‌ها، فرهنگ و اقتصاد در دو بخش امریکای شمالی و جنوبی، گفت‌وگو درباره پیامدهای جذب متخصصان از نواحی دیگر جهان به امریکای شمالی در کشورهای مبدأ و فهرست کردن چند جاذبه مهم گردشگری این قاره از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق آزمون‌های شفاهی و کتبی و سیاهه ارزیابی بررسی و مشاهده فعالیت‌ها قابل ارزشیابی است.

قاره استرالیا و اقیانوسیه

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- موقعیت نسبی استرالیا و اقیانوسیه را با توجه به نقشه بیان کنند.
  - ویژگی‌های مهم طبیعی استرالیا و نیوزیلند را توضیح دهند و روی نقشه نشان دهند.
  - ویژگی‌های مهم فرهنگی و اقتصادی استرالیا و نیوزیلند را بیان کنند و آنها را با یکدیگر مقایسه کنند (شباهت‌ها و تفاوت‌ها).
  - به طور گروهی درباره یکی از موضوعات مربوط به اکتشاف سرزمین‌های نو (قاره آمریکا، استرالیا و اقیانوسیه) تحقیق کنند و نتایج را در یک قالب مناسب (برای مثال روزنامه دیواری) نمایش دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کره جغرافیایی، اطلس جهان، نقشه‌های کتاب، کاربرگه شماره ۱۸، در صورت امکان نمایش فیلم کوتاه و عکس از پدیده‌های طبیعی و فرهنگی و اقتصادی مهم در استرالیا و نیوزیلند.

آماده کنید

دانش‌آموزان در درس گذشته با مفهوم «بر جدید» و کشف قاره آمریکا آشنا شده‌اند. با تأکید بر اکتشافات جغرافیایی که در نتیجه پیشرفت‌های دریانوردی در اروپا رخ داد، به تصرف سرزمین‌های نو توسط آنها منجر شد، یکی دیگر از بخش‌های کره زمین استرالیا و نیوزیلند را به عنوان سرزمین‌های نو معرفی کنید. شما می‌توانید داستان‌های مربوط به اکتشافات دریانورد جیمز کوک را برای آنها بخوانید یا از یک گروه بخواهید درباره جیمز کوک تحقیق کنند و به اختصار ماجرای کشف استرالیا و نیوزیلند را برای بقیه توضیح دهند (در پایان فصل منابعی معرفی شده است).

آموزش دهید

پس از ایجاد انگیزه درباره چگونگی کشف اقیانوسیه، دانش‌آموزان را دعوت به شناسایی ویژگی‌های طبیعی استرالیا و نیوزیلند کنید. برای این منظور، کره جغرافیایی در اختیار آنها بگذارید و با طرح پرسش‌هایی ابتدا بخواهید موقعیت نسبی استرالیا و اقیانوسیه را در نیمکره جنوبی تشخیص دهند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در شرق استرالیا جزایر بسیار زیادی به صورت پراکنده در اقیانوس آرام وجود دارد.

آسیا – اقیانوسیه شامل بخشی از جهان واقع در اقیانوس آرام شامل آسیای شرقی – آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه است (Aspac) اقیانوسیه یکی از قاره‌های جهان است. جزایر اقیانوسیه شامل سه گروه پلی‌نزی، میلانزی و میکرونزی می‌شوند. استوالتزی ناحیه‌ای است که شامل استرالیا و نیوزیلند (و گاه گینه نو) و جزایر همسایه آنها می‌شود. ملانزی شامل فیجی، جزایر سلیمان، پاپوآگینه نو، اندونزی و میکرونزی شامل صدها جزیره کوچک است.

حدود ۱۵ کشور در قاره اقیانوسیه وجود دارد.

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت‌های ۱، ۲ و ۳ را انجام دهند.

۱) دانش‌آموزان در اطلس جستجو و استرالیا و نیوزیلند را پیدا می‌کنند و جزایر مهم را نام می‌برند.

۲) نیمکره جنوبی، زیرا در جنوب مدار استوا قرار گرفته‌اند.

۳) از شمال و شرق به اقیانوس آرام و از غرب و جنوب به اقیانوس هند.

- برای آموزش ویژگی‌های طبیعی استرالیا و نیوزیلند، بهتر است تصاویری از شگفتی‌ها و پدیده‌های جالب مناطق طبیعی این کشورها نمایش دهید. برای مثال، صخره یا سد مرجانی شمال شرقی استرالیا، بیابان ویکتوریا، صخره یا سنگ عظیم آیرز راک، رود دارلینگ و ... .

فعالیت‌های صفحه ۶۲ و کاربرگه شماره ۱۸ نقشه استرالیا و نیوزیلند را در کلاس انجام دهید. از دانش‌آموزان بخواهید با مراجعه به نقشه‌های اطلس و کتاب درسی، پاسخ فعالیت‌ها را بنویسند و کاربرگه را تکمیل کنند. پاسخ‌ها را به دقت بررسی کنید و مطمئن شوید که آنها با موقعیت مکانی پدیده‌های عمده روی نقشه آشنا شده‌اند و تصویر ذهنی لازم را از منطقه مورد مطالعه دارند.

فعالیت صفحه ۶۲

۴ مشرق به موازات اقیانوس آرام

۵ فلات غربی

۶ دارلینگ، خلیج استرالیا

۷ بیابان بزرگ ویکتوریا.

- برای آموزش ویژگی‌های انسانی و اقتصادی استرالیا نیز از نمایش عکس و فیلم استفاده کنید و از فعالیت‌های اقتصادی، بندر مهم و جاذبه‌های گردشگری این دو کشور عکس و فیلم تهیه کنید و به نمایش بگذارید.

به طور کلی، استرالیا و نیوزیلند دو کشور پیشرفته صنعتی‌اند که هم از نظر شاخص‌های توسعه اقتصادی (تولید ناخالص داخلی استرالیا ۳۷۲/۵۶۰ میلیون دلار رتبه دوازدهم جهان و تولید ناخالص داخلی نیوزیلند ۷۸۸/۱۸۵ میلیون دلار و رتبه پنجاه و هشتم) در سال ۲۰۱۳ میلادی و شاخص توسعه انسانی (استرالیا رتبه ۹۳۳/۰، رتبه دوم جهان و نیوزیلند با رقم ۹۱۰/۰ رتبه هفتم جهان) در سال ۲۰۱۴ میلادی، رتبه بالایی را نشان می‌دهند. علل و عوامل این پیشرفت عبارت‌اند از: ورود مهاجران اروپایی که با خود سرمایه و فناوری را به این سرزمین‌ها به همراه آوردند؛ همچنین منابع طبیعی فراوان و غنی این سرزمین‌ها. البته در استرالیا و نیوزیلند نیز بومیان پس از ورود مهاجران و شکل‌گیری پدیده استعمار، رنج‌ها و مشقت‌های زیادی را تحمل کرده‌اند.

استرالیا با بیش از ۷۵۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع، ششمین کشور پهناور دنیاست. این کشور در سال

۱۹۰۱ م. از انگلستان استقلال یافت. استرالیا سرزمین اصلی قاره اقیانوسیه به شمار می‌رود. در سال ۱۷۷۰ م، کاپیتان جیمز کوک دریانورد انگلیسی نواحی اطراف سیدنی در شرق استرالیا را کشف کرد و در سال ۱۷۸۸ م، آرتور فیلیپ به حدود سیدنی رسید و نام این منطقه را نیوساوت ولز نهاد و خود به فرمانداری آنجا برگزیده شد. کشور استرالیا از متنوع‌ترین مناطق جهان از نظر زیست‌بوم‌ها و تعداد گونه‌هاست. جمعیت این کشور پهناور حدود ۲۳ میلیون نفر بوده و بومیان حدود ۲/۵ درصد جمعیت کل را تشکیل می‌دهند.

به منظور آموزش فعالیت‌های اقتصادی استرالیا، پیشنهاد می‌شود به مطالب کتاب اکتفا نکنید. از دانش‌آموزان بخواهید درباره بخش کشاورزی و دامپروری پیشرفته استرالیا تحقیق کنند. یا مطالبی درباره مناطق گردشگری این قاره تهیه کنند.

به پایان ببرید

به منظور تحکیم و مرور مطالب مطرح شده در این درس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت‌های شماره‌های ۹ و ۱۰ کتاب را با همفکری یکدیگر انجام دهند.

۹ شباهت‌ها: هر دو جزیره‌اند و به اقیانوس آرام و هند دسترسی دارند. در سواحل آب‌وهوای اقیانوسی دارند. میانگین ارتفاع کوه‌ها تقریباً بین ۲۰۰۰ تا ۴۰۰۰ است. هر دو کشور در صنعت و دامپروری و تولید محصولات دامی (پشم، گوشت و لبنیات) بسیار پیشرفته‌اند. اکثریت جمعیت دو کشور را مهاجران اروپایی (انگلیسی و ایرلندی) تشکیل می‌دهد. زبان رسمی هر دو کشور انگلیسی است. اکثریت مردم هر دو کشور، دین مسیحی دارند. جاذبه‌های طبیعی و امکانات تفریحی، رونق زیاد گردشگری دارند.

تفاوت‌ها: استرالیا کشوری پهناور و نیوزیلند کشوری کوچک است. استرالیا از نظر وسعت چند برابر نیوزیلند است. استرالیا دارای یک بیابان بزرگ است (عبور مدار رأس‌الجدی از آن)، اما نیوزیلند فاقد بیابان است و در نتیجه در این کشور آب‌وهوای گرم و خشک مشاهده نمی‌شود. نماد کشور استرالیا کانگورو و نماد کشور نیوزیلند مرغ کیوی است. نیوزیلند از جزایر متعددی تشکیل شده است.

زبان رسمی نیوزیلند علاوه بر انگلیسی، مائوری نیز هست؛ زیرا مائوری‌ها ۱۵ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند.

۱۵ زیرا مهاجران اروپایی، این شهرها را بنا نهاده یا با ورود به این مکان‌ها و شروع به فعالیت در آنها، نام‌هایی از مناطق و کشور خود (انگلستان) را انتخاب کرده‌اند و بر این نواحی نهاده‌اند؛ مانند نیوساوت‌ولز، کوه‌های آلپ جنوبی، قله کوک و...
به عنوان تکلیف پایانی خارج از کلاس، از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت‌های شماره‌های «الف» و «ب» به کار ببندیم صفحه ۱۶۶ را انجام دهند و نتایج تحقیق آنها را به صورت گزارش یا روزنامه دیواری در کلاس یا راهروی مدرسه به نمایش بگذارید.
در فعالیت «ب»، یعنی پرسش درباره «کلبه عمو تم» باید گفت که این کتاب را خانم هریت بیچراستو، نویسنده آمریکایی نوشته و در سال ۱۸۵۲ م، منتشر شده و به دلیل پرداختن به موضوع برده‌داری تأثیر زیادی بر جنگ‌های داخلی امریکا گذاشته است. از این کتاب میلیون‌ها نسخه در جهان به فروش رفته و از جنجالی‌ترین رمان‌های تاریخ بوده است. این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده و کتاب صوتی قابل دریافت (دانلود) آن نیز در فضای مجازی موجود است.

محورهای عمده ارزشیابی

معین کردن موقعیت نسبی و جغرافیای استرالیا و نیوزیلند و جانمایی ویژگی‌ها و پدیده‌های مهم طبیعی این دو کشور روی نقشه و کاربرد، بیان ویژگی‌های مهم طبیعی و انسانی، اقتصادی دو کشور و همچنین مقایسه و استخراج تفاوت‌ها و شباهت‌ها و سرانجام کاوش درباره یکی از موضوعات جغرافیایی این دو کشور و ارائه تحقیق از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق آزمون‌های کتبی و عملکردی و سیاهه ارزیابی فعالیت‌ها و مشاهده قابل ارزشیابی است.

معرفی منابع برای مطالعه پیش از محالم

- کلمب کریستف، آرمسترانگ اسپری، ترجمه مجید روشنگر، انتشارات علمی و فرهنگی ۱۳۷۴.
- کلمب کریستف، کاشف دنیای جدید، رایین اس. لاک، ترجمه مهسا ملک مرزبان، مجموعه کتاب گویا، شخصیت‌های تأثیرگذار، ناشر ققنوس، ناشر صوتی آوانامه.
- ریشه‌ها، الکس هیلی، ترجمه علیرضا فرهمند، ناشر امیرکبیر ۱۳۹۳.

معرفی منابع برای مطالعه دانش آموزان

- رودخانه آمازون در بعد از ظهر، مری پوپ آزرین، ترجمه حوری عبدل طباطبایی، نشر نخستین ۱۳۸۹.
- کاپیتان کوک، ربکا لوین، ترجمه کریم پورزید، بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه ۱۳۹۰.
- کتاب گویا (صوتی) کلبه عمو تم، هریت پیچراستو، ترجمه منیر جزنی (کتاب پرستو)، مؤسسه پژوهش تاریخ ادبیات کودکان.
- دایرة المعارف من درباره کشورها، اطلس برای کودکان، کتاب‌های مرجع، ترجمه مهدی چوبینه و کورش امیری‌نیا، محراب قلم ۱۳۹۰.
- اطلس جهان‌نما، ترجمه الهام رحمانی، نشر لیدا ۱۳۹۴.
- جنگل‌های بارانی استوایی، گیل گیبون، ترجمه هاید کروی، انتشارات فنی ایران ۱۳۸۱.

